

BIBLIOTHECA RHACVSINA
MILAN REŠETAR

HRVATI, SRBI I DALMATINI

A

S.ª RIMSKA STOLICA.

SPISAO

VIEKOSLAV GIORGIĆ

SVEĆENIK POBOŽNIEH UČIÓNA

ČLAN NARODNOGA SBORA S.a JEROLIMA U RIMU

I POKLONIO

PRIUZVIŠENOMU GOSPODINU

JOSIPU JURI STROSSMAYERU

DJAKOVAČKOMU BISKUPU

BOGOSLOVJA DOKTURU, CAREVINSKOMU SAVIETNIKU.

U Trstu.

Tiskom austr. Lloyda.

1860.

SLOVANSKA
KNIHOVNA
V PRAZE

PRIUZVIŠENOMU I PRIPOŠTOVANOMU GOSPODINU

JOSIPU JURI STROSSMAYERU

DJAKOVAČKOMU BISKUPU

PODUPIRATELJU NARODNE CRKOVNE KNJIŽEVNOSTI

OVE LISTE

NA ČAST S. STOLICE

I PRIMIER MLADIEH SLOVÉNA

NAPISANE

MALAHAN BILJEG

VELIKA ŠTOVANJA

VIEKOSLAV GIORGIĆ

POKLANJA

I

POD NJEGOVU PREUZVIŠENU ZAŠTITU

POSTAVLJA.

Filii tui de longe venient.

I. Krstjenje Hrváta i Srba.

Rim poganski bijaše jur dovršio mieru svojieh opačína, kad oda svieh strána pukovi sieverni i iztočni nebojeći se veće sile rimske navališe nanj da ga razore, i tjerani nagonom neprestanim jedan pred drugim preko četiri stoljetja premiestiše se po svoj Europi. Ali Providnost Svemogućega koja svako zlo obraća na dobro, uporavi i ovo posliednje na spasenje naroda i proslavu svoje crkve. Jerbo čim oni pukovi kako zvieri nemíle hrljahu na poraz svieta, Božja desnica dovede ih do vráta svoje crkve, te joj ih predà za da priporodjeni i priobraženi u nje materinskom krilu, postanu nov puk pitom, vieran, i baštinici kraljevstva Isukrstova. Koja je to dika za katoličku Rimsku Crkvu! Čim sve okolo nje bijaše u propasti i tminah, ona podižući luč viere, prosvietli i razveseli sviet. *Tenebrae operient terram, super te autem orietur Dominus.*

Medju iniem narodima koji nam se javljaju u poviestnici onoga doba, nalazimo Hrvate i Srbe. Pače oni na protiv ostalieh ne sidjoše za poraz, nego za oslobodjenje držáva, kako ćemo niže vidjeti. Kad i odkle su oni postupili u Europu, to još nije razbistreno medju učenim ljudima niti je ovde miesto za razdriešiti to pitanje. Ovo je pak stavno, da okolo polovine VII. vieka oni stanovahu na sie-

vernieh granicah rimskoga Carstva. *Hrvati stanovali su preko Bagibarije, gdje su sada Belohrvati,* veli Porfirogenito u p. 30 de Adm. Imp. *Bagibarija* ciene pisci daje ležala preko Karpáta, koji raslučuju Ugarsku od Poljske. (V. Banduri in animad. de Adm. Imp.) *Hrvati koji danas borave u Dalmaciji proizlaze od Hrvata ne-kršćenieh, koji se zovu i Belohrvati, i susiedi su Slavéna ne-kršćenieh Srba* p. 31. *Srbi proizlaze od Srba ne-kršćenieh koji se zovu i Bieli, i stanuju u unutrnjoj Turčiji u miestu od njih zvanu Boiči, komu je na granici Frančia, kako i velika Chrobatia.* p. 32. Cieni se paka da *Belohrvati* isto su što i njekadašnji *Sarmatae*, Turčia da je sadanja Ugarska, a *Frančia* sadanja Niemačka. (V. Pag. 630 N. 14, Lucio 1. XI.) Dakle oba ova dva plemena Slavenska stanovahu ne daleko jedan od drugoga. I pokle im tuj bijaše tiesno i ne dovoljno, umoliše cara Eraklia da im udieli druge obilnije zemlje i miesta. Car koj baš željaše iztjerati silne Abare in južnieh strána Ilirije, rado im privoli na tu požudu, i poslà ih u Dalmaciju da se ondika nasele. Granice pak Dalmacije bile su vele na dalje negoli sadar, i onaje zadržala najplodnije Krajine od Adrianskoga mora sve do Dunave. *Davna Dalmacija,* veli Porfir. p. 30, *prostirala se od granice Drača ili Bara, do granice Istrie, a u širinu do rieke Dunave, i svakolika ona krajina bila je pod vlasti Rimskom, i jedna od najboljeh od svega Zapada.* I dalje: *Abari .... posvojiše Dalmaciju. Videći pak da je priliepa ova zemlja, ovde zasiedoše* p. 30.

Prvi za uputit se biše Hrvati. Oni prispieše u Dalmaciju čim baš Abari bijahu predobili i razvalili davni Solin, i zarobili tužne stanovnike. *Abari oružjem izagnaše od onde Rimljane* i. t. d. *Izagnavši pak Rimljane, ostà opustošena država, radi česa po zapoviedi ovega Cara (Eraklia) Hrvati prihvativši oružja iztjeraše Abare iz onieh miesta.* p. 31. Nije bilo pak lahko izagnati ove silne krvopije; te bi treba sve kreposti i junačtva Hrvatskoga, kojemu koncem nakon mnogolietnoga rata uspieši predobit ih i osloboditi od njih Dalmaciju. *Nadjoše Abare,* veli Porfir., *i pobivši se za njekoliko*

godina, nadvladaše Hrvati. Tadar jedan dio Hrváta naseli se onde u južnoj Dalmaciji po miestih izostavljenih od svojieh protivnika, te od ovega plemena Hrvatskoga ona strana Dalmacije steče ime *Chrobatia* tja od Četinje do Istrie, a uzgore do Save. *Hrvatska počimnje od rieke Četinje i prostire se put mora do granica Istrie ili grada Albuna, a sa strane od planina širi se njekoliko više Istrie.* Porf. p. 30. A drugi dio Hrvata nakon malo odieli se od svoje braće, i odstupi preko Save u gornju Dalmaciju ili Panoniju, medju Savom i Dravom, koja steče ime Slavonija, kod Karantána kako mni Salagio (l. 2. de St. Eul. Pan.) *Jedan dio Hrváta koji dodjoše u Dalmaciju odstupi, i posvoji Ilirik i Panoniju.* Porf. p. 30.

U isto doba, ili malo kasnije Srbi bijahu se premiestili u Mačedoniju; da pak ne nahodeći se tuj posve dobro, voljahu vratit se u svoje prijašnje miesto: i jur bijahu u putu; kad čuvši kakò su se Hrvati srećno namiestili u Dalmaciji, umoliše i oni Cara da ih pusti k'njim prići. Poslà dakle car i njih da idu naselit miesta opustošena od Abara, u Dalmaciji i Mesiji. *Pokle zemlja što se sad zove Srbija i Paganija, i Zahlumija, Trebinje i Konavle radi navale Abarske bijaše pusta.... car podà one Krajine Srbom daih nasele p. 32.*

Tako sva Dalmacija ostà podjeljena medju ova dva plemena pobratima, ostavši samo u rukah rimskieh ponjeki gradovi ili davni ili novosazidani u-kraj mora, kako Dubrovnik, Spliet, Zadar, Trogir i. t. d. Porf. p. 29. Ilirik i Dalmacija u svietovnom spadaše na Grčku vladu Bizantinsku, a u Crkovnom na Rimsku Patriarchiju, kako dovoljno spomenici kažu. S. Pavo bijaše prošetao propoviedajući rieč Božju vas Ilirik, i poslao po Dalmaciji učenike naročito Tita; a Petar netom dodje u Rim poslà u ovo polje Dujma, da radi oko vinograda Gospodinova. Radi česa S. Stolica gledala je vaviek Dalmatine kako svoje prvorodjene sinove, i njihove krajine kakonoti polje natopljeno sa svojim znojem i krvi svojieh učenika. Koliko su se Pape, navlaštito Grgur Veliki, vazda skrbili za viečni i vremeniti napredak ovieh

pokrajína, sviedoče nam njihove poslanice, i vrli poklisari koje su oni često slali za pokriepiti u vieri i duhu kršćanskom ondašnje stanovnike u vremenih navála i smeća neprijateljskieh. (Farl. Ill. Sacr. I.) Hrvati dakle i Srbi bijahu došli uprav u kuću i u skut jedne matere, koja ih čekaše rukama razkriljeniem za prigrliti ih i nasisat ih sa svojim sladkim mliekom.

Da po kom načinu Hrvati i Srbi bili su pozvani u udioničtvo Svete viere Katoličanske? Porfirogenito u svojem dielu de *Adnim. Imp.* tri puta spominje krst Hrváta i Srba. Najprvo u pogl. 31 pripoviedivši njihov dolazak u Dalmaciju, i predobitje nad Avarima, kaže da Eraklio *dozvavši po poslaniku svećenike iz Rima, i postavivši ih za Nadbiskupa, Biskupe, Župnike i Djakone pokrsti Hrvate u doba njihovoga poglavice Porge.* Toje liepo u dvie rieči sve sklopjeno, ali nije bilo moguće da su dvie rieči niti u jedan čas bude dovršeno. Trieba je dakle promotriti njegovu poviest, i izjasniti ju s' izviestjem inieh pisáca.

Kaže nam Anastazio Bibliotekar (Baron. a. 640) i Toma Arkidjakon (Eccl. Salon. c. 8) da netom dodje do ušiju Ivana IV. Pape rodom Dalmatina gorka nezgoda svojieh zemljáka pod jarmom i silom Abarskom, i obor glavnoga grada Solina, skupivši što veće mogaše nováca i srebra uporavi Opata Martina da ide po Istriji i Dalmaciji odkupit kršćane zarobljene, i zahranit od pogrdjenja sveta telesa Crkve Solinske, te prinieti ih u Rim. Isti Arkidjakon u pogl. 11 kaže da Papa*) posla u Dalmaciju i Chrobacju Ivana Crkovnjaka rimskoga rodom iz Ravene uredit poslove crkovne, pak da isti Ivan u sboru Solinskom bi odabran Nadbiskup, i nakon toga primivši iz ruku Papinieh sveto posvećenje vrati se u Dalmaciju, te po svoj *Dalmaciji i Slavoniji prosu rieč Božju, podignu Crkve, posveti Biskupe, postavi župnike,* i malo po malo nenaučeni puk *na obsluživanje S.*

*) U Kodiču Barberinovu stoji *S.us Pontifex Joannes IV*, ali je to očevidno kasnije umetnuto, niti se u ostalieh kodičih nahodi.

Evangelja privede. I pak a pogl. XIII. piše da *po propoviedanju Ivanovu i drugieh biskúpa knezovi Slovenski biše očisćeni od kuge krivovierstva Arianskoga,* t. i. opazuje Lucio (de R. Dalm. & Chr.) imaoje rieti: *od nevierstva poganskoga.*

S' ovim priložcima možemo nadomieriti prem kratko izviestje Porfirogeníta. Ivan IV stolovaše na prestolju S. Petra od 639-641, a Hrvati prispieše u Dalmaciju odmah izza oborenja Solina god. 639 ili 640. Bez sumnje kako u Rim doletie glas od sile Avarske, tako je doletio i oni od dolazka Hrváta poslanieh od Cara suproć Abarom, i prilično je istini da Papa brinući se za duhovno spasenje ovieh pridošaóca, uzgred drugieh narédaba, priporuči i ovo Martinu Opatu da nastoji privesti na vieru te nove i zakonite naselnike svoga rodnoga miesta.

Tako misle i Assemani (Kal. Eccl. Univ. t. 4. 292) i Ginzel u životu S. Kirila i Metodija str. 113, i Kopitar Glag. kloz. p. LXXVI) koji još tvrde da u istinu oni biše tad obraćeni na vieru. Ali ako budemo rasmisliti da su Hrvati imali na rukah Abare, i silni rat š njimi ratovali za njekoliko godina, *belloque per aliquot annos gesto* Porf. 30., trudno će mo moč uvierit se da je Martin u jedan čas obratio na novi vierozakon puk neupitomljeni i da mu je mogo odmah podati S. Krst. Jedino ćemo vierovati da se on oglasio simo tamo Hrvatom, da je priveo na vieru može biti njekoje glave, ali ne vas puk, i da je tako pripravio polje kasnjiem crkovniem raditeljem. Niti je bilo moguće da se ovo krstjenje dovrši za života Eraklia starijega, ovi bo car preminu god. 641, to jest malo nakon dolazka Hrvata i prije svršetka silnoga rata medju njima i Abarima. Dakle Eraklio pod kojim biše pokrstjeni Hrvati i Srbi nije bio oni isti koj ih uvede u Dalmaciju, nego kojgod od posliednieh Eraklija, n. p. Eraklio III 642-668 s kojim se baš sláže dosaštje Ivana iz Ravene.

Ivan bo, kako Farlato sudi po skazalu rimskom Nadbiskúpa Splietskieh, bi poslan od S. Stolice god 649 u Dalmaciju da uredi posle crkovne; on obidje svu državu, pak

otišav u Spliet skupi sbor da izabere Arkibiskupa koga već po oboru Solina bijaše nestalo u Dalmaciji, te on isti bi odabran za te velike časti; vrati se u Rim, primi od S. Otca posvećenje (650), te dodje opet u Dalmaciju, i pohodeći kako duhovni pastier i Metropolit sve krajine ustanovi Biskupe, i ostale svečenike po državi. Slážući ovo s onim što kaže Porfirogenito, stvar dohodi po sve na vidjelo. U prvom dolazku Ivanovu Hrvati tegnuti moćim rieči Božje što on propoviedaše prignuše se da prigrle vieru Isukrstovu, pak poslaše poklisara na S. Stolicu da označi tu svoju temeljitu odluku, i možebiti da je ti poklisar *Legatus* o kom veli Porfirogenito bio baš isti poslanik Papin Ivan iz Ravene. Da komu su bolje neg njemu mogli predati to poslaničtvo? Ono paka što pisac carević kaže da Eraklio *po poslaniku zazvà svećenike iz Rima*, imali se to razumieti da Hrvati prvo njemu kao zemaljskomu Gospodaru označiše svoju odluku, pak da on prikazà S. Otcu njihove požude; ili je to samo njeko umnoženje Porfirogenitovo kako i sliedeća izreka da car *ustanovi Nadbiskupa, Biskupe, i svećenike i da pokrsti Hrvate*, nehoteći rieti drugo nego da se sve to sgodi pod vladom Erakliovom; to svekoliko malo vriedi za naš predmet. Važno je ovo da po poslaniku biše dozvani svečenici iz Rima, kako glavnoga i temeljitoga početka viere Isukrstove.

Ondašnji Papa bioje Martin I. 649-655, koga Farlato sudi za onoga istoga Martina Opata koj pod Ivanom IV pridje u Dalmaciju (Ill. S. I. 573). Da kako će se on biti uzradovao videći poslanika i čuvši njegovo izviestje o svetoj požudi Slovenskoga pučanstva! Bi će se spomenuo od onieh rieči proroka: *Leva in circuitu oculos tuos et vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi; filii tui de longe venient et filiae tuae de latere surgent.* Is. 60.

Pak podajući hvale Bogu bit će ga molio da blagoslovi ove nove loze za usaditi u polje crkve Ilirske, i pridajući Ivanu još ine svećenike *Sacerdotibus accersiti* bit če mu priporučio da sa svom pomljom i snagom radi u ovom polju i razplodi kreposti viere i uljudnosti. Što ovi sveti muž

su svojiem pomočnicima baš i dogotovi, čim doveršiv izučenje svega puka, priporodi ga u svetom potopu od krstjenja, i tako postavi temelj njegovoj budućnosti. *Per praedicationem Joannis et aliorum praesulum duces Gotorum et Slavorum ab Arianae heraeseos* (infidelitatis paganae) *contagione purgati.* Arch. XIII.

Sve pak što smo o Hrvatih rekli, pristoji i Srbom o kojieh jednako Porfirogenito sviedoči da nakon njihova dolazka *biše pokrstjeni od Eraklia po svećenicih dozvanih iz Rima, i izučeni u dielih pobožnosti.* p. 32. V. Pejačević, Hist. Serbiae Coll. l., Far. t. 1.)

Drugo krstjenje Hrvata spominje pisac carević u pogl. 3o. Rekši da veliko pleme Hrvatsko stanovaše u Belochrobatiji pod carom Otunom, sliedi: *Jedan dio Hrváta koji pridjoše u Dalmaciju, odstupi i otide posvojit Ilirik i Panonju. I oni imali su vrhovnoga poglavicu koj cieč prijateljstva šaljaše posláništvo poglavici Hrvatskomu. Za njekoliko pače godina i* etiam *Hrvati boraveći u Dalmaciji stajahu pod Francima kako i prije čim stanovahu u svojoj zemlji. Pak s' takom okrutnosti postupahu s' njimi Franci da ubivši njihovu djecu sisajuću vržahu ih psom. Što ne mogući trpljet Hrvati učinivši razdor, pobiše knezove koje bijahu primili od nijh; radi česa velika vojska uputi se supre njim iz Frančije, i izza sedmolietnoga rata jedva koncem predobivši Hrvati, smaknuše sve Franke i njihova poglavicu Kozilina, te postanuvši slobodni i samostalni izprosiše krstjenje u Rimske Cerkve Glavara, i Biskupi od njega poslani krstiše ih za vremena Poglavice Pojrina.* A sad koji su to Hrvati o kojieh je ovde govor? Zaisto nijesu oni isti pokrstjeni jur u Dalmaciji po Ivanu od Ravene za vremena Porge: dali nijesu oni koji *odstupiše i posvojiše Ilirik i Panoniju?* Ovi bo po sviedočanstvu pisáca Niemačkieh za njekoliko godina vojevali su š Francima je da bi se njih oslobodili. Ovega je mnjenja Assemani, umni iztražitelj starína Slovenskieh. (Kal. Eccl. Un. IV. p. 2.) Ali s druge strane kako se to mnienje slaže s riečima: *I* etiam *Hrvati boraveći u Dalmaciji!* Assemani sudi da je to pokvareno, i da miešte

toga, ima se pisat: *Ovi Hrvati Hi Chrobati:* i u istinu ne biuši odzgara rečeno da oni prvi koji odstupiše u Ilirik i Panoniju stajahu pod Francima, očitoje da neima miesta veznik *i* etiam pristavljen Hrvatom u Dalmaciji. Ali bez tvarditi da je izreka pokvarena, možemo iztumačiti veznik etiam kako pristavljen s' pogledom na one Hrvate stanujuće u Belochrobaciji pod Otunom carom niemačkiem; a *Dalmaciju* možemo uzeti u obširnom smislu, t. j. od mora Adrianskoga do Dunave, i to baš u smislu Porfirogenitovu (V. pogl. 30.) I tako bez popraviti izvorno pismo, može stati mnienje Assemanovo, komu ugadja i Bandurevo (1. 2. p. 89. in Anim. de A. J.). Ako li pak početak od rata s'Francima, kako oni sude, bi god. 841 nakon smrti Ludjevitja Pia; svrha i krstjenje Hrváta imalo je bit god. 848. (Ass. l. 505, IV. 287.)

Kako god je to bilo, što nije lahko razbistriti, nemožemo nego zamieriti bogoljubnost puka, koji oslobodivši se od samosile franačke, poteži se steči slobodu od samosile nevierstva, te odpravi svoje poslanike na pravi i živi vir nauka Isukrstova, u Rim, i združi se tako sa svojom braćom davno pokrstjenom u ispoviedanju one viere i zakona, koj podaje pravu slobodu i uljudnost.

Ostaje da se razgovorimo o trećem krstu našieh naselnika, koga spominje Porfirogenito u pogl. 29: *Za vremena Mihajla Amoreenskoga Balba stanovnici Dalmacije biše samovlastni, i nepodloženi Rimskomu Caru niti ikomu drugomu. Tako i oni pukovi susiedni Hrvati, Srbi, Zahlumci, Trebinjci, Dioctetani i Pagani (Nerentani) svrnuvši za sebe uzde rimskoga carstva, ostaše slobodni i vladajući se sa svojiem zakonima ... Premnogi još od ovieh Slovena ne primahu krst, i za dugo ostaše bez krstjenja. Pod vladom paka pribožnoga Vasilji poslaše poklisare moleći da oni koj medju njimi ne bijahu krstjeni budu krstjeni, i da budu kako od prije podanici Rimskoga Carstva. Usliši ih Car i poslà dvornika* (Caesarianum, Βασιλικὸν) *sa svećenicima, i pokrsti sve koji medju rečenim ne bijahu krstjeni, i izza krsta podà im knezove koje oni htiedoše i pušti ih da iza-*

beru medju svojom čeljadi koje veće ljubljahu. Tako isto i u životu Vasiljevu br. 38-39. Tose sve zgodi prigodom dolazka gusára Saračéna u more Jadransko, koji poplienivši Buduu, Rosu i Kotor pristupiše k' glavnomu gradu Dubrovniku *ad ipsam venerunt totius gentis metropolim quam Ragusium vocant, eumque ad longum tempus circumsederunt* (in Avi vita). Sad na molbe Dubrovčana Vasilj poslà u Dalmaciju veliku mornaricu, iz prid koje Saračeni pobiegoše i prebrodiše u Italiju. Tako se podigne u javnoj cieni careva vlast medju Dalmatinima i Srbima, koja sasvim bijaše pala pod vladom Mihajla Amoreenskoga. Radi česa one pokrajine koje se bijahu od njega odrekle, prionuše k' njegovu nasliedniku i u isto doba oni koji bijahu ostali u neznabožstvu, zapitaše S. Krst.

Sad nastaje pitanje koji su oni koji ovom prigodom biše pokrstjeni, i po Komu biše pokrstjeni. Najprvo opazimo da Porfirogenito broji Hrvate, Srbe, Zahlumce, Trebjnjce, Diokletane, Poganive illi puk iz Neretve medju onjiem koji svrnuše sa sebe uzde carstva grčkoga, i ostaše neodvisni od cara i od svakoga drugoga. Ali valja rieti ili da on u ovem izviestju ne govori sa svom točnosti, ili baš da je ovo pokvareno; erbo poznato je po tužbi Ludjevita II. cara zapadnoga radi štéta koje *njegovi Sloveni* (iz Dalmacije) bijahu podnieli pod Ničetom glavarom mornarice grčke kod Bara u Italiji (Baronio g. 781 br. 73) da su Hrvati stali pod njegovom vladom: dakle ovo miesto njih ne utišti (Pag. g. 867 br. 21, Farl. III. 56). Drugo pisac carević govori: *Premnogi plurimi* od ovieh ne primahu krst, a u životu djeda: *Veći dio* Plerique *majoris defectionis causa etiam baptismum ejuraverant*, dakle ne svi od gore spomenutih pleména, neg njekoji bijahu nekrstjeni. A koji? Poganci to jest puk od Neretve; to je stavno, kako dalje kaže isti Porfirogenito*); možebiti i veći dio Srba stanujućih kod Bugára neviernika,

*) Oni još za njekoliko ostaše u neznabožstvu, i biše najzadnji koji se pokrstiše.

progonstvo i zli izgled oviеh mogo ih bo je prisilit na neznabožstvo.

A po kom biše pokrstjeni? Njeki pisci misle da Vasilj poslà iz Bizancija popove u družbi jednoga svoga svećenika (*Βασιλικὸς Caesarianus*), i da od tole proizlazi obreda iztočna medju Srbima, i njihovo podloženje Crkvi Bizantinskoj. Ali prvo, *Βασιλικὸς* ne znači svećenika, nego dvornoga činovnika, poslanika ili namiestnika careva kod Srba. Drugo, iz izreke Porfirogenitove *misit poslà* ne sliedi točno da su svećenici došli s' Cesarionom in Bizantija, nego samo, od klegod su pak bili, da im car podà nalog poučiti u kršćanstvu i pokrstiti nekrstjene Slovene, bilo boje i kod istieh Srba, i kod Dalmatina, i kod ostalieh Slovenáca svećenika narodnieh, podobnieh za taj posao, niti trebovaše slati ih iz Bizancija ili dozvati ih iz Rima, kako prije kad čitav narod stajaše u nevierstvu, niti ovom prigodom Srbi podložiše se Crkvi Bizantinskoj; nahodimo bo ih i kasnije pod vlasti Nadbiskupa Latinskoga Dioklanskoga što se spoznaje po dielih sbora Delmitanskoga; a u sboru crkovnom u Splietu god. 925 kod kralja hrvatskoga nalazimo i Mihajla vojvodu Srbskoga siedinjena u istom vieriospoviedanju i jednakom odnošenju prema S. Stolici. Ja mislim da nebi bilo nerazložito kad bismo rekli da Apostoli našieh južnieh Slovéna ovi treći put biše S. Kiril i Metodij. To se slaga i s' predajom koja nas uči da su ovi veliki muževi i kod nas naviestili Evangelje, (*V. Diocleat. et Marul. hist., et Lection. 2 Noct. in eor. festo et Lucio II. 3.*), i još tumači izvor Liturgje kirilske kod većega diela naroda. Znamo bo da dva brata pridjoše u Rim god. 868—869 iz Moravske i Panonije, dakle baš u ono doba u koje po Porfirogenitu Vasilj uzvišen na prestolje 867 poslà Cesariana. Nijesu li ovi raditelji Evangelski u Panoniji, rodom podanici grčki, i poznati jur vrlo dobro u Bizantiju, mogli u slied careve požude združit se s' Cesarionom, pak preko Srbije sići u Dalmaciju, a od onda dovršiv svoj posao Apostolski prebrodit u Rim? I to veće, erbo preko Biograda, ako je viera Veranciu u svom putopisu, i Tomku Mar-

naviću u kn. o Pogl. Nis., i Farlatu VIII, 195, prolazaše veliki put Rimski od dobe Trajanove. I Šafarik (glagolitismus 1858 p. 13) i Pejačević (hist. Serb.) i ini skorašnji pisći sumlje da su Kiril i Metodij preko Dalmacije prebrodili u Italiju, i isti Farlato (III. 66) cieni da prigodom svoga prelaza naviestili su po našieh krajinah S. Evangelje, i spravili puk na krstjenje. Tom prilikom bi će dakle i podali krst novijem katekumenom, u slied česa toliko usadiše svoju uspomenu u srcu Srba i ostalieh Jugoslavéna, da kad oni uvedoše (870) Liturgju Slovensku u Panoniju, i naši pukovi prigrliše ju sa svom dušom. Toje mnienje i Pejačevića u istoriji Srbskoj (Coll. 2, p. 52, 55).

Što se pak tiće obréda crkve iztočne uvedenieh medju Srbe, valja znati da se u naših vremenih prilaže tolika važnost različnosti obréda, ali nije tako bilo prije. Česće u jednom istom gradu ili državi bilo je iztočnika i Latína, sa svojiem različitiem obredam, bez da su zato mislili daje medju nijimi ikakva različitost u vieroizpoviedanju, niti da su zato spadali pod razdvojenu vlast duhovnu. Lasno je da obreda iztočna bi uvedena u Serbiju najprvo kad u progonstvu Ikonomaha mnogi svećenici i kaludjeri bieżeći silu krivovieráca raztrkahu se po carstvu, i zahraniše se kod našega naroda, noseći sa sobom, kako bi naravno, obrede i običaje svoje crkve. (Pejačev. Hist. Serb. p. 6, 49, 5 2, edit. Coloc.)

To su dakle bili početci kršćanstva kod nas, početci slavni i dični za narod, koj bez krsmanja ozva se na poziv milosti božje, i obrne se na vrelo istine tekuće iz Petrova kamena, koja čistiem vodami razbistrí puku razum i napoji mu srce i dušu.

II. Ustav i uredba kraljestva Hrvatskoga i Srbskoga.

Jedno sredstvo po kom S. Stolica upitomi nove naselnike po Europi, i utemelji red i pravdu medju narodima jest

upliv politički koga ona obrtno upotrebi. S. Otac kao namiestnik Božji postane pokroviteli i vrhovni sudac kraljevina; posvećujući krune na čelu poglavica on im umnoži poštovanje i nabavi im posluh puka; a s' druge strane udahnu im u srce očinsku ljubav i umierednost prema podanikom; a potvrdjujući u ime božje posiedovanje dobitieh zemálja i pokrajina usadi u puku ljubav od radinosti, od mira i od umietnosti. Tose čestito baš dogodi Hrvatom i Srbom.

Netom oni biše krstjeni primiše od poslanika papina *ustav Statutum* obćeni, i zakleše se S. Petru da će ga obsluživati i da će čuvati mir sa svojem susiedima niti će tudj puk zakinuti ni uvriediti, niti imati razpre s' ikiem, nego samo kad bi bili zakinuti da će se braniti i otjerat nasrtanje, a s'druge strane S. Otac obeča im u tom slučaju obranu božju i S. Stolice. *Pak ovi Hrvati* piše Porfirogenito p. 31, *krstjeni ne vole ratovati s' tudjincima, i to erbo su primili njeku naredbu iliti ustav* Statutum *od Rimskoga Pape koj pod Erakliom Rimskiem carem poslà svećenike i pokrsti ih. Hrvati bo iza krstjenja zavezaše se i vlastnoručnim pismom poklonjenim S. Petru Apostolu zakleše se da ne će igda na tudju zemlju oružjem navaliti, pače da će mirovati sa svakiem koj bude čuvat mir; a u izmienu postavi Papa proklestvo na tudju silu da ako igda bude na njihovu zemlju navalit i proti njim ratovati, za nijh će vojevati i osvetit će ih Bog, podajući im pobiedu Petar učenik Isukrstov.* I tako se baš zgodi da kad Bugari nasrnuše na njih, oni ih vrlo predobiše i otjeraše (ist. pogl.). Pak ne ostane pri tom skrb Papina, nu i drugi put za vremena Tirpimira dodje k' njim njeki Martin čovek prostodušan ali moguć u riečih, koj im napomenu onu priporuku S. Otca, i učini im obečat da će ju obslužiti do konća života (Porfir. ist. pogl.) Zasve da pisac ne govori da Martin dodje sa strane S. Stolice, naravno je da promislimo da baš od onde bi poslan, pokle nitko osvem nje nije mogo točno poznati prvobitni ustav i kletvu Hrváta.

Sudim da se sve to sgodilo i kod Srbą, pokle carević pisac u pogl. 32 sviedoči da su i oni kao i Hrvati nakon

krstjenja mirovali za dosta godina, doklegod ne biše napostovani od Bugára, koje i predobiše. Tako se razplodi u narodu dobrostanje i obrtnost, kako će mo dalje ukazati, i utemelji se ona krotkost, oni posluh prema starieśinam i oni život patriarkalski po sve kršćanski koj je još i danaske njegova dika.

Netom pak čitav narod Hrvatski i Srbski, kako gore dokazasmo, u IX. stol. za doba cara Vasilji bi pokrstjen, eto vidimo skupit se jedan veliki sbor crkovni u kom biše uredjeni svi poslovi crkovni i svietovni svega naroda. Tose zgodi okolo god. 877 u Duvnu kod granice države Hrvatske i Srbske. Tuj na širokom polju pred poslanicima Papiniem i careviem, u prisutju kralja Srbskoga i Vojvode Hrvatskoga, biskúpa i Velikáša, i svega puka latinskoga i Slovenskoga biše ustanovljene medje od kraljévstva, i od županija i biskúpija, uredjeni zakoni crkovni i državni, i prava kralja, Vojvoda i knezóva. Dvanesti pak dan, kad sve bi dovršeno kralj Srbski bi ovienčan od poslaníka papinieh po rimskom načinu. Tako kažu Diokleat i Marulo (de R. Slavorum) koji prem da u toj poviesti mnogo pogriešíše u imenih, nu to ne hudi bitnosti njihova izviestja (Farl. III, 68, Luc.). Pejačević u istoriji Srbskoj str. 29 kaže da ovi sbor spada na VII viek najme onda kad Ivan iz Ravene uredi poslove crkovne i jerarkiju u Dalmaciji. Ali veći dio narodnieh pisáca prinosi ga u IX. Farlato pak misli da kralj bio je oni Paulimir koj bivši zajedno s' otcem kraljem Radoslavom potjeran iz Srbije od Časlava pobiegnu u Rim; pak poginuvši Časlav u ratu s' Ugarima, on bi od puka dozvan iz Rima, i došav preko Dubrovnika posvoji svoje očinstvo. To se slaga s' onim što kaže Porfirogenito da Srbi prije krstienja bijahu bez kralja, i da ih car pusti da izaberu koga hoće. Paulimir dakle hoteći utemeljiti si na stavnom temelju posvećenom od crkve, i podati značaj kršćanski svomu kraljevstvu učini se ovienčat od papinieh poklisára, i zpoznà tako S.a Otca za pokrovitelja kraljevstva, a Vandjelje za

pravilo svoga zakonoslovja. Tako na temelju viere i zakona rimske crkve bi ustanovljeno srbsko kraljevstvo.

Štose pak tiće Hrváta, njihovi poglavice jur od X. vieka (970) nosjahu naslov kralievski po dopuštenju Caréva grčkieh, bivši prvi nazvan kralj Dirčislav, a izza njega njegovi nasliednici (Arkid. p. XIII) Ali vidi se da to nebijaše dovoljna zaštita kralju, ni jamstvo puku, nego da hotijaše se Rimsko potvrdjenje. Bijaše usudjeno Velikomu Grguru VII posvetiti kralievstvo hrvatsko, i uvesti ga u kolo kršćanskoga prava od Europe. Prem da u neprestanieh hrvanjih i okružen svakojakiem smećami za prava crkve i pukova, on pruži očinski pogled i do slovinske narodnosti, i podupre ju vrlo u svom napredku.

Godine 1076 on poslà u Dalmaciju poklisara Gebizona, koji u stolnoj crkvi Splietskoj s' velikom svećanosti ovienčà Zvonimira (Demetria) kralja Hrvatskoga i Dalmatinskoga, predà mu žezlo, mač i barjak blagoslovieni, pak primi od njega kletvu da će postupati pravedno i zakonito u svieh poslih. U našieh domaćieh piscih i u Baroniu možese pročitati izpravu te kletve, i spoznati kojaje velika zasluga S. Stolice, čim bez sile i bez krvi onaje čuvala prava pučanstva i siromašadi. Zvonimir obeča obsluživati vieru i zakon Isukrstov, suditi svakomu pravedno, *zaštititi siromahe, udovice, i sirote, zabraniti nedopuštene ženidbe medju rodjacima, ustanoviti zakonitu prćiju s' prstenom i blagoslovom svećenika, i opriet se prodaji ljúdi, i u svem štose tiće držanstva od povraćenja* (restitutionis) *s' Božjiom pomoći pokazat se pravedan. Pak*, sliedi kraljevska izprava, *čim Bogu služiti toje uprav kraljevati, miešte B. Petra i Gosp. N. Pape Grgura a izza njega niegovich nasliednika poklanjam se i priporučujem u tvoje ruke, i kletvom potvrdjujem ovu viernost. A kraljevinu koja mi biva izručena trojom rukom, o Gebizo, vierno ću uzdržati.*

Nije se dakle onda sudilo da kraljevske dužnosti mogu se protiviti dužnostim kršćanskiem, ni zakon državni zakonu božjemu, nego pače da izpunjenje božjeh i crkovnieh narédaba podava veću čestitost državi.

U to doba kod Srba kraljevaše Mihajlo otac Bodinov. Vierojatno čuvši da je Zvonimir bio okrunjen od Pape, požudi i on za sebe jednaku čast, jerbo nahodimo u jednoj poslanici istoga Grgura (1078) na Mihajla, da ovi bijaše primolio Papu da mu preda posvećeni Barjak *Vexillum*, to jest da mu poda uvedbu (investitura) u kraljevstvo. (V. Assem. v. 20.)

Ali neka nitko ne misli da je ovi veliki muž tako lasno, i bez promotriti komu i kako, dielio časti; to se vidi po tomu, da on poslà Mihajlu poslanika Petra da razvidi toliko ti posao od barjaka i pokuša Mihajlovu stavnost u vieri, koliko njeki drugi med Arkibiskupom Splietskiem i Dubrovačkiem u kraljevini Srbskoj. Pak pokli stvar još nebijaše razbistrena, a Mihajlo zahtievaše pospiešnu odluku, Grgur mu pisà da pošlje na S. Stolieu poklisare dostojne viere. *Tadar*, veli mu, *spoznavši stvar moćemo dostojno zadovoljeti tvojoj požudi kako želimo, i u daru Barjaka i u doizvoljenju plašta (pallija) poslušat ćemo te koliko nam pravda dopušti, kakonoti dragoga sina B. Petra.*

Što se i kako se pak dovrši, nije nam poznato. Ali S. Mati Crkva ne digne oči sa Srbske kraljevine, niti ova svoje pouzdanje s' Rima. Imamo velike dokaze o tom za vremena Nemánja. Šimun sin Nemanjin bi velik privrženik S. Rimske Crkve, kako ćemo dalje ukazati. On razprostrani i ustanovi na tvardjiem temelju Srbsko kraljevstvo, pak preporuči svojiem sinóm Štiepanu i Vuku dase budu tvrdo dar-žat u zavežaju sa S. Stolicom. Bi za njih velika sreća da za njihova vremena stolovaše na Petrovom Stolu veliki Inočencio III. Svak pozna žestinu ovega muža u obrani pravde i u zaštitanju pukóva, ali mnogi može bit neznaju da je on bio velik pokrovitelj Slovéna. On podà život kraljevstvu Bugarskomu, primivši u krilo S. Crkve ovi narod koj bijaše bio zaveden stranputice, kudse žalibože opeta pušti privesti, i postavi krunu na glavu Bugarskoga kralja Ivanićija, braneći ga vrlo proti opriekam i zahtievanjem kralja Ugarskoga

komu to nije bilo ugodno. (V. knjigu Inn. III na Ladislava.)

Isto tako on brinu se i za Srbe. Bivši najprvo po Ivanu svojem poslaniku popravio njihove poslove duhovne, ugadjajući molbam Stiepana Velikoga Župana odredi Kardenala Biskupa Albanskoga da mu ponese krunu i ovienča ga. Nu u to doba ražegoše se velike svadje medju Stiepanom i njegovim bratom Vukom, od kojieh okoristeći se kralj Ugarski obalì Stiepana a uzvisi Vukà, proseći za ovega krunu u Pape. Ne malo ožalosti to postupanje kraljevsko Inočencia, niti okasni se prekoriti kralja; ali pokli Srbija stajaše u njekoj odvisnosti o Ugarskoj kruni, Papa prestane od svoje odluke i poslà u Srbiju Nadbiskupa kaločkoga da razvidi posao. Sve se to spoznaje po poslanicah Papinih. Inočencio upiraše da stvar dodje na vidjelo i da se dovrši smirenje Srbije, koje pak oprieke pregradiše put, nije bistro: *Prem da su prošle dvie godine, ne vidimo da se ikoliko napredovalo*, tužise isti Inočencio. Ovo paka znamo, da se dva brata pomiriše; pak ili po smrti Vukovoj ili po drugoj pogodbi, Stiepan opet se uzdignu na Srbsko prestolje, i odpravi poklisare na Onoria III. da pokloni svoju zemlju S. Stolici i primi od nje kraljevsku krunu. Što i dobì, erbo Onorio prigrleći ovu čestitu prigodu za toviše zavezat Srbe s'katoličkiem jedinstvom, odredi osobito poslaničtvo (1220) i posveti Srbsko kraljevstvo u osobi Stiepana prvoga kralja čitave srbe zemlje. Stiepan bo se nazva: *Okrunjeni kralj Srbije, Dalmacije, Dioklee, Trebinje, i Ohlumije.* (Ducange ed Par. p. 287.)

Dometian srbski pisac veli u životu S.a Sabe da je Stiepan bio oviençan od svoga brata; ali tomu izviestju ne možemo se povieriti, erbo znamo da je to pismo bilo pokvareno po razkolnicih najme po Žitkoviću, i izcrpane své one viesti koje su utištile čast S. Stolice. (V. Chodzco, u predg. živ. S. Sabe.) I to veće erbo imamo dokáza protivnieh. Arkidjakon u p. 26 veli: *U isto vrieme Stiepan Gospodar Srbije i Rašije zvan Veliki Župan poslavši poklisare*

na Rimsku stolicu izprosi kraljevsku krunu od Onoria Pape; ovi bo poslà svoga Namiestnika a latere, koj došav okruni ga, i ustanovi prvoga kralja njegove zemlje. Takodjer Ducange: *Stiepan Veliki Župan Srbije i Rašije koj odpravivši poklisare na Rimsku Stolicu izprosi od Onoria III. Pape da pošlje poslanika za da ga svečanom obredom okruni i proglasi prvoga kralja Srbije* (ed. Paris. p. 287 N. LV). Isto i Dandulo veli: *Stiepan Gospodar Rašije i Serbije nazvan Veliki Župan. . . . po poklisarih izprosi od Pape da ga počasti kraljevskim naslovom, i po Stožerniku namiestniku naročito poslanu bi okrunjen zajednc sa ženom.* *) (Chron. XX v. 4 §. 29.)

Koliko S. Stolica obljubi Nemanjovu kuću, kaže nam skrb svieh posliednieh Pápa za napredak i čestitost ove obitelji, i za potvardit ju u onoj vieri koja uzdržeći Srbiju u tiesnu zavezaju s' narodima zapadniem, mogla je ona jedina razviti svoju budućnost. Nikola IV. kako mili otac brinući se za potomke Nemanjove ne prem stavne u nauki kršćanskoj pisà Jeli kraljici Srbskoj 1288: *Pridragoj u Isukrstu kčeri Jeli kraljici prisvietloj Slovéna. Zahvale podajemo darovatelju svieh milosti ... da imaš iskrenu vieru u Boga, i štuješ njegovu Crkvu s' revnosti Katoličke pobožnosti. Dakle želeći da ova viera bude cvasti u tvojem potomstvu, promislilismo svietovati i opomenuti s' našim pismom Stiepana i Uroša svietle kraljeve Slovenske tvoje sinove* i. t. d. U drugoj poslanici na Stiepana nje muža Papa veli: *Koliko veće ti išteš štovati S.u R. Crkvu, koliko većom priaznosti grliš naše i rečene crkve zapoviedi da ih obslužiš, toliko slobodnije predstavljamo zaštitu Apostolske milosti na čestito uzdržavanje buduće bića tvoga i*

*) *Pazi.* Njeki narodni pisci kako Pavo Jolinćio tvrde da ne Stiepan, nego njegov sin Radoslav primi god. 1205 krunu od Onoria: ali te godine bio je još živ i Vuko i Stiepan u Srbiji, a u Rimu Inočencio III. Dakle to je očito neistinito. (V. Pejač. Razg. V. 176). Različita pače mnjenja u ovom poslu moglabi se ovako spojiti. Papin poslanik donje krunu iz Rima i svećano predà je Stiepanu; toje stavno: a može bit da mu je Saba postavi na glavu, i da od tole njeki ostaviše upisano da ga okruni poslanik, a njeki da Saba.

tvoje kraljevine, doprinoseći na tvoje koristi, i čuvajući te od štete. Dakle da tvoja Vedrost očuti u svojieh potrebah ruku naše pomoći za svoj podpor, uzimljemo pod štit B.a Petra i naš tvoju osobu, i tvoje kraljestvo s' varošima, gradovima, zemljami, selima i ostaliem baštinami koje dan današnji pravedno i razložito posieduješ, i potvardjujemo ovim pismom, naredjujući da ti sve to ostane u cieloći i miru, niti itko bude smieti kretati ili ometati te u tomu na koj mu drago način. U star. gradu na Id. Ožujka god. IV P. (1291).

Klimo V (1308) poslavši Stiepanu Urošu II. poslaničtvo, primi ga pod obranu S. Stolice i poslà mu barjak *vexillum*, te ovako naredì poslanikom: *Vlasti našom primite pod štit S. Stolice i naš rečenoga kralja i kraljevinu, i predajte mu barjak koga je cieća pobožnosti zamolio.* Žaliboże vrljanje Uroševo u vieri zaprieči ove papine odluke.

Izza njegove smrti porodivši se velike razpre medju njegoviem sinovima, koji se progoniše s' živinskom okrutnosti i nemilosti dokle jedan obiesi na viešalo drugoga (Ass. V. 54 iz Du Cange), i napuniše narod smećom i bunom, puk zazvà na prestolje Stiepana Uroševa nezakonitoga sina boravećega u Carigradu. A pak za podušiti jedan put bune, i ustanoviti krunu na Stiepanovoj glavi, te po ženidbi zavezat ga s' mogućiem kraljem Napulskim, Ivan XXII. udieli mu pozakonitbu, poslavši Bertranda Nadbiskupa Brindiskoga, i s' njim ine umne muževe da ga postave u zakonito posiedovanje svoga očinstva. *Vašoj razboritosti*, ovako glasi knjiga na poslanike (1323), *s' ovim pismom naredjujemo da Apostolskom vlasti koju vam za ovi posao predajemo rečenomu kralju, koga kaho čusmo negda Uroš kralj Srbski njegov otac oženjeni rodi od jedne ne zavezane, odpuštite da sa svim tim slobodno bude uzvišen na svaku čast pristojnu kraljevskoj vedrosti i bude tvoriti sva zakonita diela, i da njegovi zakoniti sinovi budu mu nasliednici u kraljevstu i u časti.*

A pismo na istoga Stiepana: *Tvojoj uzoritosti spominjemo i molimo pomnjivo .... da tako skloniš pamet tvoju i tvojich ... da rečeno kralievstvo bude utemeljeno na stavnom temelju*

(katoličke) viere, i ti postaneš dostojno pridragi i priljubljeni sin Crkve, i medju ostalim katoličkim poglavicami budeš se veselit i radovat naslova kršćanskoga, i tvoje kraljestvo utvardjeno na stavnom kamenu Crkve Apostolske bude vaviek nepomičan i stavan prama sviem vihrom od vreména i nasrtanjem nevierníeh naróda. U ostalom biće nam veoma drago, i uput za to podajemo naše odobrenje da se medju tobom i kčerom rečenoga poglavice zadruži zakonita udajba, od koje ufamo da ćeš ti i tvoji sinovi koje ti Bog udieli iz tako častnoga zavezaja steči jakost, slobodu i snagu proti svakomu protivniku sadašnjemu i budućemu, i rodbinom vele kraljéva i poglavica ti i tvoji potomci bit će okruženi glasovitom i moćnom stalnosti.

Prem bismo u dugo otišli kad bi smo sve što se ovega predmeta tiće htjeli na sriedu iznieti, i izbrojiti sve dokaze od katoličkoga izvora našieh kraljévstva. Preložit ćemo još da ne samo Hrvatska i Srbija, i Bugarska, nu i Bosna kad dobi svoje vlaštite kraljeve postupi pod zaštitu S. Stolice. Medju iniem dokazima nalažimo poslanicu Kalista III. u kojoj uzimlje pod svoju obranu Stiepana Tomu i njegove sinove, i čitavu zemlju, i tvrdi daje kraljevstvo Bosansko odvisno o S. Stolici, i da će ga ova zaštititi protiv nasilnikom (Assem. V. 86).

Imat ćemo i u naprieda prigode dotegnuti ovi predmet, radi česa ovde ga ostavljamo. Ovo će mo samo prèložiti da Crkva rimska ne samo ustanovi naše kraljevine, nego ih i uredi i razvi u njih život pučanski. Kako to? Ona bo po uplivu svojieh svećenika koji u ono doba biše jedini znanci, i po prometu svojieh poklišara zajmà narodu zakonoslovje rimsko, i tim načinom popravi i uredi pučanske posle i urede, i potaknu duševno izobraženje. To dovoljno dokazuje učeni Mačiejowski u svojem dielu *Slavische Rechtsgeschichte* 1. B. *)

---

*) *Pazi.* Znamenitoje i ovo što on prilaže o rimskom zakonoslovju: *Die Literaturgeschichte lehrt uns, dass die allgemeine Verbreitung der Gelehrsamkeit und Wissenschaft bei jedem Volke ein Zeichen war, dass dort das Römische Recht verbreitet und anerkannt wurde. 1. Th. 2. Absch. §. 118.*

U ovem obziru dostojno je promotrenja i ono što piše knez Fiquelmont (Die religiöse Seite der orient. Frage. Wien 1854 s. 11.) *Kad zapadno carstvo pade pod ponovljene udarce pukóva sievernieh, nadjoše se ovi prosti sinovi prirode u očigledu crkve latinske siajuće u svoj slobodi i neodvisnosti. Načela kršćanska nadjoše lasno vrata u njihove vatrene i nepokvarene duše. Njihova viera probudi se pod utiskom uzvišenosti nauke i prostote učenja. Klica izobraženja bi usadjena u njihovieh prsih, i dala je svoj plod; erbo političko načelo, ili za rieti bolje u tiesnijem smislu uzeto, načelo družtveno koje gospodovaše kod svieh pukóva sievernieh, bilo je osobna važnost, po svem suglasno s' načelom kršćanskiem, koje u svakom čovieku spoznaje spodobnost za izobraženosti, i nastoji u svakom pojedinomu udielotvoriti izvrnosti krstjanske. Temeljni nauk od osobne ali podredjene samostalnosti podà temelj ustavom (Verfassung) svieh novijeh država onoga doba, iz kojih s' vremenom izide feudalska osnova.*

Da se je život pučanski i kod našega naroda tako razvio, osvem dokáza domaćieh još živieh, kaže nam i sv. Mačiejowski, i Lucio in Regn. Dalm. et Chr., gdje izviestuje o narodnieh uredih. Ako paka Hrvati i Srbi nijesu dostigli do onoga stupnja, na koga su se Poljaci i Česi uzpeli, to se ima predati, jedno da u najboljih dobah zapadne izobraženosti oni su imali na rukah navale turske; drugo da upliv Bizantinski protivan oviem načelom prelomi u cvietu slovenski duševni naraštaj (V. Fiquelmont str. 12), a poslje turska sila porazi sve što je bilo zdravo i ostalo.

III. Pobožnost i privržnost Hrváta i Srba prama Crkvi katoličkoj.

Pobožnost ukorienjena je Hrvatom u duši, i od tega dali su oni dokáza netom su postupili u krilo S. kat. Crkve, štujući svećeničtvo, nadareći crkve, utemeljeći samostane,

gdje se napokon ne jedan od njih ukloni sa svieta za raditi jedino o svojem viečnom spasenju. Arkidjakon u pogl. XIII. veli: *Dakle vojvode Slavenski počeše držat u velikoj cieni crkvu S. Dujma nadareći ju s' mnogiem baštinami i posiedovanjima, i pokloneći veselim srcem desetine i darove.* Doprle su do nas mnoge izprave tieh darova, koje se nahode u našieh starieh piscih. Mi ćemo njeke komade dodati u izvornom jeziku.

Tirpimir za doba Lotaria Franačkoga kralja (837) vojvoda hrvatski zgradì kod Splieta jedan samostan i obogati ga s' baštinami, te potvrdi darovanja koja prije njega bijaše učinio Mislav prednji Vojvoda Crkvi S. Gjura u Pataliju. *Unde ego licet peccator Tirpimirus dux Chroatarum juvatus munere divino incertus de die novissimo et hora qua nescit homo sollicitus nimis animae meae, commune consiliis meis cum omnibus Zupanis construxi Monasterium et catervas fratrum adhibui quorum sedulis votis frequens oratio nos immunes redeat Deo Penatis,* etc.

Omnia quae obtinet possessionum, servos quoque et ancillas quae Mislavo duce ipsa Ecclesia cum dedicata videtur et ab ipso duce donis ditatam.

Krišimir Petar posvojivši Zadar iz rúka Mlečíća (1067) i zpovnavši pomoć božju u toj zgodi, obogati samostan S.a Grisogona u Zadru. *Quia Deus terra marique nostrum prolungavit regnum, decrevimus et prompto animo stabilivimus Monasterium S. Chrisogoni* etc., paka kraljevskom vlasti potvrdì baštine samostana Dumána S. Marije u Zadru, koga njegova sestra Čiga bijaše utemeljila, i postala prvom Opaticom.

I Zvonimir biva spomenut kao dobročinac rečenoga samostana, i onoga Dumána S. Benedikta u Splietu.

Isti kralj bivši ovienčan od poslanika Grgura VII. darovà S.i Stolici samostan i velike baštine kod Vrane za pristanište njezinieh poklisára i namiestníka u Dalmaciji, i po savietu i odobrenju svieh velikaša obvezà se za sebe i svoje nasliednike svako lieto plaćati u zadužbinu S. Petru 200 bizantináca. *Dono insuper, concedo atque confirmo Apostolicae*

Sedi S. Gregorii Monasterium cui Vrana est vocabulum cum omni suo thesauro . . . cumque omnibus mobilibus atque immobilibus bonis, ut S. Petri Legatis semper sit ad hospitium et omnino in potestate eorum . . . . Ducentorum quoque Byzantiorum tributum de meorum omnium consilio procerum S. Petro per singulos annos in resurrectione Dñi de mihi concesso regno persolvendos statuo, et ut post me regnaturi hoc idem perpetuo servent censeo, corroboro, atque sancio. Etc.

Ured kralja natiecahu se u tom boguljubnom postupku svi knežovi i velikaši, tako da Arkidjakon sviedoči da Lovre Nadbiskup Splietski (1060—1099) *s' velikiem poštovanjem bi gledan od kraljéva i Poglavica Slovinskieh, koji poklonjahu baštine i mnoga dobra Crkvi S. Dujma potvrdeći povlastnice starieh i novieh darovánja.*

Stiepan nasliednik Zvonimirov za podati Bogu hvale što ga je podigo na prestolje svojieh prédja pospieši se uzet pod svoju obranu i potvrdit gorespomenutomu samostanu splietskomu darove pokonjega kralja. *Ego Stephanus nutu Dei Chroatorum atque Dalmatinorum Rex . . . Quum igitur omnipotentis Dei me etc. Patrum, Avorum, Proavorumque solio in Regio omnibus Chroatiae atque Dalmatiae nobilibus collaudantibus exaltaverit etc. Itaque mater et Procuratrix Sanctimonialium Spalatini Coenobii, S. videlicet Benedicti* etc.

Isti Stiepan ili koigod drugi njegovieh predčastnika toga imena uklonivši se sa svieta, pridje u Samostan S. Stiepana i pokloni mu njekoliko baština. *Ego Stephanus olim dux illustris Chroatorum cum gravi morbo oppressus convocari jussissem Ven. Sacerdotes Regni Chrobatiae qui gravioribus animae meae morbis medicamen adhiberent, de illorum consilio me transferendum curavi ad Monasterium S. Stephani Protomartyris, ubi Ducis titulo ac dignitate omni deposita, locum meo sepulcro designavi. Et rogans Abbatem ut me assiduis precibus Deo commendaret eidem coenobio pro subsidio et expiatione animae meae duo praedia ex meo patrimonio concessi.*

Jednaku revnost i bogoljubnost pokažaše i kraljevi Srbski i Bosanski. Paulimir došavši iz Rima najprvo sazidà

u Dubrovniku crkvu S.a Stiepana i obogati ju moćima svetáca koje je bio donio iz Rima. (Porf. de Adm. I. l. 2, Tuberon. Cerv. V. 1.)

Bodin ne u istinu najbolji od kraljéva, veće baštína u Trebinji i Sumetu pokloni samostanu S. Benedikta na otoku Lokrumu ; pak, akoje viera Farlatu VI. 58, za obratit se posve k' Bogu pokaludjeri se u istom samostanu, i pokoran tuj dospie život. Isti Bodin prigodom prelaza križára u Svetu Zemlju primiih sa svom blagodarnosti, nadasve Boemunda u Skadru, što učiniše i ini poglavice Slovenski, kažući tako svoju privrženost i nastojanje za posao toliko važan i priporučen od S. Stolice, čim Cari Bizantiski nesviestno isti poso preprečivahu.

I Kulin Ban Bosanski sasve da pokvaren za njekoliko vremena krivovierstvom Petarenskim, koncem osviestivši se pokazà svoju darežljivost na toliko, da poslavši u Dubrovnik (1172) Radogasta Biskupa Bosanskoga da primi sveto posvećenje od svoga ondešnjega Metropolite, izruči mu velike darove da ih poslje u Rim na S. Stolicu.

Tko pak znamenitije pokazà se blagodaran prama Crkvam i crkovnjacim nego Nemanje? Deša utemeljitelj ove porodice (1151) na čast S. Benedikta poklonì njegoviem kaludjerom otok Mljet, gdje bi zazidan glasoviti samostan, često pohodjen od Bosanskieh knezóva. Šimun Nemanja ne zadovoljan što je poklonio Bogu svoga Sina Raška ili Sabu, i sagradio samostan i crkvu, nasliedovajuči sina u odabranju najčestitijega bića, pokaludjeri se i on, i u pokori doverši život. Mnoge blagodarnosti njegovieh nasliednika mogu se razgledat i kod Šafarika, Wienerjahrbücher B. 53.

Slove pak još spomenici Barenski u Italiji pobožnost jednoga od Njemanjovieh potomáka, najme Stiepana Uroša koj godine 1319, ili po popravku Assemanovu 1223, obogati crkvu S. Nikole s' velikom inkunom srebrnom, velikiem svjetnjacima, i drugiem uresima srebrniem: *Urosius Rex Rassiae . . . praesens opus altaris yconam magnam argenteam, lam-*

pades et candelabra magna de argento fieri fecit ad honorem Dei et Beatiss. Nicolai etc. Kako se štije na žertveniku.

Niti na ovieh dielih prestane pobožnost Slovenska, nego svoju privrženost prama katoličkoj crkvi pokazà jošter u skrbi za nauk krščanski svojieh podaníka, u priaznosti prama S. Otcu, i njegoviem poslanikom, u sinovnoj odvisnosti i u srčanoj ljubavi, radi česa odabrahu S.a Petra i Pavla za svoje parce, a su srčanoj ljubavi primiše vazda i popratiše Rimske poslanike.

Ivan VIII. šaljući poslanika Ivana u Bugarsku preko Dalmacije ovako pisà Sedeslavu Hrvatskomu i Dalmatinskomu Vojvodi: *Tvojoj slavi priporučujemo i naredjivamo da za ljubav Božju i SS. Apostóla Petra i Pavla vašieh parúca ovoga poslanika dopratite u zdravlju i slobodi... i da mu za ljubav Božju podate svešto mu je potrebno za hranu i odjeću.*

Nesrećno u ovo doba Crkva Dalmatinska po uplivu Vasilji i varkah Focia podloži se vladi Patriarke Bizantinskoga; ali s' kojom pospiešnosti nakon same dvie godine, i s' kojim pouzdanjem ne vratì se k' svomu Otcu Rimskomu? Branimir najme netom uzdignu se na prestolje, u ime svega puka poslà po Ivanu svećeniku pokornu poslanicu Papi Ivanu VIII. za označit mu svoju odluku da se povrati pod vlast Rimske crkve. To zpoznajemo po pismu Papinu *Relegentes* na istoga Branimira u kojoj veli: *Pročitavsi pismo koga si nam poslao po svećeniku Ivanu meni i tebi viernomu vidielismo jasnije od dana kolikaje tvoja viera i iskrena odanost prama Crkvi SS. Apostóla Petra i Pavla i Nam. I pokli ponižno javljaš da želiš s' Božjom pomoći u svemu bit vieran i poslušan kako mili sin S. Petru i Nam koji po milosti božjoj njegovo miesto držimo, s' oviem našiem Apostolskiem knjigami dajemo dostojne hvale tvojoj plemenitosti, i kako pridragoga sina vraćajućega si u skut S. Stolice Apostolske svoje matere, iz čijega prečistoga vrela tvoji Otci napojiše se slatkiem vodami rieči Božje očinskom ljubavi prigrljuljemo te i dižemo u duhovno naručje, i Apostolskom milinom hoćemo te pokriepiti, zada posut milosti i blagoslovom božjim i SS. Poglavica Apostolskieh Pe-*

tra i Pavla i našim budeš vazda zdrav i spasen od očitieh i neočitieh neprijatelja koj neprestano napinju zapletke ljudskomu spasenju; i za da lašnjie budeš dobiti žudjenu pobiedu nad protivnicima. Koliko bo budeš sam sebe sniženo podložiti Bogu i obslužiti njegove zapoviedi i cieč njegove ljubavi častiti dostojno njegove svećenike i službenike, toliko ćeš biti pobiedonosan i močan nad sviem tvojiem neprijateljima i odmetnicima. Radi česa spominjemo tvojoj mudrosti da u svieh dielih budeš vazda Boga imat pred očima i bojat ga se, i ljubit ga sa svim srcem.... Pokli si pak tri stvari od naše Apostolske vlasti poželio, da Apostolskiem glasom blagoslovimo te za umnoženje tvoga spasenja, dobrovoljno smo jur to učinili; na Uzaštje bo Gospodinovo dovršujući S.e Posvetilište na žertveniku B.a Petra Apostola, uzdignuvši ruke blagoslovilismo tebe i vas tvoj puk i svu tvoju zemlju, da ovde i u viekuviečanstvu budeš spasen tielom i dušom, i čestito, i slobodno budeš vladati tvojom Vojvodinom. Iz Rima, VII Lipnja, Ind. XII.

Prikladne su ovoj i poslanice na duhovničtvo i pučanstvo Dalmatinsko, u kojieh Ivan VIII. iznosi njihovu privrženost prama SS. Apostolima Petru i Pavlu i prama sebi njihovu nasliedniku.

Znamenit je i oni dokaz odvisnosti od S. Rimske Stolice što Hrvati i Srbi podaše god. 925 u predmetu Slovenske Liturgje i zahtievánja biskupa hrvatskoga Ninskoga, koj prizvajaše pod svoju duhovnu vlast sve Hrvate stanujuće simo tamo po biskupijah ostalieh crkovnieh pastiéra. Tadar miešte svojom moći poduprieti biskupova zahtievanja i narodnu ponositost, Tamislavo kralj hrvatski i Mihajlo vojvoda Kulmije Srbske slagajući se s' Nadbiskupom Splietskiem i ostaliem odlučiše pisat Ivanu X. da on kaonoti vrhovni vladalac i sudac razdrieši tu stvar; te ga primolišе da im pošlje svoje namiestnike s' naredbami i pravilima od postupanja katoličkoga *Postulare Venerabilem Papam ut ad eos destinare dignaretur Episcopos suos et Monitorium Christianae religionis dogma continentem* (Farl. III. 92).

Nije ni ovo za propuštit, da kralj Krešimir hoteći imat vazda kod sebe Biskupa kojbi uredio baš kršćanski njegov dvor i dvorne velikaše i vojake, utemelji novu stolicu za biskupa hrvatskoga *u polju u Crkvi S. Marije Dievice kod grada Tinija. Ovi . . . bio je kraljevski biskup i sliedio je vazda kraljevski dvor* curiam, *i bio jedan od dvorskich knezóva, i njegova vlast dopirala je do rieke Drave.* Arkidj. p. XV.

Štose pak tiće Srba, a osobito Nemánja, evo što veli o gorespomenutom Šimunu Tomko Màrnavić u životu S. Sabe: *Častio je navlaštito Glavara Rimské Crkve i držao ga u svem miešte otca, kako se uvidja po pismu njegova sina Stiepana Velikoga Župana Serbije na Inočencia III., u kom pozdravivši ga kako svoga spasonosnoga otca, Mi, veli, vazda promotrujemo stupaje (vestigia) S. Rimske Crkve, kako naš otac dobre spomene.* I zaisto njegovi sinovi Stiepan i Vuko (nije treba govoriti o Sabi primljenomu u broj Svetáca Rimske crkve) ako i kad svratiše se s pravoga puta od ćudorednosti, ne prestaše igda štovati S. Otca Papu. Odmah iz početka svoga vladanja umoliše Inočencia da pošlje u Srbiju poslanika za uredit stvari Crkovne i popraviti ćudorednost u narodu, što poznajemo po Papinu pismu na Stiepana i Vuka (1199) koje ovako glasi: *Spoznajući dakle po tvom listu prikazanu našemu Apostolstvu (apostolatui) revnost tvoje pobožnosti, najme da odlučuješ ljubiti i častiti izza Boga največe Rimsku Crkvu tvoju mater, i sasvim držati se našieh narédaba, šaljemo na tvoje krajine ljubljene sinove Ivana Kapelana i Šimuna Subdjakona, kako nas je tvoja plemenitost zamolila, i. t. d.*

Dva brata primiše sa svom časti poslanike, podajući im načine i pomoć da poprave svoju kraljevinu: *S' velikom priklonosti naredilismo,* pišu oni Inočenciu, *da po čitavoj našoj kraljevini urede i namieste sve štoje po božjem zakonu, a štoje protivno, po izreki proroka, izgule i unište.* A o poklisarih koje naumjahu poslati Papi, vele: *da nam donesu glase vašieh svetieh savieta, koji su nam sladji od meda. Ufajući bo i za stavno držeći da pokli si postao namiestnik Gosp. našega*

I. Isukrsta, on ce se dostojati po tebi otvorit nam vrata kraljestva nebeskoga.

Tkobi sumljo daje ova priaznost bila s' obzira ikakve pomoći i koristi vremenite, prevario bi se ne malo; pokli zna se da za onoga vremena kuća Nemanjova bila je u svojem cvietu, te isti Vuko ovako nastavlja: *I pokli ničesa ne trebujemo na ovem svietu, veoma prosimo da nas grešnike Bogu priporučiš.*

Jednako i brat Stiepan piše: *Inočenciu* etc. *Stiepan Veliki Župan čitave Serbije pozdrav kako svomu otcu duhovnomu. Primilismo pismo tvoje Svetosti .... radujemose dakle s' tvojom velikom Svetosti da nijesi zaboravio nas tvoje sinove, neg si se spomenuo od nas. Mi paka vazda opazujemo stupaje S. Rimske Crkve, hako naš otac dobre spomene, i želimo vazda obslužiti zapoviedi S. Rimske Crkve, i do skora naše poslanike odpraviti na V. Svetost.*

Nakon toga buduć jedna poplavica od smuće i nezgóda dopala na Srbiju uzrokovana od svadje medju dva brata, i od zaplétka razkolničkieh, Stiepan god. 1220 dobivši opet prestolje očino pospiešise zavesti pismeni promet s' Onoriom III.: *Prisvetomu Otcu i Gospodinu Onori u Rimske Stolice inokupnomu Biskupu, Stiepan* etc. *kako vas svi kršćani ljube i poštuju, i drže za otca i Gospodara, tako i mi želimo nazvati se vierni sin S. Rimske Crkve i Vaš, za da blagoslov i potvardjenje Božje i Vaše, ako vam je milo, sidje očito na krunu i zemlju našu; radi česa šaljemo vam našega biskupa Metodija; i štogod bude izaći iz vaše Svetosti i Volje, budi vam drago pisat nam po nositelju ovieh knjiga.*

Tako isto i potomci ove slavne obitelji. Odlična nad sviem bi ljublježivost prama S. Stolici Jele kraljice, i nje stalnost u vieri katoličkoj, tako da pisà joj Nikola IV (1291): *obasjana odzgara sa svietlosti viere katoličanske ne samo boguljubno je ti ista obslužuješ, neg još ne prestaješ dodati tvoju pomoć i sudielovati s' velikom skrbom za razprostraniti to više nje zpoznanje i nje granice.* Ovi bo Papa bijaše ju zamolio da pohodeći kralja Bugarskoga, promuči se privesti ga na

sjedinjenje, i da ponese svoj list njemu i Nadbiskupu Bugarskomu. Ona se skrbi još i za podati Biskupa katoličkoga gradu Savi u Arbaniji, za pokriepu ondešnjieh stanovnika, kakose vidi iz poslanice istoga Nikole na Nadbiskupa Barskoga g. 1291. U drugoj poslanici iste godine *Quanto devotionis studio* na Stiepana nje muža Papa iznosi njegovu odanost prama S. Stolici, i uzimlje ga sa sviem kraljevstvom pod štit S. Petra, a u trećoj *Quoniam inter caetera* hvali skrb obijeh s' kojom nastojahu izkoriepit iz Bosne krivovierce Patarene o kojieh će mo dalje sborit, radi česa isprosiše u Pape podobne svečenike za pokarati ih i popraviti ih.

Zamiernoje u poviestnici nasliednieh Srbskieh kraljéva da ako i ne prem rietko bijahu zavedeni stranputice, a pak s' pouzdanjem obzirahu se na Rim, i pospiešno vračahu se u njedro svoje ljubljene matere, hrvajući se proti duhu razkolničtva i neviere koj podpuhan iz Bizancija pretjaše uništit narodni život.

Nebismo igda dovršili kad bi smo htjeli dati sve dokaze privrženosti Srba i Bošnjáka prama Rimskomu Glavaru. Ah! zašto nijesu u istoj vaviek napredovali? Nesviestnici, i nesviestno svietovani, koliko bi zla bili štedili sebi i narodu! *Dase njeki* od Srbskieh kraljeva, piše Milišić c. k. Consul u Dubrovniku koj sa svojiem očima i pohodom pouči poviest i stanje Srbsko, *nijesu neskladno odciepili od S. Stolice, Serbija po njoj bila bi stekla veliku pomoć i zaštitu ne samo svojoi crkvi neg i svojiem Poglavicam u doba kad nemili neprijatelji kršćanskoga imena biestjahu u rečenieh državah.* (Chorogr. Ipek. in Ill. 15. VIII. 51).

Nijesmo ništa progovorili o inieh primorskieh gradovih po Dalmaciji, koji nakon dolazka Hrvata i Srba u ove pokrajne, ili ostaše vazda vlaštiti kako Dubrovnik, ili samo kasnjie spadoše pod Slavensku vladu kako Spliet, Zadar i ini. Početkom njihovi stanovnici ili plemena Rimskoga ili Rimski podanici, uklonivši se iz pred Abára u kraj mora, bojahu se ne manje Hrváta i Srba, držeći ih za divljake neupitomljene, niti se s' njimi sastavljiahu. Nu malo po malo te po tergo-

vanju, te po ženidbah, te po zavezaju jednakoga vierozakona (i to je jedna zasluga katoličanstva) biše siedinjeni tako, da u obće navlaštito u Dubrovniku duh i jezik naški nadvladà nad Latinskim, i pomiešahu se svi u jedini narod Slovenski. Dakle i oni ovde spadaju, i nepravedno bi bilo zaboravit svietle dokaze njihove ljubavi prama vierozakonu i Rimu. Množina ih stoji pred nami, pokli neprestani promet pismeni i osobni bi vazda medju njimi i S. Stolicom: ia ću samo njekoje dotegnuti, kojimi su na pameti.

Najprvo trebaje da spomenem š kojim požrtvovanjem Dubravčani od postanka grada do najnovijega doba nastojali su sa svom snagom poduprieti posle S. Stolice medju susiedniem Srbima i Bošnjacima, zaštitati i podpomagati Nadbiskupa Dubrovačkoga, Stonjskoga, Trebinjskoga za razplodenje i uzdržavanje katoličanstva u Bosni i Hrcegovini, te poslanikom papiniem pribaviti pouzdanu pratnju i príporuku; paka nakon nezrećnoga dolazka turskoga pokriepiti novcem, dielom, i vlasti kršćane u Bosni, Srbiji i Bulgariji. Tko hoće sve potanko spoznati, neka prepiše ciela Farlata u VI. zv. od vrha do dna, koj sviedoči da ako se uzdržalo katoličanstvo u susiednieh državah pod Turčinom, to se ima navlaštito pridat skrbi Dubrovačke vlade. *Quod in Bosna, Serblja, Bulgaria reliquiae Catholicorum Latini ritus adhuc extent vigeantque id praecipue Ragusinis acceptum referri debet.* Ill. Sac. VI. 21; oni bo, kako kaže Mate Gondola poklisar Republike u Carigradu i poslje u Rimu (Relazione nelle Annot. di A. Banduri sopra Porfir.), imali su svoje naselbine u Kališevu u Bugarskoj, u Biogradu, u Silistriji, u Adrianopoli, u Sofiji, u Novompazaru i drugdje, gdje u slied povélja dobitieh od Cara bilo im je dopušteno javno izpoviedanje vierozakona, i oni na svoje troške hranjahu župnike za zlužbe božje i za učióne, i zaštitahu sve tamošnje kršćane u njihovieh potrebah vierozakonskieh prama turskoj sili, pritegnuvši tim načinom ne u rietko mnoge staroviernike k' našoj vieri; koje postupanje prem da je često navodilo ua vladu Dubravačku težkieh múka, ipak ona ne

htjede igda odstupiti od svojeh načela. *Svi Latini u miestih gdjesu naše naselbine*, veli on, *prohode za Dubrovčane, i nahode način za bit udionici njihovieh povlastica, sa sve da ne u rietko to biva protuslovljeno; radi česa pravi Narodni (Dubravčani) steču briga i znamenitieh štéta; u čem iz Dubrovnika dolaze stroge zapoviedi na korist pridruženieh, i pedepsan je tkogod protidieluje. Cieč česa mnogi obreda grčkoga prohode na Latinski i smatrani su kao Latini, s' umnoženjem ne malahniem katoličanske viere, u obsluživanju koje kad i ne bi oni bili iskreni, stavno je da posve iskreni bivaju njihovi sinovi.*

Frano Perotti Nadbiskup Dubrovački u izviestju na Propagandu (1659) sviedoči da Dubrovački trgovci u Biogradu podupirahu i podpomagahu Biskupa i Svećenike (Farl. VIII, 148); a Urban Čerci Tajnik Propagande izviestujući o bitju vierozakona u Turskoj, veli: *Ne mogu propuštit da spomenem veliku korist koju donose Dubravčani vierozakonu katoličkomu u rečenieh državah Bosne, Bugarske i Srbije* i. t. d. (Banduri, in Anim. de Adm. I.).

Svietli dokaz podà im i Zbor Basileenski, čim smatrajući njihovu stalnost u vieri i odanost prama Rimskomu Stolu, i nastojanje za razplodit vierozakon medju susiedima, dopušti im da trguju s' neviercima u Aziji (V. Acta Conc.). A kadbi htio spomenuti dobročinstva starieh Dubrovčána prama crkvami i duhovničtvu, sirotam i ubosiem, i sve baštine i glavnice koje ili obćinstvo ili pojedini od vlastele tomu cilju požrtvovaše; vidielo bi se koliko živa i dielotvorna bilaje njihova viera i njihova ljubav prema iskrsnjim, njihovo pouzdanje i štovanje prama S. Stolici; pod čiju obranu oni postaviše sve svoje zadužbine. Ta privrženost prama Rimu bila je u našieh starieh tako ukorjenjena i stalna, da je stvarala jedno načelo njihove vlade, i diku domaće poviestnice. *Pokli se vi dičite ne toliko slobodom*, veli Grgur XV. u jednoj poslanici na njih, *i vieštinom pomorskom i vojničkom, koliko jedinstvenom i viečnom odanosti i posluhu prama Stolici Apostolskom, ... vazda će mo podupirati vaše dobre glase i kako jedino ljubljene*

sinove položene prama gubici neviernika osobitom skrbom će mo vas vazda zaštititi.

Liepo se odlikovahu vaviek i ostali gradovi u njihovu odnošenju prama Duhovničtvu katoličkomu i Rimskiem Glavarom, ištući priklonito odluke iz Rima u svieh važnieh poslih, pričekivajući gostoljubno poslanike papine koji česće za urede crkovne dolazahu u Dalmaciju, opirajući se razdorom i blagodarno nadarivajuci crkve. Lucio kn. 2. p. 16. De Reg. Dal. et Chr. priobčio je njekoliko izpráva obćína Dalmatinskieh, koje dokazuju njihovu blagodarnost prama kućam božjim i redovnikom. Ipak dostojno je spomene veselje i darežljivost kojom Splietjani i Zadrani susretoše Alexandra III. čim putujući put Mletaka brodom, svratise u Zadar. Netom Rainjerio Nadbiskup i Vlastela Spljetska čuše da Papa bijaše na Visu, *praeparatis navibus multis*, veli Arkidiakon p. 22, *cum magno comitatu Cleri et Nobilium venit ad eum deferens cibaria et xenia multa*; a kad se korablja papina približi k Zadru, *Jaderae* ovako pisac života Alexandrova u Baroniu god. 1177, *de novo ipsius Papae adventu facta est in Clero et in populo communis laetitia et ineffabilis exultatio, collaudantes et benedicentes Deum qui modernis temporibus famulum suum Alexandrum successorem B. Petri Jadertinam civitatem dignatus est visitare. Itaque duxerunt per mediam civitatem ad B. Anastasiae Ecclesiam .... immensis laudibus et canticis altissime resonantibus in eorum Slavica lingua.*

S' toga i Spliećjani začuvahu se neoskvarnjeni u težkom i pogibnom kušanju viere za vremena himbenoga *Antuna de Dominis*, odbacajući vrlo njegove varke, te ga jedan kanonik hrabreno zamukne govoreći mu u sve glase *Mentiris in gutture* Farl. III. 495

Takoje baš! S. Mati Rimska Crkva nas je zadojila, njom će mo se vazda dičiti, za nje slavu i pobiedu skrbit se.

IV. Razkolničtvo.

Nesrećno gore spomenuta privrženost koja odlikovà početke viere u narodu, bi podložena napasti uzrokovanoj od duha pohlepe i sebičnosti Bizantinske, kojoj ne opriečise vazda dovoljno.

Prvi pokušaj za podmetnuti naš narod pod vladu crkve Bizantinske nalazimo u IX. stol. za doba Cara Vasilji i Focia god 878. Vladaše tad Hrvate Sedeslav, *Dux et Comes Slavoniae*, bivši potiero i ugrabio očinstvo sinovom Demogoja; pak za ustanovit se u grabši odreče se samovladaláca Franačkieh a podloži caru Vasilji, koj baš onda prigodom rata proti Saračenom bijaše pribavio svoju vlast u Dalmaciji rimskoj; a za steči lašnjie njegovu zaštitu prama protivnikom, puštise prevratiti od davne priklonosti prama Rimskoj stolici, i podloži narod prvenstvu Bizantinske Patriarkije i Focia. Iste bo godine Car koj početkom svoje vlade bijaše izagnao ovega vuhovitoga muža iz Carigrada, nakon smrti Injaciove prizvà ga na Stolicu Patriarsku; pak s namierom služit se crkvom kako svietovnim orudjem vlade puštiga ili ponukovà ga da sve to više pruži svoju vlast nad crkvami utemeljeniem od Rimskieh svečenika, i podložniem Rimskomu Prvenstvu. (Assem. IV. 310. Farl. III. 73, IV. 206).

Da po kojieh zasiedah on to dovrši? *Lukaviem načinima* veli Salagio (St. Eccl. Pan. l. 2, p. 193), oniem istiem kojiem je bio jur privrnuo Bugare: Najme nenavideči, kako piše Nikola 1. Papa Biskupom zapadniem, da Mihajlo kralj Bugarski bijaše dozvao svečenike iz Rima i po njih obratio svoj puk, laživo potvara S. Rimsku crkvu, jeda bi odciepio od nje Bugare, i pod povodom vierozakona lukavo podmetnuo ih grčkomu gospodstvu. Da koje biehu te neslane i himbene potvore? Da Latini tvore S. Chrismu vodom od rieke, da ne obsluživaju post po grčkom običaju od sira i jaja za osam nedjelja; da na židovsku na uskrst posvečuju na oltaru jagnje zajedno s' tielom Gospodinovim, da popovi ne

nose brade, da kod nas djakoni uzdiže se na Biskupstvo bez primiti prije svečenstvo, i take ine ludosti i laži na koje se nemože nego stužit duša štiočeva (V. Poslan. Nik. 1. na Bisk. od Gallie 867.) Prèloži na to darove kojimi podmitivaše vladare: *Bugari su bili podmitjeni i okruženi darovima grčkiem*, veli Inočencio III. (Assem. V. 130); prèloži bezobraznost kojom on nasrtaše na latinske svećenike, prikaživajući ih *kao ljude bezbožne, i svetogrdne, nakazni, ljude izlazeće in tmina, . . . kako tries, triešnju, ili ogromni gràd, ili za riet priličnije istini kako svinje divlje.* (U okol. pismu na Biskupe iztočne); pa koje čudo da puk prost i neuman, koj veće gleda na nadvorno obličje nego na bitnost stvari, ostà prevaren i pušti se zavesti za ovom zmijom?

A da te zapletke i prietnje biše upotrebljene i s' Daltinima očito je po izrekah Ivana VIII. Pape, koji zovući ih dase stalno vrate na stari put, veli: *Ako se što bojite od Grka ili Slovena (iz Neretve) cieć vašega povratka k' nam. . . držite za stavno da ne ćemo propuštiti branit vas našom vlasti po ustavih Ss. Otáca i Pápa našieh nadčastnika.* Ali bi sreća za Hrvate da god. 878 Focio nije bio još odkrio sa sviem svoju himbenu i krivoviernu dušu, i tako oni ne pokvariše čistoću svoje viere; te na njihovu pohvalu valja rieti da netom on god. 880 izjavi se kao odmetnik od S. Stolice, odmah Dalmacija pospieši sklonit se opet u njedro rimske matere, kako drugdje dokazazmo.

A kod Srba u koje vrieme naduladà crkva Bizantinska? Neznamo uprav, ali vierojatno i oni biše prevraćeni gorirečenom prigodom; pak kao susiedi Bugarski i za njeko doba oviem podložni (Porf. 32 de Ad. Imp.) biše zarinuti stranputice, odkle se za rieti pravo kad ter kad povratiše, ali konačno žalibože napastovani tolikiem sasiedami pustiše se sasvim privesti s'puta. Po poslanici Ivana VIII. na Mihajla kralja Bugarskoga spoznajemo da (878) njekakav Gjuro Biskup Bugarski za odvratiti uspiešnije Srbe od Rima, podà im za Biskupa njekoga Kaludjera Sergja: *Nek zna tvoja Slava,* ovako u poslanici, *da Kaludjer Sergj njekadačnji hadum, ro-*

dom Slovenac ali mnogiem krivinami zapućen primí svecenstvo po lukavštini; pak i u drugieh pomanjkanjih iznadjen kriv i zasviedočen, od svoga Biskupa bio je izbacen iz ureda, a poslje za svim nedostojno uzvišen na Biskupstvo Biogradsko po Gjuri kojse laživo nazivlje Biskup, vlastim poglavica Apostolskieh i SS. Zakóna i našom izbacen je.

Nu ovo nezakonito i protinarodno biće Crkve Srbske nakon malo popravi se. Jerbo, kako sviedoči Ivan VIII. u svojoj poslanici na Vasilja, *Post immensas sollicitudine Id. Aug. Ind. XIII*, car odstupi od svoga nepravednega zahtievanja, i pusti Bugarsku S. Stolu; pak ako Bugarsku, da kako i Srbiju, to jest oni dio Srbije koj stajaše pod uplivom i vladom Bugarskom. (Pejač. Hist. Serb. p. 181.) Istina je da po drugieh pismih Ivana na Mihajla kralja Bug. i po sliedećemu prevratu Fociovu očito je da ovi ne posluša ni cara (ako je car istinito postupao) ni Papu; i da za života njegova ne bi ikakve promiene. Ali da su se njegovi nasliednici Šimun, Petar, Samuel, i ini povratili na posluh rimske crkve, kaže Baronio na g. 903 za vremena Pape Formosa, i sviedoče nam knjige Kalojovana na Inočencia III. i odgovori Papini na njega. (Inn. III. ep. 115, 142 l. 3; ep. 116, l. 5. Pejac. coll. 3. p. 67. 70.) Za donju pak Srbiju koja ne imaše posla s' Bugarima sviedoči nam sabor spietski (925) i zgode Bodina kralja (1100) da kraljevi Srbski stojahu zadruženi s' Biskupima rimskiem od Dalmacije i od Bara, na čiju vlast duhovnu kraljevina spadaše. Osvem toga pismo Alexandra II. (1062) Si *pastores ovium* na Petra Nadbiskupa Dukljanskoga i Barskoga uči nas da sa sve da u njegovoj Nadbiskupiji bijaše i Latína i Iztočnika, ipak svi bijahu spojeni u istom vieroispovedanju. Alexandro bo brojeći Biskupije Nadbiskupstva Barenskoga spominje i *Serbiensem Ecclesiam cum omnibus suis pertinentiis, Bosoniensem* (Bosnensem) *Tribuniensem* etc. pak prilaže: *Čuvaj i samostane Latinske i Grčke ili Slovinske, neka znaš da je sve to jedna crkva, i da si ti postavljen biskupskom vlasti nad sva ta miesta.*

A za vremena prevrata Čerulariova (1053) jeli sliedila koja nezgodna promiena u crkvi Srbskoj? Evo što možemo odgovoriti. Da s' Čerulariom zadruži se i duhovničtvo Bugarsko činimi se istinito po pismu Lava Nadbiskupa Ochridskoga koj ujedno s' Čerulariom pisà potvornu knjigu protiv S. Stolici na Ivana Biskupa Tranjskoga u Pulji (1053) *Dei magna dilectio etc.* Od tole vierojatno kojgod otrovni upliv mogo je doći na Srbiju. Ali da razpre nijesu bile tako okrutne u početku kako dan današnji, ni razdvojenje crkáva tako odvažno ni obćeno, ni mnjenje svećenstva grčkoga jednodušno, kaže nam pismo Vasilji Nadbiskupa Solunskoga na Adriana Papu IV. *Legimus* god. 1155, i pismo Teofilakta Nadbiskupa Bugarskoga okolo god 1073 na njekoga Djakona Nikolu, u kom ga glavi da ne bude vierovat sve što se predaje o običajih Latinskieh, ni da svaka različitost u obredih nosi sa sobom različitost u vieri, ni dase pod tim povodom ima ras kidati jedinstvo katoličko. (Pejačević, Coll. IV. p. 117). Dakle ne u jedan put, nego malo po malo uvuče se razkolničtvo u Srbiju, po naporih duhovničtva Bizantinskoga, pokli sve nam dokazuje da Sloveni nijesu mu bili po ništa priatelji; i da se uvuče krijući, pokli ne može se odlično znati vrieme njegova ustanovljenja, tako da prosti puk, kako će mo dalje ukazati, nadje se zapleten u mreži i odciepljen od svoje matere kad se najmanje nadaše.

Da su prastari Nemanje bili privrženici Rimski, gore dokazasmo; a s'druge strane daje crkva Srbska u isto doba odvisila o Patriarki Bizantinskom, dokaz je ovo, da S. Saba, kako izviestuje njegov učenik Dometian, odrieši i oslobodi Srbiju od toga zavezaja po nastojanju Inočencia III. Pod ovim Papom Srbija bi u velikom odnošenju prama S. Stolu, kako sviedoči narodni sbor Dioklanski komu predsiedahu Papini Poslanici Ivan i Šimun, i medju ostaliem biskupima nadjese i *Biskup Srbski* (Le Quien Oriens Chr. t. 2 p. 319 Assem. V. 33), i u kom svi biskupi Srbske kraljevine proglasiše daje *Rimska Crkva mati i učiteljica svieh crkava.* Can. VI in Act. Conc. Nahodimo jednu poslanicu Inočenciovu na

Nadbiskupa kaločkoga g. 1203 gdje mu priporučuje da pohodi Megajupana Srbskoga, i da te njega te ostale sbrske knezove pokriepi u siedinjenju sa S. Stolom, i da ih odrieši od vlasti Bizantinske Patriarkije. Tad bivši posvećen za Biskupa Saba, bi jošter i uzvišen na čast Patriarke od svega Ilirika, (Le Quien, Or. Chr., Tomko Marnav. u živ. S. Sabe); koja čast stečena Srbiji po doizvoljenju S. Stolice, ostà joj i poslje kad neharno od nje odstupi, prem da Grci silovito se opriečiše toj časti Srbske Nadbiskupije, i sbornu prietnju izjaviše proti nje porabi (V. Decret. Callinici Constant. in syndogmatico Chrisant. Patr. Hierosol. Pejač. 188.)

Eto kako je Rim podupirao narodnost Slovinsku u svietovnom i duhovnom! Nakon smrti S. Sabe za koliko su njegovi naslieđnici čuvali združenje s' Rimom, točno nezna se: ali po dielih Benedikta XI (1303), Klima V. (1308), Ivana XXII. (1323) i ostalieh koji se brinuše za povraćenje Srbskih kraljeva i Velikaša k' sjedinjenju, vidi se da su vrljali a često i padali, napastovani od koga? Baš od Grčkieh svećenika poslanieh iz Bizancija. Stjepan bo Dušan koj g. 1354 odpravi poslaničtvo Inočenciu VI. s' namierom sjedinjenja, (Rainald. gr. 1347 br. 30) *potuži se* veli Du Cange (Bizant. histor. str. 291) *na Grke koji vazda opriečivahu se svojiem odlukam i pregovaruhu svoje podanike da ih ne prigrle, tvrdeći da je treba ponovit svetotajstva krstienja i krizme podana od svećenika Latinskieh.* Niti zadovoljni tim i grdjieh stvari opravljahu, označenieh u sliedećoj poslanici Papinoj na istoga Stjepana (1354): *Po ljubljenieh sinovih . . . tvojieh poklisarih tvojom knjigom utvrdjenom zlatnim pečatom naviestiosi našemu Apostolstvu da čuvši da njeki vierni crkovni starieśine Crkáva i samostána tvoje Kraljevine bijahu bili po njekih sinovih od propasti nepravedno izagnani iz Crkáva i Samostána u kojieh zakonito bijahu bili posadjeni, i da njeki drugi s' nepravdom i nepoštenjem progone rečene i ostale pravovierne S. R. C. boraveće u istoj kraljevini; i da s' velikom uvriedom božjom i nauka krstjanskoga bijahu prisilili njeke pravovierne opetovati svetotajstva krsta i krizme zakonito primljena koja*

se ne mogu opetovati; ti kako iskreni zatočnik iste viere .... pod prietnju tvoje žazsrdjbe zapovidio si da ne budu i. t. d. ... i zamolio si nas da se dostojimo poslati u tvoju kraljevinu koje god muževe vriedne bojeće se Boga i izučene u njegovom zakonu da sliede i dovedu na žudjeni cilj dielo s' Božjom pomoći čestito početo od Poštov. našega brata Bartolomije Biskupa Trogirskoga i. t. d.

Pak opravljajući poslanike, i označujući im točke o kojieh se imaju baviti, ovako o razkolnicih veli: *Tvrde da nije tielo Gospodinovo ono što je posvećeno u nekisjelu (kruhu) i na umnoženje svoje osude ne boje se huliti ga, pogrdit ga rukami i što je strahovitije čepat ga nogami. Da način krstjenja i krizmanja po latinskoj obredi nije pravi, i da krstjeni i krizmani tim načinom imaju odreći se Krsta i Krizme tako primljene, i prisilivaju ih iznova pokrstit se i pokrizmat se.... Podavaju S. Red nepristojno i proti naredbam SS. Zakóna, i protiv istiem naredbam smiono uvažaju se sa svojom vlasti odpuštavati u stupnjih zabranjenih* (u ženidbah) V. Farl. VII. 73).

Eto koje su bile nesrećne zapletke, privare, i himbe koje privedoše Srbe stramputice, i ugrabiše ih svojoj materi, sa sviem nje naporima i pomljami za prihitit ih k' sebi, i sa svim nastojanjem nasliednika Nemanjovieh koji ili iskreno, ili er vidjahu da o tom visi spasenje i budućnost naroda iskahu sjedinit se s' Rimom. Niti jadni puk bez odpora pusti se odciepiti od hreka svoga vierozakona; erbo prvo, bi privaren; a drugo, progonjen. Bi privaren od svojieh pastjéra koji ga zapletoše u krivovierstvo ne upitavši ga: *Puk,* veli Pitzipios rodjeni grk (l' Egl. Orient. 1. p. 3. c. 2.,) *ne buduć s' jedne strane ništa promienuo u davnieh obikah* (crkovnieh), *a s' druge držan u najdubljem neznanju najprostieh načela vierozakona, nije se stavio od ovoga raztupa od Crkve općene nego nakon mnogo koljéna, kad bijaše jur tako zaslieplјen od protustrastja i mrzosti što mu bi uduhnata prama crkvi Rimskoj, da njegovo umišljenje pobunjeno zabrani mu okoristit se ovim proiznašaštjem.* A štose tiče sredstva pro-

goastva, po poslanicah Ivana XXII od 1318 iz Avinjona spoznajemo da kralj Milatin Uroš privrnut od duha napasti ne samo zapušti vieru u kojoj bijaše bio zadojen i koju prvieh godina bijaše izpoviedao, nego stane progoniti svakoga koj bi ju smio javno izpoviedati, tako da mnogi bijahu usilovani tajit ju u srcu da ne navedu na se gorke pedepse (Farl. VII. 73). A Mačiejovski u navedenom dielu str. 165 kaže po sviedočanstvu zakonoslovja Cara Dušana da *svi oni koji ostaše vierni latinskomu vieroizpoviedanju biše nazvani krivovierci, žigosani na čelu, njihove ženidbe razdriešene, prigrabljena im djeca, a oni izagnani id države.*

Dva puta Rimskim Glavarom bijaše otišlo za zukom sjediniti crkvu; u sboru Lionskom, i Florentinskom: dva puta sebičnosti Bizantinskoj otide za rukom razkinut ju. Miešte izza dolazka općenoga neprijatelja u svoje strane podušiti zavade i svadje, i poduprieti sjedinjene dovršeno u sboru Florentiskom pod Eugeniom IV., žalibože duhovničtvo grčko za korist vremenitu koju je bio steko od muhamedanske vlade nad svojiem, uputi se protivnim drumom, postupà s' takom stalnosti proti pravoviernim Rimskiem, da isti grčki pisci označili su to postupanje za sramotno i pogubno narodu. Ja neču moga ništa dodati, neg pustit sloviti vriednoga Pitzipios. *L' Eglise Orient.* 3 P. ch. II. *Sredstva himbena koja upotrebi duhovničtvo Bizantinsko za pregraditi u viek crkvu iztočnu od Rimske.* Za ne otiti u dugo, ovde ću samo njeke njegove rieči navesti:

Ovo duhovničtvo podà razumieti puku da najmanja siena koga god odnošenja prama nepriateljem vlade turske, još i najmanja miso ikakva približenja, probudila bi prirodne sumnje Turáka, pomamila bi ih i pospiešila njegov poraz. Nevoljni puk uplašen ovom strašnom prietnjom nije smio ni imenovati Papu ili Rim.

Potvora prama Papam, koje duhovničtvo prikazà puku iztočnomu kako sukrivnice svoga političkoga padnutja. Ovi dokaz, prem da očito laživ, ipak uzrokovà najveći utisak u puku. Duhovničtvo probudi njegovu ranu još krvavnu, i ovi puk u

svom raženenomu umišljenju prevraćenom u slied toliko nevólja ne htije razložit ni promotrit jesu li baš oni, koji mu bijahu prekazani, uzroci njegove nezgode. Pregovaranje lukavo duhovničtva dospije uglavit ga da su to bili Pape, i on ih proklé.

Psovke, pisma potvorna, zloglašenje, i ina različita iznašastja laživa prama osobi Papinoj i svećenikom Rimskiem.

Progonstvo proti Latinom boravećim u Turskoj. Za učiniti da krstjani iztočne obrede ne budu steči koju god poviest ili obasjanje o svem što mu oni predavahu o Rimu, njegovom svećeničtvu, njegovieh obikah i njegovom postupku, duhovnici Bizantinski zabraniše im svako odnošenje, svako obćenje s' Latinima svojem suzemljacima, a navlaštito s' oniem od priobražene Europe. Oni zaprietiše da će strogo kazniti i opovidjeti turskoj vladi kako sukrivnice Franačke sve krstjane koji bi prestupili preko ove naredbe. I zaisto u mnogieh prilikah oni udielotvoriše ovu sramotnu prietnju. Oni dotjeraše bezobraznost do tole da držahu kako izobčene one iztočnike, koji za izučenje ili za trgovinu putovahu ili stanovahu u Europi Rimsko-Katoličkoj, i oprievačivahu se još da u učionah ne budu se predavati znanosti i jezici Europeički. S' druge strane ovo duhovničtvo buduć u tiesnu odnošenju prama vladi turskoj, progonjaše neprestano Latine okućene u Turskoj. Na svrhu, izza kako ovo duhovničtvo sad opovidjenjem a sad s' progonstvom nemilim bi utemeljio okrutnu omrazu medju krstjanima obieh obréda, iz ove omraze koju on isti uzrokovà, iztegnu posliedice koje mu bi drago .... Evo što on kaže u jednoj tomačnici od sabóra: Ova ista neutaživa omraza, i velika protivnost što mi gojimo još od toliko viéka proti Latinom, dokazuje očito da ih mi proklinjamo erbo su krivovierci.

Tko je dakle razdvojio narod, jeli Rimska Crkva, ili je Bizantinska? Tko je srbsku iskrenost i velikodušnost podjarmio i zapleo zapućeniem mrežam grške privare? Tko nas je pregradio? Neka sudi čitatelj.

V. Upliv crkve grčke na ćudorednost.

Medju tiem okolnostima kakav je mogao biti upliv svećenstva i vierozakona na narod? Još za nasliednika Nemanjovieh nalazimo veliko razpuštenje i nehajstvo ćudoredno, naravnu posliedicu neznanja i neposluha. Ovako bo Benedikt XI. (1303) pisà Nadbiskupu Barskomu: *Došlo nam je do ušiju da... u njekieh miestih pod vladom Andronika Cara Grčkoga i Uroša kralja Srbskoga i njegova brata Stjepana, i pridrage kćere u Isukrstu Jele njihove matere prisvietle kraljice Srbske cieć zloće vremena... toliko je pokvareno poštenje crkovnoga reda da častna mati crkva, koju najkrasniji od sinova čoviečjeh dostojno odobrà za vierenicu ne imajuću mrlju ni grišpu, onde je postala vele potištena ciec prestupanja proti zapoviedim Božjim i zakonom Evangelskiem i Katoličke viere. Nemareći bo za svete ustave SS. Otaca i zakone crkovne, u podavanju SS. Rédova i dobára crkovnieh ne čuva se ikakvo pravilo vremena i dobe, jer ako pohlepa simoniačka ili svietovna moć priporući onijem koji rede one koji primaju red, ovi se podaje bez razluke svakomu išćećemu.... Osvem toga svietovnjaci oženjeni, za života prve žene nadmetnuvši drugu, smiono usloboduju se složit se u pogrdnom zastučenju.... Pokli dakle po uredu Apostolskom nam naloženom turka nas skrb da, medju ostaliem stvarima koje su povierene našemu nadziranju, ištemo u štovanju imena Božjega uzmnoženje viere i spasenje dúša, promišljajući da po izreci Evangelske istine zdravi ne trebuju liečnika neg bolestni, pouzdani u tvoju pomnju, tvomu bratinstvu priporučujemo* i. t. d. Ovo je bilo doba baš čim Srbi su vrljali medju razkolničtvom i Rimom, kako nam je očito po drugoj poslanici rečenoga Pape od iste god. na Milutina Uroša: *Sasve da ti i Velikaši i puk tvoga kraljevstva dosad odstupivši od posluha iste crkve i od druma prosvietljenoga dugo ste putovali po putu od tmina i. t. d.* Potištenost u koju propadnu Patriarchat Bizantinski nakon navale turske, i te ćudoredno te umno zniženje u koje sajedno sobom rinu sve duhovničtvo svoje crkve, vidjet je da doprè i do Srba, i sklonu mnoge

od njih na sve varke grčke ćudi. Časti crkovne bile su predmet prodaje i trgovine; tko je veće mogo platit, onaj ih je dobivao, pa izza toga tieštio kršćane, koji podjarmljeni od neviernoga turskoga lukavstva pod vremenitu i duhovnu vladu Patriarke nijesu imali načina za izbavit se. Tko god želi se od toga uvieriti, neg pročita gorespomenuto izviestje Mate Gondole i dielo Fitzipiovo d. III. p. l. gdje medju iniem dogadjajima kaže i ovoga: *Njeki Srb imenom Rafo, čovek sebičan i pijanac koj provodiaše život u krčmah i na javnieh trgih, nadje način kako će predložiti vladi da pristavi 500 dukata na danak od 2000 dukata, koji bi se platili jedan put u ime dara za svako novo imenovanje; i učinivši potjerat Dionizia, on posvoji stolicu patriarsku Carigradsku.* Opisanje što u malo rieči ovi pisac slaže o postupku svećenstva u pogl. 2. d. IV. br. 5 čini baš zarnmenit se i proplakati na tako nizoko padnutje ćudoredno, i zaboljeti srce gledajući poraz jadnoga naroda pod takiem pastierima. *Duhovničstvo postavi za načelo svoje osnove Simoniu, opačinu, razuzdanje, neznanost, bezočanstvo, laž, grabšu i potvoru. Pak upotrebì svaku vrstvu sile suproć Krstjanom,* i. t. d., o čem vriedni spisatelj rodom grk podaje dokaze tiekom svoga diela, naročito u III. dielku. Takovo svećenstvo koju je brigu moglo imati za prosvietu puka, čim je bilo odlučilo zapriečiti svako poučavanje puka u umietnostih zapadnieh naróda, i svako obćenje s' Latinskom uljudnosti, kako rečeni pisac sviedoči? (V. gore *Sredstva* i. t. d.) Na taki način svečenstvo izpusti iz rúka veliko sredstvo poboljšanja pučkoga, što narod imaše pravo od njega zahtievati, ako ne za drugo, barem za svoju svršenu odvisnost od njega i štovanje. *Veliko je štovanje puka prama njim* (Popóm), veli o Bugarih, Srbih, i Bošnjacih Mate Gondola, *koj sliedi točno njihov nauk, u kom je veoma znatan oni od njihove lude protivnosti i omraze proti Latinom. Za odlikovat se od našjeh uzeli su ime dostojno pohvale „starovierci", u čem (što kad bi stali medju granicami dužne umierednosti bilo bi prisveto) obični su postupati bez ikakve razboritosti, pomiešajući bitnost stvári s' okolnostima od malo vriednosti,*

i od svake različitosti obréda i običaja prihvatjajući priliku za obtužiti naše, i za suditi kao pravedan i razložit razdor što su od nas dogotovili. Njihove nauke u vieri (kako su prikazane u pismih od obréda, i narédba sabornieh) *dobre su i svete... ali u osobitostih i u činu mnogi dieli ovega naroda i veći dio ljudi posebnieh svakoga stališa ognušeni su pogrdniem krivovierstvom, izklicaniem i razplodjeniem u njihovoj pameti cieć nijednoga duhovnoga radenja... na koje nemogu nastojati njihovi pastieri, ljudi većinom sirovi, bez književnosti, i bez ikakve nauke, i zato potrebni pribaviti sami sebi onu pašu duhovnu koju bi imali podati svomu stadu.* Na dalje zboreći o Latinih u Bosni, prilaže: *Patriarke i Metropolite Grčke obrede stavili su se na posao da podlože sebi Latine, radi česa govori se da su dobili od Cara mnoge povelje, u slied kojieh zahtievaju od našieh danke, što može provalit u veliku nezgodu vieru i cudôrednost ovieh pravovierniéh, erbo ti častnici šismatički vierojatno postavit će bezbožne danke na posvetilišta i na porabu Svetotajvstva, kako, za doskočiti troškam u Turke, čine s'oniem svoje obrede, s' porazom i uništenjem konačnim vierozakona u svem Iztoku.*

Tužno bitje crkve grčke u Srbiji i Rašiji, i tupo neznanstvo svećenstva, izviestuje i Frano Leonardi Nadbiskup Barski (1638) na Propagandu žalostniem riečima glede propasti duhovne naroda. Medju ostaliem stvarima on sviedok očevidni tvrdi da je trudno naći popa podobna čitati Euchologion i Liturgju bez pogrieške i bez da se ometa; da su neprikladno pohlepni za novcem, radi česa trguju su svetotajstvima, niti na času smrti podaju ih ako se prije ne pogode; da cieč zapuštenja propoviedanja i nauka kršćanskoga jedva se nahodi jedan seljanin koj umije Očenaš i deset zapoviédi Božieh; da ne razlučujući Sveta Pisma i Kanoničke knjige od pokvarenieh i osudjenieh drže pripoviesti laživieh pisáca, i proiznašaštja od raskolníka bizantinskieh za istine viere katoličanske, odkle proizlazi i utemeljuje se u njih omraza i protivnost prama Crskvi Rimskoj. Sve je njim obreda, i drže da je u obredi sva viera i zakon; tako da kad bi čovek ko-

liko god hoćeš pogriešio proti vieri, samo da se s' njimi slaže u obredi, držega za pravoviernika; a neka se u najmanjem od obrede njihove odaleči, držega kako Latine za krivovierca ili Novovierca.

Žao mi je ove stvari proglasivati; ali kojaje korist kriti unutrnju ranu, koja grize nevoljni narod? I još nijesam sve izreko, štose u navedenomu izviestju čita, koje se nalazi u Farl. VII. 127.

Isto kaže i Vinko Zmajević i on Arkibiskup Barski koj nastajućega vieka po nalogu S. Stolice obidje Srbiju, i takodjer Mate Karaman Nadbiskup Zadranski god. 1746.

Osvem toga promotrimo da Crkva Rimska bijaše ustanovila slobodu u Europi (ne zborimo o sadanjoj slobodi koja se ne boji ine oprieke osvem topóva i oružja, nego o slobodi kršćanskoj i ćudorednoj) čim se inadi za razdriešiti vlast crkovnu od svietovne, oslobiditi duševnost od sile svietovne, i ponukovà vierne ne da tlače kralja, nego da ga štuju i slušaju, ali pak prije kralja da slušaju i boje se Boga. Ovi duh Evangelski žive u svakoj grani Crkve jedino dokle je ona tvrdo s' hrekom zadružena; ali netom se odciepi, netom jedan dio crkve odrekne se od svoje vlaštite glave duhovne, treba da pade pod samosilu svietovne vlade, i u nje rukah postane orudje za obrtati svevoljno s' podanicima. To sviedoči poviestnica, i to se dogodi baš crkvi grčkoj pod carima Bizantinskiem i pod samovladarima Moškovskiem. Ona velika grana usahnu, i s' njom usahnu u puku duševni život, ostà podušena velikodušnost i iskrenost, a miešte tega postanu sužanstvo i sebičnost. Miešte žive istine, ostà golo i suho slovo, vierozakon obrati se u skup materialnieh predánja i obréda, koje puk prostodušan tvrdo prigrli, ali svaki dan to veće oćutì da je prigrlio suhe kosti.

Duhovničtvo bizantinsko koje se bilo obiklo na ti život pod carima iztočniem, prignu se dobrovoljno na službu grdnoga polumieseca; Patriarka bi nadaren velikiem pravam vladanja vremenitoga poviše starovierníka, ne s' inom namierom nego za tieštiti bolje raje istom rukom njihove matere. A

kako je dovršila ti nalog crkva bizantinska, kaže nam Fitzipios u gore spomenutom dielu, i još točnije niemac Eichmann (Die Reformen des osmanischen Reiches. Berlin 1858) koj za njekoliko doba pribivajući u Carigradu pouči tu točku. Pak ono što je od više štete u ustroju bizantinske Patriarkije i u svojoj potištenosti, jest da ona vlada ne samo sa svojiem grcima (levantini), neg još s' velebrojniem Slovenskiem staroviercima u Bugarskoj (Srbija se je davno od nje odrekla), u Bosni i Hrcegovini, za koje u nestajanju boljieh čúvstva, ne ćuti ni onoga od sunarodnosti. (V. Eichman s. 16. i 39.

Da kako se tamo uzpinju ljudi na časti crkovne? Onako isto ili gore neg za doba carstva Bizantinskoga. Onda Papa Nikola I. pisav duhovničtvu Bizantinskomu potuži se da svietovnjaci vladahu po sve crkvom i tvorahu biskupe i Patriarku po volji čas jednoga, čas drugoga, obalivši jednoga da podignu drugoga, i vazda take ljude koji ne bi imali vlasti ni moći za pokarati ih (Le Quien Oriens Christ. 1. 140). A, danaske kako biva? Pustimo zborit Eichmana. str. 25. *Od njekoliko stoljetja obično je u crkvi grčkoj da se Patriarka izmieni svako drugo ili treće ljeto ... Ako Ministar izvanjskieh poslóva ukaže da bi mu bila draga promiena, to mu je najlašnije bez uvriedit zakonite forme udielotvoriti svoju požudu. Nije mu treba drugo neg po svojih priverženicih naviestiti članom od Sinoda, da bi on žudio nova Patriarku. Odmah zapletke izlaze na sriedu. Ljudi tako nazvani Znatni (Notabili) u Grčkom narodu zavežu se sà članima od Sinoda: svi vfaju dobiti u promieni Patriarke, jedni kako izbiratelji glave crkovne, drugi kako tajna i pouzdana orudja volje turske vlade .... Novci su pak znaga sapletke, i samo s' novcima srećni predloženik može predobiti: Velike troške koje treba za ti posao da učini, on će pak nastavit u izpunjenu svoje vlasti, navlaštito prodajom Nadbiskúpstva i Biskúpstva, kojieh posiednici opet sa svoje strane nadoplatit će se s' nizjem duhovničtvom i pukom. Od njekoliko stoljetja, kako rekoh, ponavljaju se ovi prizori svake druge ili treće godine.*

Tako svećenstvo miešte postati zatočnikom pravde, i pokroviteljem naroda u tieskoćah, miešte udielotvoriti prava koja mu podaje zakon za prikazati tužbe i pravedna zahtievanja puka proti svevoljam Pašiniem u državah, obiknut jur ne samo na verige, nego i na bizant nsko laskanje, ujedno s' glavarima pučanstva kojiem udahnu svoj duh, pruža ruku Pašam i kadjiam: *Može se tvrditi*, ovako sliedi Eichman, *da nigda svećenstvo grčko, niti glavari pučki ne pokušaju braniti povlastice udieljene im od jednoga medju najmilijem Samovladaocima proti svevoljam turskieh činovnika. Vaviek oni su gotovi za zapletke, za pokratjenja koristi državne, za žrtvovanja tužnoga puka.* s. 38.

Slavjani u Turskoj od davna se obrću put Rusie kako put zviezde od spasenja; ali rečeni pisac vrlo liepo kaže koliko se varaju, i odkriva potajne namiere ruske politike, potvrdjene po njezinieh predlozih u zborih Bečkieh god 1853—1854. Rusia najme sve ino želi neg podignuti i prosvietliti Slavijanstvo u Turskoj, ili ga osloboditi od moći Patriarke Carigradskoga; miešte tega ona je vazda iskala potvrditi vlast Patriarke za držati tako po njegovu putu pod svojom uzdom skupno sve starovierce u Turskoj, Levantine, i Slovene, i tako nasliedovati dielo carstva Bizantinskoga i Turskoga; zna bo da kad bi se oni odriešili od vlasti vremenite Patriarke, odciepili bi se skoro i od duhovne, kako su davno učinili Srbi. S. 63—66.

A kako bi paka ruska vlada vrtjela s' Patriarkom i koju bi neodvisnost dopustila crkvi, dovoljno dokazuje nje postupak u svojoj kući te sadanji, te davni pod velikiem Vojvodami i pod Patriarkami Moškovskiem. Kako rekoše poklisàri Aleksija Mihajlovića vel. Vojv. poslanikom Kazimira Kralja Poljskoga u njekom poslu od siedinjenja? *Samo da vaš Papa odobri ovi način, naš Patriarka* h o t e *ili* n e h o t e *učinitće ono što mu Veliki Vojvoda bude zapovidjet.* Theiner Spomen. br. l. p. 25.

VI. Patarenstvo.

Velika rana bi otvorena u narodnom tielu po krivovierstvu Patarenskom. Trebaje dakle da ovde najprvo izjasnimo načele njihove nauke i ćudorednosti. Po toj nauki bijahu dva početka stvorenja, jedan dobri a drugi zli. Bog bijaše stvorio nevidjivi sviet, a vrag telesa i zemlju. Radi toga da se neima okusit mesa, kako stvari pokvarene, ni ženitse za ne razplodivati tvor vražji. Ali miešte ženidbe oni obično živjahu u takieh gnusobah i bludnostih daje sramota napomenuti ih. Duše da prohode iz jednoga tiela u drugo, takodjer u voće poljsko, i zato dase neima raditi oko poljodielstva. Neima pakla, ni uskrstnutja mrtvieh; meso i krv nemože bo igda steči slavu nebesku. Isukrst nije se uprav upùtio, niti je imao istinito tielo, niti je umro, ni uskrsnuo; to samo bi u nadvornoj slici. Neima krstenja niti inieh svetotajstva, nadasve S. Pričesti, miešte kojieh oni činjahu obrede gnusne i gadne: svi su griesi praštani za života; i prava crkva postaje jedino mediju nijhovim sliedbenicima, medju njima pravedni, čisti, vierni, a medju katolicima na protiv preljubnici i vukovi duša. Osvem obćenoga nauka imahu i potajni, koj bijaše povieren samo izabraniem i pokušaniem, koga brižno tajahu svakomu pogledu ljudskomu, i zato učijahu da se može lagati, zakleti se krivo, spoviedati vieru ustima a ne srdcem, i da rieč služi za pokriti ne za objavit miso. Odmetnici svake vlade i starješinstva, naročito crkovnoga, huljahu i tlačijahu svećeničtvo i glavare crkovne, vredjahu ih na sve načine; opriečivahu se sviem naredbam i okrutno biestjahu proti svojiem protuslovcem; ali netom im prietjaše kojagod pedepsa ili pogibelj, ne štedjahu nadvorno udielotvoriti sva licimirstva i laskanja.

U okuženoj duši ne hlepjahu za iniem nego za oborom svakoga temelja ljudskoga družstva, koje potajno podkopavahu, i za neodvisnosti od koje mu drago vlasti; ne postupahu inačie neg lukavo, lažívo, u potajnom i tvrdom zavezaju medju sobom, tako da može se tvrditi da Manichei, Pata-

rcui, Albigesi, i na svrhu Jacobini nijesu nego svi učenici jedne nauke, i sliedbenici jednoga meštra (V. Hurter. Inn. III. knj. 13 god. 1209, Baruel, Mem. pour servir a l' hist. du Jacobin. II. 18).

Iz iztoka gdje im je bilo gniezdo, IX. stoljetja prodjoše u Bugarsku, gdje i dobiše ime *Bugari*; pak od tole malo po malo razplodiše se po Bosni i proviriše u Dalmaciju. U XIII. vieku nalazimo njeke u Trogiru i Splietu, gdje Brnja Nadbiskup (1200) sa skrbom pastierskom ništa ne propusti jeda bi se osviestili i obratili; Arkid. 24: pak nemogući tuj tvoriti bune, veći dio prihiti se Bosne gdje ih Ban Kulin dobro primi i pokriepi. (Inn. III l. 3 ep. 2 ad Emer.) Ovi početkom bio je vriedan katolik; nu poslje ponudjen i pritegnut od žene uplete se u Patarenstvo, i prionu k'ovomu za svom dušom. (Farl. III. 232, Assem. V. 29) Tad krivovierci doprieše do take mahnitosti i nesviesti da su htieli izabrati i ustanoviti svoga Papu (1223) (V. Mat. Paris in hist. angl.); *pak posvojivši biskupiju Bosansku postaviše* jednoga od svojieh za Biskupa, i razpustiše se u svih obiestih i nepravdah (Raynald. u 1233). I pak toliko se razplodiše po svoj zemlji, da po sviedočanstvu Vuka Nemanje u listu na Inočencia III. bilo ih je veće neg 10,000, tako da prietjahu okužit i susiedne krajine, radi česa Vuko potaknu pozornost Papinu.

Ovo gnusno i laživo krivovierstvo privrati sa svim iskrenu ćud ljudem ovieh država, i što ne bijahu dovoljno opravile varke grčke, to dogotovi ova stranka vierozakonska; tako da nakon mnogieh upora Papinieh i kraljevskieh izagnana, ipak ostavila je svoje posliedice i pospiešila pogubu naroda.

Od tega imamo mnoga potvrdjenja. Jur u Kostantinu Porfirogenitu (p. 32 de Ad. Imp.) nahodimo kod Bugára njeko postupanje za svim protivno duhu slavenskomu, čim oni privarom i laživom kletvom od prijateljstva i mira ufatiše kneza Srbskoga, i odvukoše ga u tamnicu gdje preminu, takodjer i drugi put istom privarom zarobiše svu

Srbiju, i puk okovan odvedoše u Bugarsku. Odkle te privare, ta krivokunjenja, ta okrutnost kod mirne i patriarkalne ćudi Bugarske? Evo odkle; jedno iz upliva Bizantinskoga svietovnoga i crkovnoga, drugo iz okužanoga doticaja s' Patarenima koji god. 841 izagnani iz Carigrada od Carice Teodore, bijahu se priselili ukupno u Bugarsku, gdje i stekoše ime *Bugari*, kako rekosmo.

A odkle zapletke, privare, okrutnosti, neharnosti, i nepoštenja u kraljevih i Velikaših Bosanskieh koj časom kazahu veliku odanost prama S. Stolici i požudu za povratit se k' njoj; pak odmah obrnuvši joj pleća biesnjahu u nevieri i sili proti katolikom? Od upliva Bizantinskoga i Patarenskoga.

Tako učiniše Uroš pod Klimom V., koj ne zadovoljan što je privario poslanike Papine (Ptol. Lucens. hist. Eccl. l. 24 c. 39) stavi se za sviem okrutnostima prisilivati svoje podanike da ostave Rimsku vieru. (Ep. Io. XXII ad Bar. Regni Alb. 1318). Tako Stiepan Dušan koj zamolivši Inočencia VI. (1354) da mu pošlje poslanika za popravit stvari crkovne, netom ovi dodje, on nebojeći se veće rata s' Ugrima, ne samo oprieči mu se, nego zaprieti puku da će činiti iskopati oči svakomu koj bude slušati Rimsku misu. (Cang. in hist. Byzant. p. 291.) Tako Stiepan Vojvoda, tast Tome kralja Bosanskoga, i Vojvoda Ivan Paulović i mnosi ini. (Nic. V. ad Ep. Farensem Leg. in Regno Bosnae 1449).

Odkle krivokletve i neviera u pogodbah i obečanjih sa susiedniem poglavicami i gradovima kršćanskiem; i okrutnost i privare prama svojiem istiem rodjakom, i razpre domaće koje oslabiše narod u pogibeljih?

Stiepan Tvartko Ban, pak po doizvoljenju Ludjevita II. Ugarskoga kralj Bosanski, izza smrti ovoga záveza se s' buntovnicima Ugarskiem, i otme njegovoj udovici Mariji i sinu Šišmanu Spliet i Dalmaciju, a svoga brata vriedna katolika progoni na smrt. (Litt. Urb. V. 1369). I on je bio velik prijatelj Patarenom. (Farl. III. 333, VII. 82.) Nakon svoje smrti ostavivši kraljestvo svomu sinu Tvartku, i ovi bi

privaren i potjeran od Stiepana Dabiše. Nije li i Kata nesrećna udovica najpokonjega kralja Bosanskoga bieżeća iz pred Turáka našla u Pavlu Banu mieste gostoljubca i zaštitnika u nevolji, prevarnoga nasilnika koj ju zakopà u tamnicu, odkle s' pomoći Božjom ubiegnuvši, ne darža se spasena prije neg se prihiti Dubrovnika? (Du Cange, e Luccari). Nijesu li Dubrovčani veće krat podnieli nevólja od susiednieh kraljéva i Banóva radi gostoljublja s kojim primahu progonjene bosanske knezove od iste kraljujuće porodice i nijesu li isti kraljevi često krat zapletali razpre i uznemirje medju Metropolitom Dubravačkiem i Biskupima Hrcegovačkiem? Sličnieh primiéra podao je i Vukašin proti kralju Urošu (1371), i Stiepan Despot proti svojoj braći, i to baš u doba kad največe bi treba sloge i jednodušnosti. (Pejačević Coll. VII. i XI. p. 320, 332).

Odkle napokon izdaje s' kojim ne jedan put te kraljevi te velikaši zavezahuse s' neprijateljom glavnim vierozakona i naroda za osvetu; pak i konačno poturčiše se?

Gore spomenuti Vojvoda Stiepan i Ivan Paulović i ostali Manihei u Bosni god 1450 dozvaše u pomoć Turke za opriečit se svomu kralju Stiepanu Tomi (Ep. Nic. V. ad Steph. Tom.). Za vremena Šiška kralja Ugarskoga biše odkrivene bune i dogovori Hrvoje Bana za dovesti Turke u Bosnu, radi česa kralj otme mu sva dobra (1313) (Luccari Ann. di R. p. 82), Radivoja (1422) pozva ih suprot Tvartku, a Radoslav Vojvoda Hrcegovački suprot Dubravčanom. (Lucc. 85. 88.) Tako i Duhašini velikaši Arbanački posiednici velikoga bića u Serbiji, za utemeljiti svoju moć suproć protivnikom zavezaše se s' Turcima, kako sviedoči Rainaldo u životu Bonifaćia IX. god 1391, napunjajući borbami Dalmaciju i Mačedoniju.

Godine 1459 čim velikodušni Pio II. bijaše skupio sabor u Mantovi za združiti sile krstjanske proti polumiesecu, kralj Bosanski poslà i on svoje poklisare, a s' drugom rukom držaše se u zavezaju s' Turčinom; a njegov sin za novce predà Turkom tvrdju Senderoviju, koju Ugri bijahu

povierili njegovoj straži, (Gobelin. Comment. Pii II. l. 3 p. 115 ed. Rom., Bzoviu Ann. a 1459 N. 23). Pak pod njegoviem sinom i najpokonjem kraljem Stiepanom, njekakav Radić vanka krstjanin, a unutra gnjili Pataren bivši izdao za cienu Turkom tvrdju Bobaćij i zapovidio vojacima da pridaju oružje, dovrši porazu svoga kralja i otačbine, koja skoro bi sasvim posvojena od Turaka. Kralju bi odsječena glava, njegova supruga Kata upanu u nevierne ruke njekoga Bána Pavla, iz kojieh izbavivši se spasi se u Rim, a sin i kći poturčiše se, sajedno s' mnogiem iniem velikašima (Ass. V. 93 eto). Tosu nam donieli Patareni.

VII. Priaznost Pápa k' našemu narodu.

Tkobi poznao sve ono što su Pape radili za slovenski narod, bio bi ponukovan suditi da oni nijesu o drugom mislili ni za drugoga se skrbili nego za Slovene; toliki su dokazi od njihova nastojanja i ljubavi otčinske prama našemu narodu. Bez pružit se u veliko polje slovensko, dosta nam je svrnuti oči na Hrvate, Srbe i Dalmatine za uvierit se od te istine. Erbo s onom istom skrbom, ako ne većom, kojom Ivan VIII. brinu se za Moravce i Slovake, podà im narodno duhoničtvo i zaštiti ih proti Niemcem; s' onom istom s kojom Nikola I., Ivan VIII., Inočencio III. brinuše se za Bugare, podignuše njihovo palo kraljevstvo i braniše ga proti slovolji Ugarskoj (Hurter, Inn. III.), istom ako ne većom brižljivosti i priaznosti S. Stolica prigrli Hrvate, Srbe i Dalmatine, i podaprie svaki njihov napredak vremeniti i viečni, kako većíem diclom jur dokazalismo.

Ovi pukovi često u Papinieh Bulah nazvani su *sinovi prvorodjeni viere* (Litt. Urb. VIII. de Laur. Illyr: Coll. et Inn. X. in praef. ad Brev. Illyr.), toliko za ono što su postali bastinici davnieh Ilíra koji bieše porodjeni vieri trudima Ss. Petra i Pavla i njihovieh učenika, koliko zašto oni netom naseliše se u ovieh pokrajinah otvorivši srce milosti Božjoj, odmah

prionuše uz vieru katoličansku i S. Stol. *Iz čigovoga pričistoga vrela tvoj Otci napojiše se vodami slatkiem Svetoga propoviedanja*, piše Branimiru kralju Hrvatskomu Ivan VIII, čija poslanica *Relegentes* što smo gore prepisali očituje cielovito ljubav i priaznost njegovu prama istomu kralju i prama puku. Ivan paka X. ovako pisà na Tamislava kralja Hrvatskoga i Mihajla Vojvodu Srbskoga (925): *Po naredbi božanstvenoj Svemogućega Boga biva, da nam je naložena skrb za svekolike crkve, za da duhovniem napredkom možemo cielovito iztjerati tmine od krivina iz družstva krstjanskoga, navlaštito iz medju onieh koji su poznani za naj osobitije sinove S. R. Crkve. Tko može bo dvojiti da su kraljevine Slovenske brojene medju prvence (primitiae) Apostolske i Inokupne Crkve, čim još u kolievci sajedno s' mliekom biše napitane propoviedanjem Apostolske crkve* i. t. d.

A pokli nijesu mogli s' pritomnosti nahodit se medju oviem sinovima i pokriepivat ih u njihovieh tugah, Pape ne okasniše se često slati svoje poslanike vrle muževe kao svoje namiestnike. *Nemogući telesnom pritomnosti nahodit se u pojedinih miestih*, veli Inočencio IV. Arkibiskupom i Biskupom Dalmacije (Farl. VI. 101.) *njekad podajemo dio naše skrbi onim koje si pribavljamo u izvršenju podpune vlasti . . . . Radi česa o vašem spasenju očinskom skrbom misleći, odredilismo poslat vam O. Djakona Stožernika S. Marije u širokoj ulici. Budući pak da njega medju ostalom našom braćom osobitom ljubavi prigrljavamo, vašemu občinstvu*, i. t. d.

Vierni i pobožni narod Ilirski, zove nas Benedikt XIV. u knjisi potvrdjenja povlastnice Misala i Breviara Glagoljskoga; *Vaše dike vazda ćemo poduprieti*, piše Grgur XV. Dubravčanom, *i kako jedino ljubljene sinove boraveće pred gubicom divljieh neprjatélja osobitom pomljom vazda će mo vas zaštititi.* (Farl. VI. 260); a Klimo XIII. bivši prije svoga uzvišenja na prestolje Petrovo pokrovitelj svega naroda, ovako pisà Nikoli Dinariću Nadbiskupu Splietskomu: *Onom istom ljubavi kojom smo tebe . . . . i slavni narod Ilirski prigrlili radi pokroviteljstva nam naložena, istom smo primili veoma priklonite dokaze od radosti . . . . koje si nastojao prikazat nam u*

ime tvoje i svega naroda .... Neka vam bude stavno da onom revnosti, pomljom i marljivosti kojom smo do sad cieć ureda od pokroviteljstva nastojali na vaše dobro, istim pače većim veseljem dodat ćemo vam pomoć vrhovne naše Apostolske vlasti gdjegod uzpoznat budemo daje od koristi. i. t. d. Farl. III. 567. A da ovo nijesu bile izprazne rieči, dokazat ćemo u sliedećieh glavah.

VIII. Upliv S. Stolice na blagostanje pučko.

Kolikoje sveta stolica i katolički nauk imao upliva u narodu na blagostanje pučko i na napredak obrtnosti, kaže nam isti Porfirogenito u pogl. 31 de Adm. Imp., gdje piše da nakon krsta razplodi se medju Hrvatima trgovanje i brodarstvo, tako da oni dopirahu do najdaljeh lúka mora Adrianskoga. A komu su oni to dužni? Onemu sustavu ćudorednomu i političnomu što, kako smo pokazali u II. poglavju, bijaše im podao Papa odmah nakon krsta, pak i drugi im ga put po poslaniku Martinu priglavi, navlaštito da ne budu ratovati osvem za obranu, ni zapletati razpre sa susiedima. Tako proniknu u njih ljubav za poljodielstvo i obrtnost, za trgovanje i brodovje, i za gradjanske umietnosti. *Ovi Hrvati Krstjeni ne vole izaći van svojih granica za ratovati i to erbo primiše njeku naredbu, ili sustav od Rimskoga Pape .... Radi česa niti ladje ovieh Hrvata, niti plavke igda idju proti ikomu u boj osvem, ako tko nasrne na njih. Ali oviem brodovima Hrvati koji trguju po pazarih, odlaze na dernek* (emporia sajam), *obijajući sve gradove od Neretve i po moru adrjanskom do Mletaka.* Porf. p. 31. Pak da nitko ne bude suditi da prignutje na mirne obrtnosti oslabi hrabrenu ćud hrvatsku ili ih učini ne podobne na oružje, isti Porfirogenito prilaže da oni mogahu vaviek sastavit vojsku od 60,000 konjanika, i 100,000 piešaka, i 180 medju većiem i manjiem brodovima: *exhibetque equitum 60,000, peditum 100,000 & sagenas 80, conduras 100;* pak oni i pokazaše

svoju vrlinu odvrgajući nasrtanje Bugarskoga kralja Boriza koj *prihvativši oružja uze vojevati suproć njim, ali ne okoristeći se u ičem, pomiriše.* Porf. p. 32, i kad privedeni brodoviem dubravačkiem u Italiju suprot gusarom: *Dubrovčani privezoše svojiem brodovima u Longobardiju Hrvate i ostale knezove Slovinske* p. 23 de Adm. Imp. (V. 8 in avi vita N. 52 sqq.), potukoše gusare i prisiliše ih da uteću iz Bara.

Toga narodnoga blagostanja imamo sviedočbu i u listu Ivana VIII. na Hrvate i Dalmatine *Pastorali sollicitudine* X. Jun. ind. XII. *Imate se spomenuti,* veli u njoj Papa, *koje su čestitosti očito dopadale na vaše predčastnike kad su oni dolazili skupno pobožniem srcem kako vlaštiti sinovi pred noge B. Petra ključara kraljevstva nebeskoga, i koje poslje nezgode dosad pretrpiste čim ne bojaste se razlučitse od njega kako tudjinci.* Ove nezgode o kojieh Papa zbori, vierojatno bile su borbe domaće i krvave svadje koje za vremena pohlepnoga Sedeslava uznemiriše narod; i bitke s' Mlečićima radi hrvatskoga nasrtanja na Istriu, u kojieh Hrvati biše pobjeni i podnesoše dosta jáda. (Luc. de Regno D. & Chr. l. 2. c. 2. p. 63, Andr. Dandol. in Ann.)

Po gore navedenieh riečih vidi se da su Hrvati često putovali u Rim za pohodit sveta miesta onoga grada *ad limina B. Petri quasi filii proprii confluebant.* Kolikoje to putovanje, ti česti dotičaj Latinske uljudnosti imao izobražavati sve to veće narod! Onda dakle počme ona množina *(confluebant)* od našieh putníka odlazit u Rim, koja naslieđovajući sliedećieh stoljetja podà povod ustavu čestitomu narodnoga zavoda S. Jerolima u glavnom gradu katoličanstva. Ovi zavod i crkva istoga imena što je jedna od prvieh díka Slovinskieh, i dokaz narodnoga odnošenja prama Rimu, sviedoči u isto doba priaznost i nastojanje Pápa na dičnost Ilirsku. Zna bo se da su Pape podaprli, zaštilili, umnožili baštinami i poveljami ovi zavod, navlaštito Sisto V. On utemelj kapitul kanoníka S. Jerolima, nadarivši ga obilno baštinami, naređiv da bude vaviek složen od samieh Dalmatina, Hrváta, Slavonaca i Bošnjáka. Njegovi nasliednici navlaštito

Pio VI i Grgur XVI ne samo podvardili su ti zavod, nego se vrlo opriečili zasiedam tudjiem upravljeniem za ukinut ga, i pod svojom zaštitom dopuštili su mu rasplodit se, razprostranit se, i spraviti narodu za našieh vreména čestito sredstvo prosviete, pobožnosti, i tiesnijega zavezaja s glavom viere i znanja.

Glavno naćelo kršćansko jest ljubav iskrnjega, ako i inostranca. Koliko bi potrebna dielotvornost tega naćela našemu narodu, poznat če oni koj promotri od kojieh raznih pleména stanjujućih u Dalmaciji i Srbiji bi složeno naše pučanstvo. Davni Rimljani, ostatci posliednieh naselnika Góta, Slavina, pak Hrvati i Srbi svi se prikupiše u ove pokrajine. Tko je ove medjusobom protivne početke spojio ujedno, da se nebudu divljom oholasti zaklati jedan s' drugim? Bez dvojbe zakon Isukrstov, i mudrost Rimska. Ova ih postavi pod iste pastiere duhovne, zadružiih u sborih crkovnieh, i opreči se svakomu razdvojenju. Ovde treba da spomenemo sabor Duvanski u IX. stol. u kom *zakupljeni svi toliko oni jezika latinskoga koliko oni Slovinskoga po naredbi Apostolskoga namiestnika . . . za 12 dana zborišę*. Diocl. de R. Slavorum. Takodjer sabor splietski god. 925 pred poslanicima Ivana X., koj se oprie naporom Biskupa Ninskoga; i vrlinu kojom Rimska Stolica odbaci njegova zahtievanja po koieh bi bio razdvojio Dalmatine i Hrvate. Ovi bo Biskup povodom Liturgje Slovinske bio je uzrokovao ne malo nemira u Dalmaciji. Pokli u gradovih i selih primorskih jezik latinski bijaše jezik crkovni, niti bijaše popóva Glagoljaškieh osobitieh za Hrváta, on zahtievaše da svi Hrváti razsuti simo tamo po zemlji i namiešteni u rečenih selih imaju spadati na svoju vlast duhovnu, i zato hotijaše on rediti za njih svećenike. Da što se dogodi? da uznemiri i uvriedi sve Biskupe u čije zemljište prostiraše ruku; a da bi mu bilo to otišlo za rukom, biobi razdvojio puk u dvie grane Hrvatsku i Latinsku, koje jur cieča jednakoga vierozakona spojiahu se ujedno za složiti jedino pučanstvo; te tko zna koje zavade i pobune bile bi se prižegle. Ali vlast S. Stolice poduši

ih u svojem početku. Ivan i Lav poslanici Rimski došavši u Dalmaciju, skupiše sabor (925) u Splietu, gdje medju iniem naredbami bi odlučeno (Can. XI. i XII.) da nijedan biskup ne ima pružat se iz van svoje biskupije, nego svaki u svojoj vladati puk pridan mu od Božjega Duha. Biskup Ninski ne umiri se, neg, cieneći da mu je bilo krivo osudjeno, pozove se na sud Papin, i on glavom otide u Rim. Ali Lav VI. ondašnji Papa ne htjede odmaknut se od zaključka sbora splietskoga, koj opet bi skupljen (928) po Madalbertu rimskom poslaniku, nego potvrdi ga, i poduši sa svojom vlasti jednu iskru koja je mogla ražeći veliki oganj. (Farl. III. 87).

Takodjer ovde je za spomenut poslanicu Alexandra II. na Nadbiskupa Barskoga jur navedenu, u kojoj mu priporočuje Latine, Grke i Slovene *za da znaš da je sve to jedna Crkva, i da si postavljen biskupskom vlasti nad sviem tiem miestima.* (Srbiji i Rašiji) itd.

Tko je ovi liepi slog razčinio? Vidiesmo da za nesreću to bi razkolničtvo: niti je moglo bit inačie, svaki bo skizam vodi po prirodi na razdor i razpolutjene.

IX. Upliv S. Stola na ćudorednost puka.

Puk Slavenski prije krstjenja kako svi neznabožci imao je ne malo običaja poganskieh, koji su bili ukorienjeni u ćudi i krvi narodnoj. Većekrat spomenuti Mačiejovski (zv. 2 str. 189) medju tiem običajima broji i grabšu djevojaka za udajbe, i ine bezakonitosti prirodne ljudem koji se uzdaju u silu veće neg u pravdu, i zadovoljnost od pohota drže za prvo pravo. Nije bila riedka niti prodaja ljúdi u robstvo, niti odvrženje prve žene za združit se s' drugom, niti ine take stvari. Bi treba sve odvažnosti crkve katoličke za izkoriepiti te zle obike protivne Vandjelju i uljudnosti. Svi veliki Pape koji s' hrabrenom desnicom vladahu crkvom, svrnuše svoje oko na naš narod, za podignut ga na dostojni

stupanj ćudoredni, i ugladit mu dušu i srdce čistiem pravilima Evandjelja. Zakletva Zvonimirova kojom obeča braniti siromahe, udovice, i sirote, opriečit se nezakonitiem udajbam, i trgovini ljúdi, i svakoj sili i nepravdi sviedoči nam mudrost i skrb Grgura VII. koj dopre do opačine, i prihiti se svieh sredstva za ukinut je. Ne manje brinu se Inočencio III. Jur smo gore spomenuli kako on poslà Ivana Kapelana i Šimuna Sudjakona za vremena Stiepana i Vuka Nemanje u Srbiju. Čujmo koje im naredbe i priporuke podà mudri Inočencio. *Ponukovani ovim motrenjem . . . osudilismo poslati u krajine Dalmatinske i Diokletanske vas u čiju vriednost mi i naša braća sasvim se pouzdamo; pridajući vam vlasti ovieh knjiga ured od poslaničtva u rečenieh krajinah, da što nadjete za propraviti, popravite, razmetnete, i iskorienite zališno i štetno, a zasidate i usadite koristno i pravedno.* (Knj. 1. poslan. 525). A Vuku i Stiepanu ovako priglavi: *Ljubljene sinove Ivana Capelana i Simuna Subdjakona u čigovo znanje i vriednost mi i naša braća podpuno se pouzdamo, osudilismo po savietu naše braće poslati na tvoje strane . . . Mi bo smo im dali naredbu da potvardjujući u tebi Apostolski nauk, ponačine što god nadju za ponačiniti, i siednače sa stolicom Apostolskom kako člane s' glavom, utemeljujući vas u priklonosti i posluhu prama njoj.* (kn. 1 posl. 526.)

I zaisto da oba dovršiše vrlo svoju zadaću, sviedoči nam isti Vuko u svojem listu na S.a Otca. *Došavši pred nas Gospodin Iv. Capelan i Gosp. Simun pobožni i razboriti poslanici S. Apost. Stolice veoma smo se uzradovali . . . Mi dakle ponaučeni njihovom pravotom i znanjem, Bogu i Vašemu očinstvu podajemu neizbrojne hvale, što si take ljude k' nam poslao kakve smo vazda žudjeli primiti nakićene božjem darima . . radi česa velikom priklonosti naredismo da po svoj našoj Kraljevini urede i potvrde sve što je po božjem zakonu, a što je protivno, da po izreci proroka iskoriene i razmetnu. Prilazivši dakle na miesto gdje se davno običavalo držati sabore, nastojali su skupiti svećani sbor, potanko sboreći o izvrtnostih i opačinah i. t. d.* (U Regestu kn. 2. posl. 176).

Takodjer i Stiepan: *Primilismo poslanicu Vaše Svetosti, i dobro smo razumieli ono što su nam poštovani vaši namiestnici najme Iv. Capelan i Simun Subdjakon predali tako pismeno kako ustmeno. Radujemo se dakle s' Vašom velikom Svetosti što nas nijesi zaboravio, nego si se spomenuo od nas.* Knj. 2. posl. 177. A Nadbiskup Barski Dioklanski: *Davam na znanje Vašoj Svetosti da rečeni vaši poslanici tako mudro i vriedno s' božjom milosti na čast vašu i S. Rimske Crkve radili su o onom što je bilo za popravit i uredit, da Gospodin kralj i vas puk hvaleći njihovo dielo, postali su gotoviji za slušati u svem V. Svetost. i t. d.* (kn. 2. posl. 178).

Tko želi svršeno poznati koji važni predmeti biše promotreni i koje pogreške popravljene u sboru, može ga čitava pročitati u skupu od sbóra Labbeovieh. U predgovoru ovako je rečeno: *U ime S.e Trojice... Mi Ivan... za izkubsti štetne trave iz Gospodinova polja i usaditi koristni sad kreposti, videći njekoliko stvári za popraviti u svećenstvu i puku Dalmacije i Dioklee, suduli smo ponoviti sliedeće naredbe iz sabora SS. Otáca* Medju ostaliem, bi zabranjeno pod strahovite pedepse duhovne ljudsko sužanstvo, razdriešenje ženidbe bez osude crkovne, posvojenje crkovnieh dobára (Can. IX., i X.) i ne malo drugieh bezakonitósti. Može se lasno promisliti kako bi ćudorednost i sva budućnost bila propala kod naroda još ne dobro ugladjena niti izobražena u onjeh dobih od tmina za Europu, da S. Stolica nije imala vazda oko na nas, i ne pohodila nas često su svojiem namiestnicima i viežbala nas u dobrieh naucih. Ne samo u puku neg i u svećenstvu kad ter kad očitovahu se biljezi od propasti, toliko veće pogibne koliko naš narod štajaše a dotičaju s' neznanjem od razkolnika i krivovieráca. Za to nalazimo da Aconcio vrli poslanik Onoria III. potrudi ne malo za popravit ćudorednost u puku i duhovničtvu Splietskom (1221), i smršit trage neurednosti uzrokovanieh od Pataréna u puku, koj toliko bijaše osliepio da odobrà za kneza gradjskoga Petra Gospodara Kulmije Krivovierca i silom uvede ga u crkvu za podat mu biljege vlasti. (Farl. III. 249.)

Tako Inočencio IV, koje ga rieči *Nastojajući očinskom skrbom za vaše spasenje* jur navedosmo, poslà stožernika sebi najdražijega da po svoj Dalmaciji popravi pogrieške i uredi zakone ćudoredne. (Farl. VI. 101.)

Ipak ovi upliv blagotvorni S. Stolice ne ostane samo pri inokupnieh poslih nego dopre i do pojedinih porodíca, navlaštito onieh koje radi svoga položaja u družstvu bijahu znamenitije. S. Otac iz Rima s' očinskom skrbom podavaše saviete Kršćanskoga i mudra postupka vladarom kao svojoj dieci, kako n. p. Ivan VIII. u onoj priliepoj poslanici *Relelegentes* na Branimira; podupiraše Kršćansko odgojenje sinóva u kućah kraljevskieh ne samo, kako Nikola IV. u kući Nemanjovoj, nego i u pučanskieh i sajedno i poučavanje Slovinske mladeži u knjizevnosti, kako Ivan X. u poslanici *Divina omnipotentis Dei* gore navedenoj, u kojoj ovako sliedi pisati: *Zato opomenjivamo vas, priljubljeni sinovi, da Božja ljubav s' revnosti pravote bude siajat u vašieh srcih, za da otresajući driemanje iz glave možete ugoditi Svemogućemu; i čim u starom zavietu bilo je zapovidjeno da od našega imanja predamo desetine i prvence, u novom je naredjeno da ne samo od imanja nego još da poklonimo Bogu desetinu od našieh dneva opredieljenieh vremenu života. Zato vas opominjemo, priljubljeni sinovi, da poklonite Bogu vašu malu diecu za poučavanja književnosti, da božjom svietlosti naučeni budu moći sa svojiem svietima podignut vas iz zaplétaka od opačina na višnju otačbinu, u kojoj jest Isukrst sa svim četami izabranieh.*

Takodjer Nikola IV. vatreno preporuči Martinu Nadbiskupu Barskomu da iskorjeni njeke velike neurednosti uvedene medju puk i redovničtvo (Rajnold. br. 58 g. 1303), Grgur IX. odpravi (1237) fratre propoviedaoce u Nadbiskupiju Barsku i biskupije njoj podložne, da *poprave državu u glavi i članih;* Urban V. nastojà da Nadbiskupi i biskupi po Dalmaciji čuvaju vrlo dobro svoje stado od Pataréna zlazećieh iz Bosne, da se nebi puk pokvario njihoviem poganiem naucima. (Posl. na Nadb. Spietsk. i Dubrav. 1369.)

Ako igda pak ta očinska briga i pastierska pomnja pokazà se dielotvorna, to je bilo za vremena navale turske na naše pokrajine, i to više još nakon nesrećne pobiede polumieseca. U onih razpršanieh vremenih, i u dotičaju s' nevierniciima viera i ćudorednost stajaše u velikieh pogibeljih, koje za odalečiti ili za izpraviti kužne posliedice pobrinu se Nikola IV., Calisto II. i njihovi nasliednici. Nikola g. 1447 odpravi u Bosnu i Hrvatsku Tomu Biskupa Farsaljskoga a u Srbiju i Arbaniju Fra Antuna s' Oliveta za nadzirati na zahranu viere i ćudorednosti (Moroni, Riečnik Crk.), a 1451 Fra Eugenija iz Some u iste države (Wadding. g. 1451); Calisto (1457) naredi Fra Ivanu i Fra Eugenju vriedniem Malobraćonom da obidju Bosnu, Srbiju i Arbaniju, popravljajući ćudorednost pognušenu cieč Turáka. (Farl. VII 91). Ovde su dostojne spomene *Missioni* koje Rim neprestano povieri pobožniem redovnikom za razglašenje rieči božje, za udieljenje svetotájstva svukud nestajaše miestnieh svećenika, ne štedeći ni troške ni truda. Tako biše ustanovljeni Malobraćani u Bosni i župnici *Missionari* u Hrcegovini, u Biogradu, u Bugarskoj i drugdje, koje i dan današnji Propaganda rimska hrani i izmnjenja materinskom skrbom.

Osvem toga često biše poslani Biskupi ili ini vriedni ljudi s' vlasti vrhovnom za pohodit ciele države, ukriepit ih u vieri, skupiti sbore crkovne, i svietovat se sa svećenstvom o stvarih duhovnieh. Medju tiem sborima dopada prvo miesto narodnomu sboru skupljenu po Vinku Zmajeviću Nadb. Barenskomu, i Primatu Srbskom g. 1703, koj je svietli dokaz pomnje te njegove te S. Skupštine od Propagande za neoskvarnjenost vierozakona, za pokriepu stada Gospodinova, poučavanje duhovničtva, podpor siromačtva i podupiranje duševne prosviete puka. Prem je dug izpis od sabornieh naredba; da ne, dostojno bi bilo ovde ih prepisati. Po njih se spoznaje da S. Stolica osvem što mnoge Slovinske djake hranjaše u Rimu u Zavodu od Propagande kako i dan današnji hrani za nabaviti puku podobne i učene pastiere, bila

je jošter ustanovila amo na svoje troške učione za poučavanje djáka kod kuće.

Pisma slavnoga Benedikta XIV. sviedoče nam važnost ovoga crkovnoga sbora, i kažu nam njegovo nastojanje i podupiranje za cielovito izpunjenje sabornieh naredaba. (Bull. Bened. XIV. 1. str. 734 tisk. mlet.)

Imat ćemo i drugdje prigodu spomenuti ovi sabor, i zasluge S. Stolice u poučavanju naše mladosti, zato ovde prestajemo.

X. Upori S. Stolice za izbavit puk iz razkolništva i krivovierstva.

Jur smo veće krat spomenuli liste Ivana VIII. na Branimira i na Biskupe i pučanstvo Dalmatinsko, u kojieh im stavlja pred oči izvor njihove viere, izgled praotaca i čestitost koju steče narod po obsluživanju zakonov S. Rimske Crkve, te ih očinskiem glasom pozivlje da se povrate i ustanove na tvrdoj stieni S. Petra od koga bijahuse odáljili za podložit se laživomu Fociu: *Radi česa vcoma ljubeči vas*, piše on, *ne vaše stvari neg vas tražeči opominjemo vas očinskom milinom* i. t. d. Vierojatno sliedbenici grčki za privrnuti srce i pamet Hrvatom, osvem inieh laži i potvóra bijahu izkopali i ovo, da Rim nemari za ino nego za gospodovati i obogatit se s' kršćanima, malo hajući za njihovo dobro. Tkomu manje mogla se ta namiera priložiti neg Papi koj toliko nastojà i skrbi se za napredak duhovni i vremeniti Slovenski, tako da njegova poviestnica možese smatrati kako poviestnica Slovinska? Za odvrći ti potvor, čim on šaljaše poslanicu iza poslanice sve pune ljubavi na Hrvate i Dalmatine, priglavi im ne samo da on ne traži njihova neg njih, nu još za poduprieti ih u dobroj odluci i osloboditi ih od prietnja što im činjahu Grci i neviernici iz Neretve ako bi se povratili k' materi Rimskoj, obeča im svoju pomoć i moguću zastitu S. Stolice. *Ako se bojite Grka ili Slovina radi vašega po-*

vratku k' nam znajte za stavno da ćemo nastojati pomoć vas po ustavih Ss. Otáca i Pápa našieh predčastnika. (Posl. na svećenstvo Salon. X. Lipnja, indict. XII. *Pastorali solicitudine.*)

A Biskupu Ninskomu Božidaru koj vrlo podpomože Papine napore ovako pisà (1879): *Primivši i prčitavši pismo tvoje dragosti, poznalismo jasnije negoli svietlost dana iskrenost tvoje pobožnosti i viere koju gojiš prama Crkvi B. Petra Apostola i prama našemu uredu . . . Radi česa pružeći ruke prigrljujemo te kako ljubljenoga člana tiela Isukrstova i duhovnoga sina našega Apostolstva, i očinskom priatnosti ljubimo te, i vazda ćemo te dobrohotjeti Apostolskom milinom. Zato opominjemo tvoju mudrost da se ne prigneš na nijednu stranu niti proti Svetiem Naredbam poštovanieh otáca tražiš drugdje milost od Biskupstva . . . Nego sa sviem srcem i sa svom dušom povratiš se u Skut Apostolske Stolice, odkle tvoji predčastnici primiše slatku nauku božjega zakona s' pravilom svetoga postupka i čast vrhovnoga svećenstva; za da i ti po postavljenju našieh rúku primiš s' Isukrstovim doizvoljeniem od Stolice Apostolske koja je glava i učiteljica svieh crkáva Božjeh Biskupsko posvećenje; i da po prijašnjem običaju pokriepljen vlasti i zaštitom B. Petra i našom, budeš vladati hrabreno i slobodno puk Gospodinov tebi predan,* i. t. d. IV. *Lipnja. Ind.* XII.

Ipak ne zadovoljan liepiem riečima i obečanjima hrvatskiem onom istom mudrosti koju S. Stolica pokaza u prigodi prvoga Hrvatskoga krsta, nastoja i on da se dielom i javnom zakletvom potvrdi odluka, i osobite naredbe za dobro vladanje crkovno udieli. U poslanici *Audita per Thodosium, Poručujemo vam,* piše, *da kad se vrati k' vam ljubljeni vaš Biskup ne propustite poslat k' nam glavom spodobne vaše poklisare, da od strane svieh vas pitaju sviet u nas i Stolice Apostolske o onieh svarih što ste poručili, i da mi s' njimi naše poslanike odpravimo k' vam, koiem po pravilu i običaju naše crkve čitav vaš puk bude obečat viernost. U toliko opominjemo vas da budete stalni, pisano bo je: Bolje je ne zavietovat se, nego iza zavieta ne izpuniti obečanje,* i. t. d.

Sumljim da medju iniem požudami Hrvatskiem što im Papa udieli, bi i Liturgja Slovinska, koja, kako ćemo dalje ukazati, od onoga vremena bi uvedena u Dalmaciju.

Pitat će tkogod da zašto toliki upori, pokli, kako drugdje opazismo, ova podvrženost pod vlast Bizantinske Biskupije nije se mogla smatrati kako odstupanje od viere, buduć da za onoga vremena Focio još ni je bio očito odciepio grčku crkvu od Rimske? Zašto? Za ono isto što isti Ivan VIII. g. 878. stavi pred oči Bugarom. Čujmo njegove glase na Mihajla Bugarskoga kralja: *Radovahmo se cieč tebe duhovnom utrobom rodjena i davahmo hvalę za tvoje spasenje. Ali sad žalimo i tugujemu štosi bio prevaren varkami himbenieh ljúdi, bojeći se da ako budete sliediti Grke, kad oni po običaji budu pasti u različita krivovierstva i razdore, i vi š njimi ne zarinite u dno propasti, i kako zmija prevari Evu sa svojom lukavštinom, da tako i vaša ćućenja ne pokvare se i odvrate od prostote i čistoće koja je u Iesusu Isukrstu .... Toje, vierujte mi, sinko predragi, što žalimo; za ovo danom i noćim za vas brinemo se, ne čekajući od vas ni za najmanje slavu, ili čast, ili danak, čim vas a ne vaše stvari tražimo; erbo ne želimo steći vladu vaše otačbine i države, nego skrb i vladu biskupije vaše zemlje po prijašnom običaju hoćemo prihititi .... Ne govorimo pak da nije jedna viera, jedan krst, jedan Bog naš i njihov; ali da, pokli često Patriarka Carigradski ili Car ili češće oba tvore krivovierstva, mnogi od onijeh kojisu pod njima cieč laskanja ili bez dvojbe cieč straha njima se učine prilični; i jaoh tad onim koji sliede njihovo družtvo,* i. t. d. *Na XVI. Ožujka Ind. XI.*

Da nada i bojasnost Ivana VIII. nije bila zaludna i ne razložita dokazuje nam ono što se dogotovi sliedećieh stoljetja u iztočnoj crkvi, to jest skizam i moralna propast. *Srce* (pukóva iztočnieh) veli knez Fiquelmont str. 12. *biloje prem palo, njihova duša prem ostarila, prem preprtjena lukavštinami i tančinami, da bi se bila mogla pomladiti s' kršćanstvom, niti su oni razumieli ikoliko njegovu uzvišenu i prostu ćudorednost. Oni razložjahu bez prestanka o predajah, o obikah, tumačahu toliko svaku rieč Spasiteljevu dokle nje tako*

jasni i pozitivni nauk izadje nepristupan pameti. Čim divlji sinovi Sieverni vierovahu bez mozgati (mudrovati), uživà iztočno carstvo žalostnu povlastivu duljega života, jedino za mudrovati o svem i vidjeti kako su mu krajine jedna izza druge bile otete, . . . i kakò veći dio krstjána dopalih Dobitniku obrati se na jedan drugi vierozakon.

I na Slavoniju pruži svoje oko Ivan, i ponudi tamošnjega Vojvodu Munčimira da se podloži su svetiem posluhom Biskupu poslauu iz Rima, to jest slavnomu Metodiju Nadbiskupu Panonskomu. *Opominjemo te da koliko već možeš nasliedjući obike tvojeh prédja, nastojiš vratit se pod Panonsku Biskupiju. I pokle onde jur po milosti Božjoj bio je od redjen Biskup od Stolice B. Petra Apostola, postavi se pod njegovu pastiersku brižljivost. Na Munčimira Vojvodu Slav. 874.*

Vidjesmo gore koliko Inoćencio III. i njegovi nasliednici brinuše se i potrudiše za uzdržat zveze Srbske Crkve s' Rimom, ne štedeć pisati, nukati, svietovati, slati namiestnike i preporučivati posao sviem koji mogahu ikako podpomoći. Nalazimo jedan list Inočenciov na Emerika kralja Ugarskoga koj za podušiti razpre i svadje medju sinovima Nemanjoviem bijaše oružjem uljego u Srbiju: *Opominjemo tvoju uzoritost i u Gospodinu nukamo te da kako smo mi tebi i tvomu kraljestvu u ovoji stvari doprinieli* (detulimus) *tako tvoje kraljevsko Veličanstvo nastoji doprinjeti Nam i Stolici Apostolskoj čineći obsluživati u toj zemlji ustave rimske crkve, i vratjajući ju podpunije na naš posluh, za da bude jedno stado i jedan Pastier.* (Posl. 18 knj. 6. god. 1202).

Tko god bi mogo mislit, opazuje Hurter u životu ovoga Pape, da pod ovom skrbom duhovnom tajaše se nedospietna želja prostrieti sve to veće svoju silu i steći čast. A tko bi tako sudio, ukazobi, veli on, da mieri sadašnjim kratkim pravilom od svojeljublja i dobitka čine i postupanje velikieh muževa prošastieh viekóva, i udahnjiva sadanji studeni duh oviem velikiem osobam nadahnutiem vatrom iz neba. Sad kad se nevieruje u budućnost niti u jednu višnju zadaću negoli zemaljsku svieta, njie čuda da se ne razumije kako poglavari

katoličanstva napunjeni misli velikoga naloga povierena im s' neba, težili su vaviek neumorno za držati tvrdo vezanu sajedno Crkvu, i ovemu cilju svaki drugi obzir podloživahu, opirući se svakomu pokušanju síla svietovnieh za odciepiti kojugod granu, i podjarmiti Crkvu pod svoju vlast, tvoriti Crkvu prosto narodnu, a uništiti katoličanstvo. Za to u svieh rimskieh Glavarih nalazimo vazda jednako nastojanje, vazda jednaku težnju, i jednaku namieru. Nikola IV. čuvši da sinovi Jele kraljice Srbske ne bijahu stavni u siedinjenju i vieri Rimskoj, šalje k' njima fra Marina i Ciprijana da jih potvrde, i piše njihovoji materi: *Želeći da ova viera bude cavtjet u tvom potomstvu, uzorite muževe Stiepana i Uroša svietle kralje Slovinske tvoje sinove odlučilismo našiem pismom opemenuti i ponukati.... da boguljubno motreči da je jedna viera van koje nitko ne biva spasen i bez koje nije moguće ugoditi Bogu, pridruže se k' jedinstvu rečene viere... I zato molimo i svietujemo pomljivo tvoje Veličanstvo predlažuć ti u proštenje griéha, da vriednim svietima ne propuštiš skloniti rečene kralje tvoje sinove da pobožno vrate se na jedinstvo ove viere i umiljeno prime spasonosne opomene naše i rečenieh Fratara; i da ih gojiš i pokriepiš u obsluživanju i stalnosti iste viere, tako da budeš se radovat u plodu tvoje utrobe, i budeš dostojati biti zvana od Gospodina blagosovljena medju ženami. Iz Rieti, IV. od Id. Kolovaza god. 1. (1288).*

U poslanici pak na oba brata ovako piše: *Nikola Biskup i. t. d. Radi česa mi rečenoga Namiestnika* (Isukrstova) *prem da nedostojni po božjoj volji nasliednici izišavši, nad sviem stvarima što na nas spadaju cieć naloženoga ureda, upiremo pogled duševni na spasenje tvoje i ostalieh; navlaštito put ovoga cilja upravljamo priaznost naše pameti, vrhu toga pomljivom brižljivosti i brižljivom pomljom nadziramo, za da božjom podpomoći uožemo povratiti na put Gospodinov one koj su stranputice, i sve steći Bogu. Nu pokli nitko ne može doći na put te istine, nego po vieri Katoličkoj predanoj od Boga i SS. Apostóla koju S. Rimska Crkva spoviėda i čuva, opominjemo tvoje Veličanstvo, molimo i svietujemo u Gospodinu da pobožno pro-*

misliajući da je jedna viera van koje nitko se nemože spasiti i bez koje nije moguće ugoditi Bogu, vratiš se na jedinstvo iste viere, i vierno ju čuvas i obslužuješ; da nistanemanje i puk tvojieh krajina podložen vlasti viečnoga kralja povratiš na rečeno jedinstvo, i s tvojim izgledom poštenim, i pobožnim svietima isteš ga uzdržati u njegovu obsluženju tako da s' toga od Otca svietlosti dobiješ jašnost viečnoga vidjela. U ostalom, pokli čoviečjia narav ne daje nam naćse osobom u isto doba tamo i amo, za ne ostavit nikako u nepomnji odalečene, šaljemo k' njim na miesto naše ljude vriedne i razborite izpunjajući po putu njihovu dužnost Apostolske službe kod istieh. I za to odredilismo k' tebi poslati izabrane ljude Fra Marina i Ciprijana i. t. d. Iz Rieti X. prije Kol. kolovoza. 1. god. Pap. (1288.)

Vrlo ovi ljudi radiše oko vinograda Gospodinova, i uputiše dobro posao, što nam sviedoči poslanica Benedikta XI. na Uroša podapiruća sjedinjenje njegovo i Velikáša Srbskieh. (1303) *Bendikt .... Rimska mati Crkva istuća vaviek spasenje sinóva, žali u srcu kad vidi da kojgod od njih odstupi iz nje' skuta, i traži povratiti ih na put istine. Cieč toga radujemo se u Gospodinu da ... sa sve da do sada ti i Velikaši i puk tvoje kraljevine odstupajući od posluha iste crkve, ostavivši put svietlosti u dugo ste hodili po drumih od tmina, ipak sad nadahnutjem božjim željš vratiti se na put spasenja, to jest na jedinstvo iste Crkve. Radi česa mi u Gospodinu hvalimo ovu pobožnu tvoju odluku nadahnatu ti s' neba, i podajući slavu i zahvale Stvoritelju, i ufajući da rečeni Velikaši i tvoj puk na tvoj slavni primier ostavivši tmine poznat će put istine, tvoje Veličanstvo molimo i nukamo u Gospod. I. I. da spoznajući ovo nadahnutje od Onega koj želi svakoga spasiti niti hoće da se itko izgubi, pospiešiš se vratiti na jedinstvo bez krsmanja štetnoga vieri pravoslovnoj, po kojim se čovek zahranjuje od propasti viečne smrti, i dobiva slavu viekuviečne radosti; uzdajući se podpuno da ako budeš stavan u vieri i posluhu rečene Crkve, Stolica Apostolska će te prigrliti iskrenom ljubavi kao sina predragoga, i dielotvornim nastojanjem i pospiešniem dielima će ljubav nastaviti, kad god uzvidi tvoju čast i korist. Iz Laterana X. prije*

kol. Lipnja, g. 1. (1303). Ovim oćinskim ponukanjem potvrdjen Kralj i velikaši, odlučiše dovršiti svećano siedinjeje; i zato poslaše Klimu V. poslanike Marka Lukara i Tripka Mihajlova za izprositi ljude vriedne koji bi to dogotovili. Papa pun veselja i radosti zahvali Bogu koj se dostojaše prosvietliti i prizvati k' sebi ove plemenite ovčice: *Veoma se ima radovati Mati Crkva*, ovako u pismu na Uroša, *i mi zaisto mnogiem veseljem napunjeni smo što za naše dane ovca toliko plemenita, i toliki puk povraćaju se u stado Gospodinovo, i odagnajući skizam i ostale bludnje izhodu člani tiela Gospodinova to jest Crkve da, u njoj budu siajat, dovršat se i zíviet.* Pak odpravi u Srbiju Egidja Patriarku Gradjskoga i dva druga pomoćnika *kako andjele od spasenja i mira za dogotoviti ono što je njihovo Veličanstvo bilo prosilo.*

Pak kojom blagosti i milinom Crkva Rimska vazda se je podnosila u poslu siedinjenja, ne opirućise ni malo zakonitiem obredam grčke crkve, i brineći se za slobodu nje svećenstva, bez ikakve namiere da bi prigrabila vlast crkovnu, kaže nam i rečena poslanica u kojoj Papa veli: *Nadbiskupi, Biskupi, Opati, Arkimandrite tvoje kraljevine neka budu odabrani po kanoničkom odabranju ili još izprošeni (postulentur), tako da nižji glavoredovnici (Praelati) prime potvardjenje svoga odabranja od svojieh stariešina, a Biskupi potvardjenje i posvećenje od svojieh Metropolita, Metropolite pak bez štete Stolice carigradske i Patriárka koji onde budu u milosti i općenju sa Stolicom Apostolskom, ako igda tvoje kraljestvo ili kojgod njegov dio spada na Patriarkiju rečene stolice carigradske, nek prime od Apostolske stolice i to, i plaš u komu je značena podpunost Biskupove oblasti, bez da vlast kraljevska i koja mu drago druga svietovna išta bude zahtievati za sebe u ovieh stvarih. Crkve latinske u tvojoj kraljevini nahodeće si od tebe ili inoga posvojene pušti slobodne, i čini da od inieh budu puštane* i. t. d. *Iz Poitiers, na kol. Ožujka, god. 1.* (1308). A gorirećeniem svojim namiestnikom ovako: *Odpuštujemo pako (tolleramus) da tielo gospodinovo bude na misi posvećeno u kruhu*

ne uzkisjelu po svećenicih ne Latinskieh tega kraljevstva uprav redieníeh... i da isti kralj može slušati taku misu i. t. d.

Takodjer Benedikt XI. bijaše priporučio: *da budu odpustiti (dispensare) s' duhovnicima koji . . . bijahu smieli primit S. Red od biskupa Grčkieh ili po grčkoj obredi prije dobe zakonite, ili u zabranienih vremenih, ili sve u jedan dan, ili više propustivši nižje, ili jošter plativši kojugod cienu i. t. d.* A Veliki Inočencio III. skrbi se i za telesno blagostanje grčkoga duhovničtva, ovako bo pisa *Biskupom Termopolitanskomu i Sardičkomu* o svećenicih u Solunu: *Duhovničtvo Grčko Sulunske biskupije povrativši se na posluh Rimske Crkve sniženo nas je molilo da budemo učinit neka uživa onu slobodu koju je imao u doba Grka, i koju mu je udielio Vlaho Svećen. Stož. S. R. C. naslova S. Suzane onda Poslanik Stolice Apostolske, i da mu učinimo dati prikladnu hranu od crkava. Radi česa V. Bratinstvu po Apostolskom pismu naredjujući zapoviedamo, da ne puštite nikoga da ometa nezakonito u ovoj slobodi one koje su se povratili na posluh Stolice Apostolske; i pedepsući ometalaoce, ako ih bude, s' razsudom (censura) crkovnom, ništa im zato oprieka od pozova (appellationis sublato obstaculo), učinite da im crkve po njihovu imetku prikladno provide u potrebnostih od života. Iz Later. IV. prije Kol. Ožujka.* (Reg. XIII. Kn. 1., posl. 41.)

Kolikobi predsúda izčesnulo iz naroda, kad bi svi uzspoznali sve dokaze dragosti prama iztočnicim, koje podadoše nasliednici S. Petra, osobito izvrstni Inočencio III. negda ne malo hulieni od zlobnieh pisaoca. Jedan uzrok velike omraze proti Latinom bilo je posvojenje Carigrada po križarih, i silna lakomost kojom oglobiše grad. A znadu li Grci koju rasržbu užeže u srcu Inočenciovu samosilja križarska i lakomost Mlečića koje on bijaše poslo suprot neviernikom, a ne suproč krstjanom? Čujmo kako im žestoko on prikori nepravdu: *Pokli ste vi zavietovali se Propetomu da će te oslobodíti iz rúka poganskieh S. Zemlju, i pokli vam je bilo zabranjeno pod prietnju od izobćenja tegnuti ili oštetiti zemlju kršćanina, osvem ako bi vam oni zapriečili put ili zanjekali štoje*

potrebno (ali i u tem slučaju ne biste išta bili imali radit bez doizvoljenja našega Namiestnika), a nikakva prava ni razloga nijeste imali na grčku zemlju, viste se sramotno odalečili od vašega zavicta, podigli ste mač ne proti Saračenom, neg proti kršćanom, posvojiliste ne Jeruzalem nego Carigrad, i zaljubili ste zemaljska bogastva miešte nebeskieh dobara. I. t. d. (V. Hurter l. Ban.) Jeli dakle Papa gledao Grke kako raz kolnike za koje S. Stolica ne ćuti nego omrazu, i hlepi na osvetu? Ne; on je žalio bez dvojbe njihovo razdvojenje, ali ih smatrao kao kršćane, i kao take dostojne svoga zaštitanja.

Nu vratimose na Uroša. On primi poslanike Rimske za svim poštovanjem; nu što se tiče posla siedinjenja, ostane zanemaren, erbo kralj koj se na ovo bio prignuo može biti za uzroke svietovne cieč glasa prosuta da će Franki opet udriti na Carigrad, videći da to ne uspiešuje, zaboravi sve dobre odluke i obečanja. Ne tako njegovi podanici i velikaši, pače mnogi zagrliše srčano liepu prigodu i vratiše se u krilo S. Matere Crkve, kako spoznajemo po poslanicah Pape Ivana XXII. nu njeke knezove u Rašiji i Arbaniji. Po ovieh poslanicah očituje se da Uroš malo pomalo objavi ćud tako poganu, da miešte siedinjenja stane toliko mrzieti na Katolike, da rečeni Velikaši ne imahu smionstva očitovati javno svoju vieru, bojeći se njegova progonstva i okrutnosti. Što dosavši do ušiju Ivana XXII. ovi sa sve toliko odaljen, stanovaše bo u Avenjonu, god. 1319 pokriepi ih sa svojem pismom priporučujući im da se nepušte ustrašiti niti privariti od himbenoga kralja, nego da postave svoje pouzdanje u Boga, koj će im činiti svanut liepše dane.

Isti Ivan g. 1323 podaprie posao siedinjenja u Srbiji, pod Stiepanom sinom nazakonitiem Uroša, koj i on početkom ukaza se veoma željan za tiem. Opazimo ovde mimogredom s' jedne strane ustrpljenstvo, brižljivost, pripravnost S. Stolice za prigrlit k' sebi i privrnuti na plodnu vojku ove usahnute grane kršćanstva, zavezat ih s' hrekom živiem zapadne hrabrenosti i uljudnosti, u zavezaju s kojom bile bi dobile spasenje vremenito i viečno; a s' druge strane

nesviest našega tužnoga naroda tekućega k' pokvarenomu i minućemu Carigradu, slabećega i razkidujućega sam sebe velikom štetom iskrene ćudi slavenske, koja se okuži s' načinima privarniem i laživiem Bizantinskiem sa štetom prosviete i umietnosti i znanstva, sve bo osta kod nas zatarisano u tamì i porušenju zajedno s' crkvom razkolničkom. Čujmo Ivana XXII.: *Oh kako nam to rado dolazi u srce! Kako nam je drago s' radosti velikoga veselja, da tako plemenita ovca razstavljena od iaslih Gospodinova stada, upravljena vozenjem (vehiculo) Apostolskoga Pastjera povrati se s' duhovničtvom i pukom rečene kraljevine u stado Gospodinovo i jedinstvo iste Crkve. Ovo bo je ono što za svom dušom, što i preko S. Mise u Boga neprestano prosimo, to jest da se dostoji zakupiti u svem svietu S. Crkvu jedinu svoju vierenicu, za da ista Crkva uzdržujući u svieh svojieh članih jedinstvo i umnoženje ploda obširnije razprostrani se u množini; i prosuvši se Gospodinovo vidjelo, po svem svietu pruži svoje zrake, da se isti zraci uzdrže u tielu, njegove grane ne budu osiečene od stabra, niti njegove vode tekuće raztavljene od vrela ..... i ti budeš uprav predragi i priljubljeni sin Crkve, i medju ostaliem poglavicami Katoličkiem budeš se veselit i radovat imena kršćanskoga i. t. d.* kako gore. Iz Avinjona. 11 Id. Lipnja gr. VII. (1323).

K' ovoj poslanici Papa pridruži Bertranda Nadbiskupa Tarantskoga i Brnju kanonika Parmenskoga i Ivana Dominici vrla Fratra Pripoviedaoca poslie Nabiskupa Dubravačkoga i kardenala.

Je li paka svoja obečanja Stiepan izvršio ili ne, o tomu ne nahodise traga u zgodopisju, i ova ista šutnja u toliko znamenitom poslu čini bojat se da je i on kako i njegov predja zanemario stvar koju je iz prva bio toliko želio; a s' druge strane njegova bogoljubnost i štovanje prema Crkvi i bogočastjenju katoličkomu, štonam sviedoče njegovi darovi i puťovanje na pohod svetieh moći S.a Nikole Barskoga, gibaju nas da promislimo dobro na njega i na iskrenost njegovieh odlúka. Kakogod je pak bilo, valja rieti da ili upliv svečenstva grčkoga, ili sila Bugarska proti kojoj Stie-

pan ratovase, ili nestavnost i zavade velikaša koji, kako mnogi kaže, končano zadaviše Kralja (1333), oslabì tiesni zavezaj s' Rimom; erbo opet nalazimo nagovaranje o tom pod Stiepanom Dušanom carom Romanije i Srbije sinom pokonjega i Klimom VI., po posredovanju Marka Biskupa Skadarskoga. *Mi čemo te primiti*, piše Klimo Dušanu iz Avinjona 1347, *kako oni čoviek Evangelski tražeći ovcu izgubljenu i na ramenih prinoseći ju u stado, ... Da pak budemo se radovat poznajući tvoju namieru o ovieh stvarih dielotvornom ljubavi oživotvorenu; nek ti bude drago, molimo te, dat nam ju u sposnanje po tvojem pismu*. Posla k' njemu jošter i vrloga Iliju Saraku Nadbiskupa Dubrovačkoga u jedno s' druga dva biskupa da bi ga potvrdili u dobrieh odlukah. (Wadding 1351, IV. Ann.)

Lukavi car izučen u svieh vieštinah bizantinskieh, bijaše bo bio odgojen u Carigradu, komu se vrtjahu po glavi velike misli od pobiede i gospodovanja, te hotijaše steči po Latinih veću vlast i silu, poda rieč da je spravan odreći se od grka i poduprieti siedinjenje u puku, te primoli Papu da mu pošlje poslanika s' nalogom dovršiti posao. Inočencio VI. ondar vladajući crkvom, pokazà skrb ne manju od svojieh predšastnika je da bi se stvar dogotovila, i povieri posao Bartolomiji Biskupu Trogirskomu (vieštu Srbije i Kralju) izručujućimu liste pune dragosti i ljubavi za cara, za velikaše, za Patriarku i Biskupe srbske, spominjući sviem koju odgovornost imaju pred Bogom za puk od njih stranputice rukovodjen i kunuči ih krvim Isukrstovom da si ne pušte izmaknuti liepu prigodu od zadruženja s' materom katoličanskom (1354). Ali ne prodje godina dana, i Stiepan Dušan odbaci kožu od ovce, i dosavši poslanici papini zaprietì im da ne budu smieti niti misu govoriti u svojem kraljevstvu, te stane progoniti Katolike, otvorati vrata i kazati dvorno lice Patarenom Bosanskiem, i požizati nemir i svadje medju podanicima. Koje čudo da Božja desnica ne okasnise osvetiti tolike laži i nevierstva i podrugivanja svoje Crkve! Njegov sin Stjepan, koj uprav nasliedovà očine bezakonitosti, uznemiri

toliko velikaše da mu se oni jedan po jedan odrekoše i raskinuše mu kraljevstvo; pak Vukašin njegov ljubimac himbenom neharnosti ufati ga, i da mu nebi pobiegnuo udari ga biljem po glavi (1368), i s' njim dospie Nemanjova potomnost. Ali ne okoristì se ni Vukašin u dugo svojom izdajom, jer potučen od Turčina, čim bieżaše, bi ubjen od jednoga svojieh dvornika, i tužna Srbija razkidana ratima domaćiem i upokorena, spravi sama sebi okove i robstvo Tursko.

Do sadasmo iznizali napore S.a Stola za izbaviti naš narod iz skizme; sadar nastaje da besiedimo o jednakom i vele većem nastojanju za ozdravit ga i potjerati s' njega kugu krivovierstva patarenskoga.

Ova otrovna stranka, kako gore vidjesmo, bijašese objavila za vremena Vuka Nemanje i Inočencia III. osobito u Bosni, ovako bo piše Vuko na Inočencia u poslanici jur drugdje navedenoj od g. 1191: *Došavši pred nas i. t. d. Najpokonje pak ne će mo V.u Očinstvu tajiti da ne malahno krivovierstvo vidjet je da raste u zemlji Kralja Ugarskoga t. j. u Bosni* (Bosna stalaje pod vrhovnom vlasti krune Ugarske), *na toliko da po napasti hudobskoj isti Bačilin* (Ban Kulin) *sa suprugom i sestrom .... i mnogiem rodjacima prevaren, privede na isto krivovierstvo veće od 10,000 krstjána. Cieč česa kralj ugarski rasrdjen prisili ih da se Vam prikažu za biti iskušani. A oni vratiše se s' laživiem pismima (simulatis litteris), tvrdeći da im je od Vas bio dupušten zakon. Zato molimo vas da opomenete kralja Ugarskoga, da ih iz svoga kraljevstva izguli kako zlu travu iz pšenice.* Ovo Vukovo pismo potvrdjuje ono što rekosmo o Patarenih da bijahu pogibni ne manje za mir vremeniti kraljevine, nego za vierozakon svojiem hinbami i prepiranjem, pokli isti vladaoci zemaljski probudiše pozornost Crkve na njih; i da oni odmah početkom postupahu privarami, lizimirstvom i lažima *laživiem pismima vratiesc tvrdeći da im je od Vas bio dupušten zakon.* Suproć oviem dakle ni je bilo dovoljno propoviedanje rieči Božje, nagovaranje i nukovanje i pedepse duhovne kako s' razkolnicima; nego trebovaše i pedépsa svietovnieh upotrebljenieh u svako

doba suproć neprijateljem javniem pučanskoga mira i blagostanja. Za to Inočencio ne samo zapoviedi Nadbiskupu Splietskomu i Ivanu Kapelanu svomu poslaniku da obidju Bosnu s' duhovnom vlásti, neg još̌ter pisa Emeriku kralju Ugarskomu da upre vlasti svietovnom: *Obaznali smo da buduć malo prije naš Pošt. Brat Nadbiskup Splietski potjero njekoliko Pataréna iz Splieta i Trogira, plemeniti muž Ban Kulin pribavio je njihovoj opačini ne samo slobodno utočište, neg još i očitu zaštitu, i predloživši njihovoj bežakonitosti svoju zemlju i sam sebe, počastio ih je kako katolike pače veće neg katolike, podajuć im osobitiem načinom (autonomastice) naslov krstjána. Dakle da ova nemoć ako se ne bude opriečiti njezinim početkóm, ne pokvari susiedstvo i nje otrov ne doteče, Bog začuvo, u Ugarsku kraljevinu, molimo kraljevsku Vedrost, opominjemo i svietujemo u Gospodinu predajući ti za oproštenje griéha da se moćno i kralju pristojno kreneš za osvetiti toliku uvriedu Isukrsta i krstjána, i ako rečeni Ban ne potjera sve krivovierce iz zemlje podložene svojoj vlasti, oglobivši sva njihova dobra, ti ženeš njega i iste krivovierce ne samo iz njegove zemlje, neg iz sve Ugarske kraljevine, i gdjegod se nadju njihova dobra u tvojoj zemlji uglobiš; ni tvoje oko bude štedjet rečenoga Bana, erbo imaš vremenitu vlast nad njim, ako se inačie ne uzmobude privesti na put pravice.* i. t. d. knj 3. posl. 2. g. 1200.

Je li to bila prem velika nemilost i okrutnost? Tako bi rekli današnji prepiraoci i buntovnici, koj ipak kad u javnieh prevratih prepenju se na vladarstvo, ne štede progoniti i robiti *pravedne i nepravedne* ako samo s' njimi ne ugodjaju se. Nijesu li i današnje zakonite vlade čestokrat usilovane oteti dobra i izagnati iz države ljude okamenute u himbenosti i u urotah i u poticanju puka na nevieru? Nije S. Stolu bilo igda potreba meštára mudrosti. On vazda najprije prihiti se sredstva od viežbanja i svietovanja, on vazda ublaži i skrati pretjeranu strogost svietovne vlade, ali *ako se inačie nije moglo privesti na put pravice* sviestno usudi se da se pedepšu krivci, i da im se vežu usta i ruke, *za da nemoć, ako*

se ne bude opriečiti niezíniem početcim, ne pokvari susiedstvo: a da se je bilo vrlo i stavno postupalo u slied ovieh preporúka nebi krivovierci bili dognali do propasti Bosnu i predali ju Turkom, što za nesreću dogotoviše.

Inočenciov nasliednik Onorio III. posla u Dalmaciju Akoncia, koj od onde otide u Bosnu nadzirat i opriečit se zapletkam krivovieráca; gdje on vrlo radeć i baveći mnogo liéta, niti štedeć truda i težnje, dovrši tiek života. A za pripravit dobar uspieh svomu poslu prije odlazka u Bosnu pridje u Dubrovnik po nalogu Papinu da bi se posvietovao š duhovničtom i s' vladarima vieštiem u stvarih Bosanskieh, priglavi kanonikom dubrovačkiem da pospiešno izaberu novoga Nadbiskupa da čuva suoje stado od gusara Almisanskieh i krivovieraca iz Bosne, skupi sbor crkovni, i nakon mnogo koristnieh viežbanja uputi se put rećene zemlje. (1222) V. Lukari. Ann. i Farl VI. 99.

Kad jedan dio Bosne spade pod vlast Stjepana muža Jele već krat spomenute, ovi po svojem Poklisaru Marinu Arkidjakonu Barskomu iz prosi u Pape Nikole IV. novu pomoć za izkoriepiti krivovierstvo, kako sviedoči Papin list na njega iz Staroga Grada g. 1291, i Luka Waddingo u svojieh lietopismih iste god. Nikola pospiešno naredi Državniku Malobraćana u Slavoniji da odpravi onamo vriedne ljude svoga reda ovim pismom: *Kako čusmo u Kneževini Bosanskoj . . . toliko se je utemljio krivi nauk od nevierstva da onde premnogi odstupivši posve s' puta istine, i gredući po stranputicah od laži, kuju otrovna orudja za probiti gradju viere pravoslovne, namieravajući obalit ju upiranjem krivieh razloženja. Ali prem da pomlja S. Štolice svukud pribavlja shodni liek protiva lukaviem zasiedam tieh ljudi da se ne razprostrani ova nemoć, ipak u rečenoj kneževini želeći pohlepno da posao od viere iskorienivši sve krive nauke to veće utemlji se, skrbimo se za nadzirati ga većom pomljom te glavom Našom te po putu drugieh . . . . Tvojoj razboritosti poručujemo da po savietu njekojieh fratara razbornieh tvoga reda odabereš dvojicu od istoga reda . . . . spodobnu za raditi ovi poso Gospodinov, najme koji su iskušani u životu i razgovoru, nakićeni*

znanjem književnosti, *i viešti jeziku rečene zemlje ili države* i. t. d.

Treći list pisà obiem fratrom odabraniem, dajuć im povierenictvo da odu u Srbiju ili uprav Bosnu, za oprietse hrabreno zapletkam krivovieraca, s' pomoći vlasti svietovne zabraniti im da ne budu sijati u puku svetogrdne nauke, pedepsati okamenute, primiti u pokoru srčano pokajane, i raditi bez prestanka ured s' biskupima zemaljskiem za čuvati čistoću viere. Da nije prem duga ova poslanica za dodatju vidielobi se po njoj (neima bo tuj govora o krvi ni o paljenju) s kojom sviesti, vieštinom i blagoćom postupali su Pape u ovieh poslih od krivovieraca za neučiniti nitkomu nepravo, ne puštiti vukove da pliene bez pedepse, a s' druge strane ne postaviti na pogibelj ovce vierne da s' opogovorom od viere budu smetane.

Izza Nikole IV. jednako povierenictvo podà Fratrom iz Slavonije Bonifacio VIII. kako se vidi iz njegove poslanice na državnika Slavonskoga g. 1298. *Sa sve dasmo držani iz svieh kršćanskieh strána svieta cieč dužnosti ureda iskorienuti smrtnu kugu krivovierne opačine; ipak veća nam skrb dopada za strane od Srbije, Rašije, Dalmacije, Hervatske; Bosne i Istrie države Slovinske,* i. t. d.

Jednako i ostali Pape jeda bi se sinovi odmetnici po viežbanju, izučenju i svietovanju mirno povratili k' svojoj braći odpraviše nove poslanike i raditelje; Grgur IX. 1234 (Reg. knj. I. posl. 542), Inočencio IV., 1243 (kn. 1. posl. 29), Urban V. 1368 (Reg. zv. VI., str. 130), Grgur XI., 1372, koj i ustanovi mnogo samóstana Fratara u Bosni da bi shodnjie i lašnjie radili u vinogradu duhovnom (Rainald. g. 1372 br. 32). Ne ostane bez uspieha tolika skrb i toliki trud, kako nam sviedoči list Urbana V. na kralja Ugarskoga: *Velikom radosti napunilo nam je dušu izviestje Bogu i Nam primilo, skoro nam podano od ljubljenieh sinova Ivana de Reno i Andrije iz Perugje Malobraćana dohodećieh iz Bugarske, Bosne, i Rašije zaderžajuće medju iniem .... da mnoge tisuće obojega spola u slied propoviedanja Fratara rečenoga Reda bo-*

ravećieh u onieh stranah ostavivši pogubni razdor i ina krivovierstva kojiem bijahu bili vazda zapleteni, vratilisu se na svietlost prave viere i jedinstvo i posluh S. Rimske Crkve matere i učiteljice svieh viernich. Kod Montefiascone, 11. Id. srpnja, god. VI. Ali to grdje oni koji ostadoše otvrdnuti u krivovierstvu nasrtahu očito na pravovierne, tvoreći svakojake nepravde i štete, nemareći za zakone i za blagostanje i pokoj otačbine, podžižajući oganj u susiednieh krajinah Dalmacije i Ugarske, ne puštajući slobodno propoviedanje rieči Božje, zaštitani bo bijahu često od istieh poglavica. Tako *Ban Bosanski* (Tvartko), piše Urban V. Ludevitju Ugarskomu 1369, *sliedeći pogrdne stupaje svojieh predja, i gojeći i braneći krivovierce tekuće na one strane iz svega svieta kako u smrdeći mutež (sentina), istoga Stjepana (mladjega brata), podbaceći bratinsku ljubav, progoni i dosad ga je težkiem štetami zatarisao, i zanjekao dat mu dio očinstva.* (Rajnald. 1369 br. 12.)

U ovieh okolnostih S. Stolica ne samo dopušti susiedniem silam krstjanskiem da oružjem upokore krivovierce, nu jošter i podaprje ih svojom moći i ponukova kršćane da im se pridruže proti silovitiem nepriateljem viere i države. Tako Grgur IX. g. 1238 učini za vremena Kolomana kralja Ugarskoga. *U Bosni, gdje krivovierstvo Patarensko,* (veli Rainaldo 1238 br. 53) *mnoge bijaše okužilo svojim otrovom, Koloman kralj Rutenski (Ugarski) i Vojvoda Slavonski vrlo izradi da bi izkorienio onu kugu, čiju vatrenu pobožnost dostojniem hvalami iznese Grgur, i očinskiem knjigami ponukova ga da čestito napreduje u početom dielu.* Tako Inočencio VI. 1356 dopušti Ludjevitu Ugarskomu da krene vojsku proti Rašćanom: *Kraljevstvo Rašije, koje je spadalo i spada pod vlast našieh predšastnika i našu, i koje dielom posvojeno je od odmetnika S. Jedine Matere Crkve, raskolnika, nevierníka, i tlačitelja katoličke viere,* i. t. d. veli Ludjevit u proglasu izdanu u Zagrebu, na 4. Lipnja 1356. (Baron 1356 iz Rain. br. 24). Tako Ivan XXII. (1325) ponuková Stiepana i Jelizavetu Bana i Banicu Bosansku da se opru sa svietovnom vlasti krivoviercem, i Dragutina kralja Ugarskoga da ih pomože: *Velika množ krivovieráca iz mno-*

sieh i raznieh strana svieta skupljena dotekla je u kneževinu Bosansku na granicah Dalmacije uzdajući se da će onde razsijat gnusne nauke i slobodno štetovati . . . . Budnć dakle da pogrdna privara tieh krivovieraca, kako se kaže, jur niekoliko dúša u rečenoj kneževini otrovala je kugom ili ognusila krivoviernom opačinom; i ta kneževina kakosmo čuli podložena je twojoj vlasti, i. t. d. (Rain. 1325 br. 28, 1327 br. 48). Tako Benedikt XII. ponuková susiedne poglavice da upokore Stipozia ili Stjepana podupiratelja Patarenskoga u Bosni (zv. III. posl. tajn. 123-128) i uslobode raditelje Evangelske koje on bijaše poslo. I Nikola V. pozvà kršćane da se zadruže i podpomognu Stjepana Tomu kralja Bosanskoga u ratu soproć poglavicam Patarenskiem, kojise bijahu odrekli njegovoj kraljevskoj vlasti i kao izdajnici zvali u pomoć Turke: *Promotrivši*, veli Nikola u poslan. iz Rima 1450), *cieč dužne ljubavi da ti ratuješ supre Turkom i krivoviercem Manicheom za tvoju obranu*, i. t. d.

Po jednom listu Benedikta XII. na Gerarda vrhovnoga glavara Malobraćana raditelja evangelskoga n Bosni vidi se da i razkolnici Grčki bijahu u savezaju i medjusobnom zaštitanju s' Patarenima: *Isti Ban*, veli on, *odlazeći ti na susret, pošteno te primi, i rado posluša od tebe rieči kaloličke istine i spasenja, i tebi izjavi odluku svoju . . . . ako Mi i Stolica Apostolska i isti kralj Ugarski budemo ga u ovemu podporiti, čiji podpor on sudi da mu je koristan cieča razkolnika koji su mu u susiedstvu, koje bi zvali u pomoć rečeni krivovierci, kad bi spoznali da će bit iztjerani iz rečene zemlje.* (Rojn. 1340 br. 73.)

Sadar bi se reklo, da se nitko neima uprtiti u domaće posle tudje države, a nadasve da se neima ograničiti slobodu vierozakonsku. Kako? Štoje dužnost svakoga krstjanina da ako vidi kuću svoga susieda u ognju, pohrli ugasit ga, ne će biti dužnost síla kršćanskieh i vladara kojim Bog podà moć i oružje za obranu slabieh? Kako? dakle nepravda, opačine, razboji moći će uzdignuti glavu po svietu, a ja koj mogu lasno ukinut ih, puštit ću da se čeljad kolju, da se

razprostrani oganj s' pogibljom još da dopre i do moje kuće? Nije zahvale Bogu ta sramotna sebičnost bila poznata prošastiem vremenom. Osvem toga, sadar se zahtieva od svakoga sloboda vieroizpoviedanju. Možebiti da i uzrok toga zahtievanja, štoje nehajstvo za načele od vierozakona u istieh krivoviercih, čini da simo tamo kadgod sadar bude manje pogibna ta nesrećna sloboda medju istinom i laži. Naši bo krivovierci malo se brine u obće za ikakvu vieru; ali tko bi ih puštio kad bi oni htieli silom nadvladati pravovierne, prisilivati pravovierne, grabiti prava ustanovljena, trubiti javno svoje krive nauke? To više Patarene. Ovi nijesu bili samo krivovierci, neg buntovnici. Nijm nije bilo dovoljno živieti u miru, nego su htieli nadvladati katolike, prigrabiti im crkve, razploditi svoje gnusne nauke i razprostraniti svoju vlast, podjarmiti svećenstvo i svietovno vladarstvo. Kad bi im to bilo ostišlo za rukom, ne bi li bili povratili sviet u vrieme divljačko i nevierno? Pak liepa mi toga čoviekoljublja, koje radi slobode puštava kršćane padnut u gubicu vukóm! Ne, nijesu Pape tako mislili, niti se je kršćansko družstvo bilo toliko odreklo od pravila sviesti i Evangelja; nego sa sviem pravom zabranjivali su neprijateljom javniem viere i države ona dobra kojiem su se oni služili za oštetiti jednu i drugu.

Pitatće ovde tkogod kako su uspiešili i koju korist donieli ovi neprestani napori proti krivovierstu? Nek nepita to, nego neka pita koliko na daleko bila bi se razprostranila kuga, da se je nije izkalo zatvoriti? Ako sa sviem liecima nemoć proviri simo tamo, i pogubì njekolike u puku, koj bi poraz bila uzrokovala da se nije liečila? Mnoga izviestja, kako ono što gore navedosmo pod Urbanom V., kažu nam da na viežbanja propoviedaoca Katoličkieh sila Pataréna povrati se na vieru, a ini upokoreni oružjem ako i ne srčano, ali za nevolju ukliieštiše svoj jezik, i prestadoše javno prosipati otrovne nauke, i tako malo pomalo zla trava bi opljenjena.

Takodjer ne ostaše bez uspieha nastojanja S. Stola u poslu razkolničtva. Daše Ivan VIII. nije toliko brinuo za prizvati na dobar put Hrvate i Dalmatine, da ostali Pape nijesu toliko trudili za katoličanstvo u Turskoj, bi li bilo ostalo i siemena katolika kod nas, ili ne bi li bili sunovratili se svikolici strmoglavo s' rukovadjami bizantinskiem u propast? Riet će mi tkogod, koju su dobit stekli na primier katolički Bosnjaci prama staroviercem iz nijhova sjedinjenja s' Rimom? Premnogu, kako će se uvidjeti iz onoga što ćemo dalje rieti.

Ali nije za mierit korist viere s' dobitkom vremenitiem, niti su igda Pape tom namjerom postupali, niti je to duh Evangelja. Jest jedna zadaća predstavljena ljudskomu družstvu koja nadvlada sve koristi vremenite; i to je da uspiešno dostigne svoj vrhunaravni cilj. Uz to poradjaju se od katoličanske nauke i ostala dobra vremenita, za dokaz da je u njoj prava prosvieta i čestitost ljudska. *Ištite prvo kraljestvo božje, i sva ova biće vam nadodata* glasi Vangelje; a Vangelje u staro doba bilo je pravilo zakona ne samo crkovnieh nego i svietovnieh; Vandjelje je upravljalo javnim mnienjem, a ne *Borsa;* pak nije se bilo doprlo do bezobraznosti koja skoro proglasi da ljubav otačbine stoji nad ljubavi vierozakona. A čemu bi davniem iskreniem kršćanom otačbina bez Boga?

Toje u obće rečeno; a kadbismo htieli iztražiti i izpisati sva povraćenja koja biše dogotovjena po misionarih i po biskupih katoličkih toliko prije koliko poslje dolazka Turaka, nebi nam nestalo primiéra najboliega uspieha njihovieh trudova. Odkle bo su postale tolike crkve i obćinstva grčka sjedinjena, koja cavte i rastu u svoj moći uz crkvu Latinsku? Farlato u VII. 2 v. izviestuje o mnosieh takieh obraćenjih u primorskoj Srbiji XIII. i XIV. stoljetja (str. 195, 297) a u XVII. vieku kaže kako medju iniem Marderio biskup Crnogorski po nastojanju Frana de Leonardis Nadbiskupa Barskoga, i Apostolskoga Poslanika u Srbiji prihiti

se prave viere i poslà svoje poklisare k' Urbanu VIII. za sviedočit mu svoju zavisnost i posluh (Farl. VII. 128); a god. 1648 Epifanio Stefanović Metropolit Grčki na viežbanja Missionàra od Propagande odreče se javno skizme sajedno s' pukom i s dvima biskupima njemu podložniem i s' množtvom svećenika i kaludjera. (F. VII. 130) Po nastojanju Sabe Biskupa Trebinjskoga mnozi kaludjeri u Trebinji i Vasilj biskup grčki Ercegovački (1647) sjediniše se sa S. Stolicom pisavši knjige pune štovanja i privrženosti. (Far. VI. 504).

XI. Zaštitanje materinsko naroda.

S. Stolica pokaza se vaviek mati našega puka ne samo u crkvnieh nego i u svietovnieh potrebah, i zaštiti ga svojom vlasti i podporom u svakoj prigodì. Dokaz toga imamo još u prastarieh vremenih. Neću spominjati dobe prije dolazka Hrvata u Dalmaciju, iz kojieh bi mogo primiera mnogo nabaviti; dovoljno mi je i ono štose po njihovu dolazku dogotovi.

Jur u IX stolj. nalazimo vojske Papine zadružene s' Hrvatima i Srbima u potjeri Saračéna koji bijahu nasrnuli na desne i lieve žale mora Adrianskoga: *Car* (Vasilj) *posla poklisare kralju Franačkomu, i Rimskomu Papi*, ovako Porfir. p. 29 de Adm. Imp., *moleći da dadu pomoć vojski. Koji poslušajući ga pridružiše se s' mnogo vojske, skupa s' Hrvatima, Srbima, s' oniem od Zachlumije, s' Trebinjcima, s Konavljanima i s Dubravčanima, i sviem stanovnicima gradova Dalmatinskieh, i obsieduju Bar i otimlju ga.*

Ne mnogo nakon toga Ivan VIII. velik pokrovitelj Slovéna čim g. 879 trudjaše za sjedinjenje Hrváta i Srba odciepljenieh od S. Stola zapletkami bizantinskiem, obeča im svoju pomoć i zaštitu proti zasiedam protivníka, kako jur vidjesmo:

Ako se što bojite od strane Grka ili Slovena (iz Neretve) *cieč vašega povratka k' nam, držte za stavno* i. t. d., pak za dovršenije spoznati njihove potrebe duhovne i vremenite pisa im 880 da mu pošlju poklisare i izjave mu sve njihove požude, daće se on skrbiti za izpuniti ih, *Audita per Theodorium* etc.

Grgur VII. okrunivši, kako vidjosmo, Zvonimira kraljom Hrvatskiem uze njega i čitavo kraljestvo pod obranu S Stolice; te odmah čim njeki Vezelin naumiaše silom udariti na Hrvate, Papa mu zaprieti i pristrašiga tako da on ne smiede ni prstom krenuti (1079) Farl. III. 154.

Za vremena Alexandra III. plovenje po moru Adrianskom bijaše pogibno cieč gusára koji iz susiednieh otóka i žalova plienjahu brodove ploveće. Papa poruči i vatreno priglavi Arkibiskupu Splietskomu i Biskupu Trogirskomu da s' pedepsami crkovniem prisile te lupežke muževe da povrate sve grabše. (Farl. III. 154).

Za isti uzrok Onorio III g. 1221 posla a Dalmaciju svoga Paklisara Akoncia da se opre Omišanskiem gusarom, i pisà knezu i pučanstvu Splietskomu da za čast vierozakona i narodnosti oružjem predobiju i upokore ove silnike. I zaisto po naporih Akoncievih zakupi se vojska i brodovje, te Omišani potučeni i podniženi izprosiše u Akoncia proštenje, što im on udieli s' uvietom da popale sve svoje brodove i da se zakunu da neće unaprieda plieniti po moru. Tako plovenje osta slobodno. (Farl. III. 249.)

Gorespomuniti Alexander III. (1169) oprie se Biskupu Skardinskomu koji hotjaše izagnati konjanike Templarije iz Vrane, ne dopuštajući da pod ikakviem povodom bude im učinjena nepravda. (Farl. IV.) Grgur IX. zabrani Kolomanu kralju Ugarskomu da ne ratuje proti Zibislavu Banu Bosanskomu, vriednomu katoliku. (Reg. Greg. IX. kn. 7. posl. 164. Rajnold. 1233). Pod Inočenciom IV. (1247) velike razpre i svadje bijahu se porodile medju Dubravčanima i pučanima Barskiem, cieč odvisnosti duhovne njihovieh crkava;

koje svadje podžižane od kraljevah srbskieh bijahu već gotove za puknut i donieti okrutni rat. Inočencio to čuvši umetne odmah svoju vlast medju protivne stranke, priporući vatreno Dubravčanom da čuvaju mir, a biskupe i njihov posao prizove k' svomu sudaličtu u Lion, i tako s' ne malahniem trudom razdrieši na mirne uzal, i odaleči borbe. (Farl. VI. 101).

Urban V. (1369) ponukova Ludjevita kralja Ugarskoga na obranu Stjepana Bosanskoga vriednoga katolika, koj cieč viere bijaše bio ogloblјen od svoga brata starijega, Bana Bosanskoga (Rain. 1369, br. 12) Isti Papa očinskiem glasom priglavi poglavicam Arbanačkim da ne ometaju niti ratuju proti stanovnikom kotorskim. *Za da pak budete dostojni steći milost od pomirenja* (s' krkvom), *i dobrohotjenje i priatnost Stola Apostolskoga, nastojite sa sviem odreć se ometanja Crkava i Crkovnjaka, i ostalieh katolika poslušnieh rečenoj Rimskoj crkvi, navlaštito puka kotorskoga, koga davno čusmo da neprijatelški ometate i. t. d.* (Regest. Urb. V. T. IV. p. 104.)

Bonifacio IX. (1391) sa svom štrogosti učini opsovat i zaprietiti porodici Duhašina koji tvorahu nepravednósti proti viernomu puku na granicah Srbskieh i Dalmatinskieh: *Da bi pomogao*, piše Rainoldo g. 1391, *krstjanstvu postavljenu u pogibelj u stranah Dalmacije i Mačedonije koga stranka Dahašina razkidivaše, i bijaše prodrla takom biesti da za pogubit krstjane pozvà Turke čigoviem oružjem konačno bi oni isti poginuli, podà naredbu Nadbiskupu Barenskomu da svečanom obredom opomene udionike ove stranke da se ostave začete opačine, i ako bi tlačili Apostolske zapoviedi da ih proglasi udarene izobćenjem.*

Calisto III. uzamši pod svoj štit Stjepana Tomu kralja Bosanskoga većekrat spomenutoga, obrani ga suprot zahtievanjem Unijade i Ladislava Ugarskoga, te posla k' njima Tomu Biskupa Fanenskoga da ih pomiri i združi u odporu proti obćenomu neprijatelju Turčinu (1455.)

Današnji sviet zaboravio je ove velike zasluge S. Stolice; njezino zaštitanje svačijeh prava, nje obranu slabieh proti mogućiem i silniem, nje upliv na dobrostanje, ćudorednost, i umietnost; pak tvrdi da naše doba je nepotrebuje. Da zašto? za da jači budu slobodno plesati i čepati slabe, za da prava budu uništena; za da topovi i noži budu suditi medjunarodne poslove.

Jošter ću donieti jedan dokaz nje materinskoga srdca za vremenite potrebe svojieh sinova.

Dubrovčani većekrat pritiešteni u svojem tiesnom okružku, i prisiljeni s' kopna od nemirnieh i okrutnieh susieda bijahu često u najpokonjem skončanju radi nedostatka jestoiske, čim okružna sela bojahu se približitse gradu i unieti potrebnu hranu. To došavši do ušiju Pavla II. on udieli velike milosti duhovne sviem seljanom i mieštanom susiednjeh varoša koji bi unieli u Dubrovnik te jezbine, te novce, to oružje, i podali mu pomoć u tieskoćah. Jednako povelje udieli im Sisto IV. g. 1475 (Farl. VI. 184), a Nikola V. g. 1453 čuvši kako Stjepan Vojvoda Hrcegovački bijaše vojskom okružio Dubrovnik, pisà mu vriedni list za izbavit mu štetne misli, te posla k' njemu Biskupa Farenskoga za priglavit mu i ustanoviti mir medju njim i gradjanima. (Farl. VI. 164.)

Osvem tega S. Stolica znajući vrlo dobro i mudro da svako pravilo ima svoje iznimke, i poznajući pobožnost Dubrovčana i njihovu stalnost u vieri, nastoja u svakoj prigodi oblakšat pogled njih i njihovieh okolnosti strogost zakóna koji zabranjivahu trgovati s' neviernicima. Tako Grgur XI. (1373) dopušti im trgovati s' Turcima u Babiloniji, o čem visjaše njihova hrana. Tako sbor obćeni u Basileji za isti razlog podà im isto i još obširnije povelje. (Farl. VI. 138. 159.)

Ovde je dužnost da spomenemo ljubav kojom Alexandro VII. i Klimo XI. pohrliše u pomoć i utiešenje Dubravčana poharanieh od ogromne trešnje g. 1667. Tko ne bi bio

zaplako cieč harnosti u ono ucviljeno doba videći doplovit gradu pod mire brodove iz Jakina krcate muke, kruha, boba, i ost. Oni podpomognu vrloga Stjepana Gradića u njegovoj skrbi za nevoljnu otačbinu, i pribaviše mu ine vriedne muže da odu po dvorih kraljéva za nabaviti pomoć.

XII. Upliv suprot Turčinu.

Netom dopre do zapada glas od napredka turske sile, koja jur prietjaše i Slavenskiem granicam, S. Stolica koja davno bijaše iskala opriet joj se u Aziji, vrlo previdedi da će se privesti skoro u Europu, obrnu svu svoju pozornost na ove strane. Jeda bi kršćanske sile bile slušale papin glas, jeda bi Sloveni bili osviestili se prionuvši sa sviem srdcem k' onemu koj jedini srčano hotijaše ih spasiti, nebismo danaske gledali kako Turčin nasladjajući se na zavade sila zapadnieh, slobodno davi kršćane.

Početak napóra nalazimo u Eugeniu IV., i u njegovu vriednom nastojanju za sjediniti sve istočnike s' Latinima, što i bi dovršeno jednodušno u sboru florentinskom. Koja je srećna sgoda bila ova, i kojem uspiehom bila bi dielovala na korist viečnu i vremenitu naroda, da se duh himbenosti pakljene kako zmaj nije opet podigao za uništit sve dobre posliedice, i uvaliti u propast polu Europu a naročito Slovene privarene od pohlepnoga Bizantinskoga Duhovničtva. Sa sviem tiem Pape ne propustiše svoja dobročinstva. Eugenjo IV. naredi odmah da se kupe novci i vojaci po kršćanskieh državah za pospiešiti pomoć našemu narodu, navlaštito za oslobiditi iz Turskieh nokata Juru Despota Rašje, i izbaviti njegovu zemlju iz turske sile. *Postquam ad apicem Flor. Kal. Jan. 1442.* Nikola V. odpravi v Bulgariju, Srbiju i Bosnu poslanika Eugenia iz *Some* da udahne pouzdanje puku i zaveže ga sa Skanderbegom žesto-

kiem vitezom viere (Vadding g. 1451); te Andriji Nadbiskupu Barskomu i Pavlu Biskupu Drivastskomu poruči da nastoji pomiriti s' njim Duhašine, da nebi miešte ratovati suprot neprijateljem, naveli rat gradjanski. (Biemmius, hist. lastr. l. 4, Epist. *Intellixinus Ven. fratri Paulo* ecc. *Roma 1452)*. Uslied papinieh preporuka mir i prijateljstvo bi u istinu sklopjeno u Duraču u javnom sboru Velikaša i Biskupa (Biem. ut supra.) God. 1453 isti Nikola ne štedeć truda posla Jakova Veneria Nadbiskupa Dubrovačkoga u Genovu, Mletke, i drugamo za pribaviti pomoć te s' tudjiem podporima i sa svojiem podanicima sastavati mornaricu koja bi plovila u grčke vode za žastititi Carigrad. Ali dok se kršćani nakaniše, Turci udriše na Carigrad i predobiše ga. Ne padnuše krila papi za to, neg to veće upre da se dovrši što se bilo zakasnilo (Farl. VI. 164); ali ga smrt zateče. Njegov nasliednik Kalisto III. posla s' istiem nalogom Fr· Mariana iz Siene u Dalmaciju a naročito u Dubrovnik, *cieč osobitoga ufanja i glasa pobožnosti* veli Waddingo, za *nukati općinstva, pučanstva, i ljudi svakoga stališa da doprinesu podporu osobnu ili novcem na ovo dielo prisveto* (iz Rima, 26. Siečnja g. II.) Sliedeće godine naredi mu da ide i po Hrvatskoj i po Istri, temu priporuči da sviestno postupa izabirajući muževe jake i podóbne za truda vojničkoga (3 Veljac. 1457); pak i u Bosnu, Ugarsku i Srbju, dase savietuje s' Ivanom Kardinalom Papiniem poslanikom (18. Srpnja 1457). U toliko Kalisto spravljaše u Rimu *triremes et milites* (27. Travnja 1457) a naredì Mletčićem da novce koje Marian bijaše skupio po njihovieh državah izruče Tomi kralju Bosanskomu za da se oboruža proti Turčinu (IV. kol. Kolov. 1457); pak Janku Unijadi i Ladislavu Ugarskoma poslavši poklisara priglavi da se ostave rázpra i svádja s' rečenim kraljom, i jednodušno zadruže se u obćenoj potrebi; u isto doba križem oboružà kršćane, i potisnu ih vatreniem riečima suproć polumiesecu. *Ako i malo bi upokorena turska sila, to je zasluga samoga Pape*, piše protestant Menzel, *i velika spa-*

sonosna bitka kod Biograda (22. Srpnja 1456) *riešena po njegovih poslanicih i njegovih krizarih, ima se uprav na njegov račun prepisati.* Gesch. der Deutschen. B. 6.

Pio II. nasliednik Kalistov upre oda svieh stranah dabi pomogo kršćane osobito u Bosni. Zato skupì sile kršćanske u Mantovi, za ponuditi ih i pospiešiti vojsku (1459). Kralj Bosanski poslà i on onde poklisare za prositi pomoć, i zavezat se s' Matijom Korvinom Ugarskim. Ali glé pogubne nesviesti, da ne rečem nevierstva! *Malo prije*, veli Bzovio (u lietopisu g. 1459 br. 23) *on otišav h' Matiji Kralju Ugarskomu po posredovanju Ivana Stožernika S.a August. Papina namiestnika sklopi s' njim ugovor, mnoga obečav proti Turcima, a veća prevariv. Raščanom za toga vremena bijaše težko tursko nasrtanje, radi česa Kralj Ugarski doizvoli da Stjepan sin* (Bosanskoga kralja) *uzme u obranu Senderoviju grad veoma dobro utvrdjen i položen kraj Dunave; a ovi nakon malo mieséca izza kako unj uljeze, dozvavši Turke, prodà za silu nováca grad koja stvar prelomì srce Ugarom ne manje neg jur predobitje Carigrada.* Stjepan Toma za očistit se te krivine, i ukazati svoju revnost u vieri Katoličkom, i zasviedočiti da neima udioničtva s' Patarenima potajniem prijateljima Turskiem, potjerà ih svieh iz kraljevine, a oni prihitiše se baština Stjepana Vojvode Bosanskoga, svoga druga i pokrovitelja. (Brovius g. 1460 br. 38.) God. 1462 Turci porobivši Vlašku, prietjahu sve to više Bosni. Radi česa Papa naredì Lovri Nadbiskupu Splietskomu da križem u ruci pozove sve Dalmatine i Bošnjake na oružje i na boj. (Post. X. kol. Travnja 1462, g. IV.) U toliko Stjepan Toma priminu, a nasliedova ga sin i on Stjepan imenom. Du Cange tvrdi da sin zadavì otca; ali nitko od suvremenitieh spisatelja ne pripovieda tu okrutnost, nitise nalazi traga toga otcaubojstva u knjigah Pia II., u kojieh izpisane su sve najmanje okolnosti narodne one dobe. Kaže Gobelin (Comm. Pii II., XI., p. 547 ed. Rom. 1584) da Stiepan netom uzide na prestolje g. 1463 posla poklisare Papi, koji

mu ovako sboriše: „Turci priete na novo lieto udariti na Bosnu, za to prosim u tebe pomoć; ako Bošnjaci uspozna budu da nijesam sàm, neg s' tobom združen i s' ostaliem silami, oni će junačkije vojevati. Eugenio IV. bio je poslo momu Otcu Krunu, i naredio da ustanovi crkve Katoličke. On to nehtjede, bio bo je novi Kršcanin, i bojao se ja Turáka i Maniheá. Ia sam iz dietinstva utemeljen u vieri, niti se bojim od onoga od šta se otac bojao. Pošljimi Krunu i Biskupe; to će mi biti sviedočanstvo da me ti ne izostavljaš. Biosi zapovidio (1458) da se vojska zastavljena u Dalmaciji s' tvojiem naporima pošlje momu Otcu, ali Mlečići opriečiše se; zapovidji sadar da se pošlje meni; i primoli Kralja Ugarskoga da se i on meni pridruži; pak tako će se Bosna moći spasiti. „To čuvši Pio, skupì sbor Kardinála i poruči Kralju da ne gubi pouzdanje, da će on raditi sve što bude moguće, i prinuditi Mlečiće i Ugare na pomoć: u toliko da se Kralj drži tvrdo s' Matijom Korvinom. *Stiepan ako ima sviesti nekse svakojakim načinom uzprijatelji s' Matijom Kraljom Ug., s' kojem sklopjen radi ugovora i priaznosti trudno će bit uvriedjen od Turáka.*

Čim Papa nastojaše s' jedne strane dati pomoć, himbeni ljudi s' druge išćahu doniet štetu. Sinovi Duhašinovi priuzeše nevierne zasiede koje njihovi djedovi po nastojanju S. Stola jur bijahu izostavili. Čujmo istoga Pia u poslanici na Biskupe Arbanačke: *Skoro ne bez težkoga začudjenja obaznalismo da Leha Duhašin sin zlobe, i ini .... nemareći za svoje spasenje, oprečujući se sviem opomenam i naredabam o' tomu poslu njihova njekadašnjega otca Pavla, ne straše se združit se s' Turcima neprijateljima imena kršćanskoga, i urotiti se proti Katolikom, a osobito proti ljubljenomu sinu plemenitomu mužu Juri Skanderbegu Gospodaru Arbanije i vrlomu zatočniku Isukrstovu, i njegoviem podanikom i sliedbenikom, i njima uzrokovati od skora premnoge štete, a rečeniem neprijateljem viere dopuštiti prelaz preko svojieh zemálja i miésta, i podati im hranu i pomoć, i zarobiti u jadno i nemilo sužanstvo mnoge*

pravovierne, i ine mnoge mrzne zlotvore tvoriti, i. t. d. U slied česa Papa naredi Biskupom da im zapriete s' najstrašniem crkovniem pedepsami da se ostave tieh himbenosti i ugovóra (iz Siene, IV. Id. Veljace g. 1460), što i učiniše prestrašeni prietnjami S. Stolice, i ponukovani od Pavla vrloga Nadbiskupa Dračkoga.

Medjutim Kralj Bosanski predobi Turcima jednu tvrdju od njih zagradjenu na granici, i zanjekà im harać; radi česa Mahmud rasrdjen navali na njega. On prestrašen i ogoljen svakoga pouzdanja prikorì Biskupa Modruškoga koj ga bijaše svietovao da otme onu tvrdju. Biskup mu udahne pouzdanje, i odhrli odmah u Ugarsku da prizove pomoć u ime S. Stolice. Ugari ne okasniše se, i s' velikom Vojskom preko Save dodjoše na potjeru Turáka. Osnova bijaše priliepa: sklopit ih medju dvie sile, i ukinuti ih. Ali neviera patarenska dogotovì najpokonju pogubu Bosni. Njeki Radać potajni krivovierac za drage novce prida neprijatelju privažnu tvrdju Bobacija, narediv Vojakom da skinu oružja. Od tole Turci nasrnuše na Iaice, pak napried za Stjepanom biegućiem, i dostignuvši ga u Eluciju, obećadoše mu život i dobrostanje, samo da im prèda sve Bosanske tvrdje. On slab i prevaren učinì njima na volju, i naredì svijem vojvodam da se ne opriečuju, neg pridadu caru; tako ovi posvoivši svu zemlju, koncem osieknu glavu nesrećnomu i nesviestnomu Kralju. Sve se to nalazi u Bulli Pia II. 1463. Puk videći da se Kralj ne brani, neg pridaje, učini jednako i on. Veli Lukari Ann. di Rag. p. 108 *Puk Bosanski cieneći da sebe ne utišti državni jad ne krenu se. Radi česa neprijatelji izoholjeni posvojiše malo ne svu Bosnu.*

Na to nehajstvo bijaše dovelo kršćane Bizantinstvo; te se za našu sramotu zgodi i kod nas ono što i u daljieh stranah carstva iztočnoga, t. j. premnogi kršćani prodjoše u tabore neviernika i poturčiše se, i postanuše za tiem naj biesniji protivnici svojieh viernich sudomoradáca.

Sin Stjepana Vojvode Bosanskoga (Patarenin) pri onu k' Turkom, i s' njihovom pomoći potjerà otca, te prisili ga da uteće u Dalmaciju. A Kraljica Bosne čuvši nemilu svrhu kraljevu, pobiegnu k' njekomu Pavlu Banu od Slavonije, koj proti vieri gosoljubnoj zarobiju. Nu budući joj otišlo za rukom izmaknut mu se, odlazí u Dubrovnik, a od onde podporom one Gospode pribrodì u Rim. Tuj podpomožena i utiešena za 12 lieta od S. Stolice, cvileć bez prestanka nesreću svoga sina i kćere hoji se oba bijahu poturčili priminu god. 1478 pod Sixtom IV., i bi *ukopana u crkvi od Araceli, gdjese još nahodi nje nadgrobnica.* (Ass. V. 93.)

Pio II. čim upiraše odasvud, nukajući osobito Mlečiće da sa strane od mora pridruživši se sa Skanderbegom oprieče se polumiesecu; te pazeći nemrnost sila kršćanskieh — *dolentes admodum inventam non esse in principibus Christianis eam devotionem ad opus fidei quam sperabamus* ovako pisà onemu vitezu, 29 Lipnja 1460), on isti glavom priveze se u Jakin, da bi nadzirao i pribavio mornaricu oda svieh stràna, s' namierom ukrcat se on isti i pribroditi na naše žale. Ali medju tiem trudima čim jur bijaše poslo napried njeke brodove i vojake Dubravčanom za obranu proti Caru Mahmudu, priteče ga smrt g. 1464 za veliku našu nezgodu. (Rainald. 1463, Barlet. XI., Auct. Comm. Pii II.) U slied toliko poráza i gubitáka svakomu padnuše krila, ali ne S. Stolici; pak, ako ništa, sa svojiem naporima ona umorì tursku silu, zaćuvà da se ne rasprostrani po Europi, i izagná je iz mnogo držáva koje je bila osvojila. Neću ovde navesti sve nje velike zazluge u tom poslu u Niemačkoj i u Ugarskoj; imam šta govorit i o nami. Ako Turci toliko puta biše potjerani iz Dalmacije i Hrvatske, to nitkomu drugomu ne imamo zafaliti, ni Ugarom, ni Mlečićem koji bi nas bili izdali, nego samomu Narodu, i S. Stolici i našemu duhovničtvu. S. Stolica najme udahnu ovemu slobodu i pouzdanje tako da nemareći za svoju zahranu nego za onu svoga puka, riečim i dielom uzme ratovat supre neviernicim. Tako

Brnja Zane Nadbiskup. Splietski g. 1507 stavivši se na čelo puka s' mačem u desnoj, a s' križem u lievoj udarì na Turke, i nakon krvavne bitke prisilì ih da pobiegnu. (Farl. III. 427.) Od tole i porodi se ono sinovno pouzdanje s' kojem narod gledaše vazda na svoje pastiere i na S Stolicu. God. 1516 Ludjevit kralj Ugarski sklopì mir s' Carom Selimom bez uvrći u ugovor Hrvate i Dalmatine svoje zaveznike, i tako ih ostavì pred gubicom vuka; a oni jadni za ne biti izjedeni, jur namieravahu predat se Turčinu. Ali nadjošese ljudi koji odvržeć tu potištenu namieru, dadoše na znanje pogibelj viere i narodnosti Papi Lavu X. (1519): a ovi odmah nagovori kralja Ugarskoga, i nastoja da popravi svoju pogriešku, i zaštiti naš narod. (In act. Consist. Leon. X.)

God. 1520 puknuvši iznova rat, Turci obsiedoše Klisu kod Splieta. Klimo VII. netom mu bi to naviešteno, poslà Spliećanom nováca i vojsku, i tako Klisa bi oslobodjena. (Act. Consist. 1524.) Nakon 13 god. opet sila turska provalì na ovu tvrdju. Tad Pavo III. ne samo naredi po kršćanstvu molitve i prošnje, i on isti s' mnogom pratnjom pravoviernieh obidje pobožna miesta u Rimu, nego jošter i prikupì odasvud nováca i vojáka i pozlà ih Petru Kružiću vojničkomu glavaru u Klisi. Nu bivši nezgodno predobita tvrdia, Papa razposlà poslanike na sile kršćanske, i 1538 sklopì se u zavezaj s' Mlečićima i Dragutinom Cesarom. Dalmatini biše ponukovani da zastave svoju Mornaricu, i poče mnogolietni boj, u kom Turci njekoliko biše umoreni. Bilo bi se i veće moglo dogotoviti, da se Mlečići g. 1540 nijesu pomirili s' Carom Sulejmanom. Pio V. g. 1571 združi se u novi zavezaj s' kraljem Spanjolskiem i Mlečićima, u slied koga Turci biše pritučeni kod Lepanta. Medju tim dodje se do rúka i u Dalmaciji; i odlikovaše se vriednost duhovničtva Splietskoga u vojničkieh težnjah i nastojanju, kako sviedoči izviestje Fabia Canali na Mletačko Vieće.

God. 1645 puknu rat u Kreti i u Dalmaciji i naročito nadjoše se u velikoji pogibelji Dubravčani. Radi česa Ino-

čencio X. poslà im pomoć *(militaria ornamenta)* dase oboružaju i obrane. (Farl. VI.)

U svieh ovieh poslih duhovničtvo Dalmatinsko bi u prvom redu te podporima, te svietima, te dielima; kako i u sliedećih bitkah g. 1683, i 1775, (Farl. III. 519-538.)

I Hrvati u ovo doba svrnuše oči na rimskoga Otca. Nalazimo jednu molbenicu Nikole Bakaća Bana i Martina Boskovića Biskupa Zagrebačkoga (1683) u kojoj mole: — *da V. Svetosti nebude težko po blagoj i milosrdnoj svojoj priatnosti prama kršćanstvu pomoć nas novčaniem podporom, i da se dostoji začuvati ovo kraljevštko zid sprednji Italjie, pače svega kršćanstva.* Jesu li tadar dobili pomoć, nije rečeno; nu deset godina kasnjie nalazimo pismo Inočencia XII. vierojatno izdano kojom god drugom prigodom, u komu govori: *Nemožemo dovoljno izrieti žalost koju kušamo videć da cieč tieskoća Papinskoga blaga svakomu poznatieh, preprriečen je put našoj u velike prignutoj volji prama vami i rečenomu poslu za dodat vam pomoć* (20 Lipnja 1693).

Ali sve ovo što do sada izbrojismo, sve je ništa uzporedjeno s oniem što Crkva Rimska dovrši s' dielotvornosti prirodnoj svoje nauke i svoga duha od slobode i velikodušnosti. Dokazali smo drugdje da Bizantinstvo ujarmì i ukine prostodušnost i iskrenost slovensku koliko mu bi moguće, i svu revnost kršćanstva osuši u nadvornom obsluživanju obréda, i tako uvede praznovierstvo i ukinuće prave slobode duševne. Nijese čuditi da s' jedne strane Sultani nadjoše u grčkomu duhovničtvu podobno orudje kojiem bi ujarmili tielo i srce svojieh podanika, a s' druge strane da premnogi, da ne izgube imanja i vlaštitosti, poturčiše se. *Biloje lasno*, veli knez Fiquelmont str. 12, *prostu bogovierstvu (Deismus) Muhameda steći pobiedu nad sviem oñiem izmišljotinami* (tančinam) *kojiem Grci bijahu natovarili kršćanstvo i njegove izvorne istine* (in Hintergrund gedrängt hatten) Jesu li jednako učinili Latini u Turskoj, ili gdjegod dopre sila polumieseca u Španji,

u Galliji, u Siciliji? Iok. *Tko se bavi o ovieh pitanjih,* sliedi gori rečeni knez, *treba da i nehotice ustavi se da promotri bliže različnost koju nam kaže ovo doba poviestničko. Da ne imali ova različnost stojeća pred našiem očima išta više nam označiti, nego jedan istorički čin? Ne imamo li mi pače tražiti nje uzroke? Da ako ovi uzroci prikažu nam se, ne će li stečeno prosvietljenje služiti nam za nauk, koj će dobiti značaj ne pomične istine, t. j. da različitost sustáva obieh crkáva tvorila je različitost nijhove poviestnice?* Na ove tužne posliedice bi osudjena crkva bizantinska netom se odciepi od vrhovnoga prvenstva Rimskoga. Po tom odstupku trebalo je odmah da se preda u ruke i podloži vladi iztočnoga carstva, kako i u Moškoviji ondešniega cara; pak iza tega za isti razlog vladi turskoj. Za to je prvenstvo Rimskoga Biskupa i u obziru vremenitom potrebno svietu; za to sve vlade koje su htjele i hoće da utvrde okove pučanstva protivi le su se i iskale ukinuti ovo prvenstvo. Dobro prividjahu svoju nezgodu Patriarke Bizantinzki, kako dokazuju pisma medju Patriarkom Germanom i Grgurom IX., koj odgovarujuć prijateljski na Germanove tužbe ovako piše: *Rimski Biskup za svakoga u svačem skrbeć se da svak bude spasen, ne cieč mrznoga dobitka ili hotice, neg po božiem nadahnutju zazvan od svoje braće, odmah izišav Sluga Službenika Božjeh stavlja usuprut sam sebe sa svojom braćom kako mir za svoju braću i su biskupe i njihove podanike protiv krivoviercem i razkolnikom i samosilnikom za obranu crkovne slobode. Nu ako je Grčkoj Crkvi drago ustrpljeno čuti, (da se služim tvojiem izrekami) rieči grizeće; osvem pogiblje dúša koja proizhodi iz njihova razdora, nevolje imale su ju osviestiti, pokli u njihovieh rukah Crkovni red u različitieh stranah Iztoka ometen je, Crkovna sloboda zatarisana i Svećenička čast potlàčena; niti je ikoga koj bi je utiešio medju sviem njeziniem prijateljima, erbo kako bezglavni (acephali) ne mariše vratit se k' glavi Crkovnoj* (V. Labbè. Coll. Conc. XI., ep. Greg. IX.)

Za povratit se k' našemu predmetu, opazimo kako rimska crkva na protiv te slabosti i nemoći bizantinske, opirući

se vazda nepravedniem silam svietovniem, viežbajuć pukove da se najveće boje Boga i njegov zakon obsluže, a za Bogom kralja štuju i slušaju u onom što se Božjemu zakonu ne protivi; obzirajući se veće na bitnost nego na obliće stvari, gojeć ljubav medjusobnu i medjunarodnu, udahnu i razplodi slobodu, prosvietu, sklad medju zapadniem narodima, tako da ako što dobro i danaske u njih cavti medju tolikiem dračami, od onoga siemena izhodi. Dakle ti duh vrline i sklada odgoji i pokriepi narode kršćanske, i medju njima i Hrvate; toje duh supre komu ne bì lasno polumiesecu vojevati, pače trebalo je da turska sila bude ugraničena i prelomjena. Pak očito je da ti duh ne ostane nemoćan ni u istoj kući, to jest zemlji posvojenoj od Neviernìka, neg neprestano dihajući utieši i pokriepi pravovierne. Čujmo Eichmana u gore spomenunom dielu *Die Reformen* str. 81. *Izza kako Starovierstvo postane mu* (Polumiesecu) *dužno plačati danak, valjalo je da se spravi na istu sreću i katolicizam, Papa Rimski imao se je položit uzpored Patriarke od Carigrada. Ali narodi zapadni bili su inačiji neprijatelji negoli porušeni Bizancio i Katolizicam koj je negda mogo polumiesecu oteti sveti grad Jerusalem, imo je u Europi pod rukom sredstva od obrane, pred kojiem fanatizam muhamedanski odskoči:* Dokazavši kako Papa i zapadne sile učiniše se štovati i u srcu carstva Turskoga, tako da dobiše dosta povélja od Sultana, sliedi: *Ćim ortodoxa Crkva izišla je jedan zavod državni vlade Osmanskoga carstva, stoji Divan na očigled starieŝina Crkve katoličke stanujućieh u Turskoj zemlji kako jedna tudja sila, s' kojiem nemogu se upotrebiti pravila domačega zakonoslovja, nego člani medjunarodnieh ugovóra. Ćim Grčki Patriarka Bizantinski izišav je u njekom smislu činovnik državni, Nadbiskupi i Biskupi katolički postupili su u jedno uznošenje, koje se može prilikovati onemu inostranieh poslaničtva . . . . Po tem možese jur vidjeti koja razlika od postupka imala je izit iz različitosti od položaja, u kom se Divan nadje prama Ortodosiji i Katoličizmu. Kod Grka čitava Crkva jamči za posluh i viernost svo-*

jieh podanika, Patriarka i njemu podložni nadbiskupi i Biskupi nijesu samo Svećenici, nego činovnici državni; Divan gospoduje po putu Crkve, er bo se je podvrgo Crkvu. Kod katolika pako Crkva neima šta dielit s' državom; nje Stariešine stoje izvan države i ne primaju ikakvo jamstvo za svoje podanike; Divan vlada s katolieima sa sve da ovi spadaju na jednu Crkvu od njega neodvisnu. Izlam zaisto ne čini razlike medju grcima i katolicima, obi su neviernici, obi po svom zakonoslovju imali su bit člani crkáva podvrženieh od Sultána. Ali poviestnica nijese skladila s' Koranom; diela su u prostuslovju s' načelima od zakona, erbo se je moć Izlama prelomila pri odporu katoličkoga svieta, erbo se našla usilovana doći na pogodbe, onde gdje nije mogla gospodovati (svevoljno) . . . . . *katoličko duhovničtvo spoznaje u Papi glavu od koje dolazi rukovodstvo vrhovno svoje crkve, i uslied toga uživa zaštitu koju katoličke sile, a naročito Frančeska, imade pravo podat im u Iztoku pored ugovóra.* Str. 103. *Apostolski Namiestnik* (u Carigradu) *uprav je Primat Latinske Crkve, u čigovieh rukah stoje žice od svieh napora katoličizma u Iztoku. Po različitom odnošenju u koje ga postavlja njegova visoka duhovna čast s osobami velikoga upliva u Glavnom gradu, navlaštito po njegovu odnošenju s' osobami Frančeskoga poslaničtva, on je u biću tvoriti veliki upliv politično-crkveni.*

Jedan od ovieh Apostolskieh namiestnika u Carigradu 18. stol., Raimondo Galani Dubrovčanin ukazà uprav svoju crkovnu moć u obrani katolika. On prilomi silu Patriarke Grčkoga u Ipeku suproć Malobraćanom Bosanskiem, i oslobodi kršćane u Arbaniji od zahtievánja turskieh Páša, koji razlikiem povodami prisilivahu ih da se novcem odkupe od njihovieh nepravednosti. (Farl. VI., 271.)

Ako katolici u Turskoj osvem harača državnoga, nijesu pritiešteni toliciem dancima koje starovierci plačaju za svoje duhovničtvo; neg zafale Rimskoj Bropagandi i svojoj braći katolikom zapadniem, i mnogiem naselbinam ovjeh koje se nahode simo tamo po Turskoj zemlji. Propaganda i dobro-

činci zapadni hrane misionare, i pomagaju svećenike u svieh državah tako da puk osvem koga god poklona po vlaštitom moguistvu neima troške za njih; a naselbine Europeiške ustanovivši bolnice, učione, i zavode dobročinstva u većieh varoših, čine, kako njegda Dubrovčani, da svi tamošnji katolici budu udionici ovieh dobrotvóra, i da uživaju povlastice koje Turska vlada udielila je Enropeiškiem poslaničtvima i njihoviem podánikom. Eichman. str. 106, i. d.

Niti pri tomu ostaje nadziranje S. Stolice za svoje vierne. Ona često pošilje pouzdane muževe da pohode i pokriepe krstjane u Turskoj, da obazna njihove potrebe i akoje moguće podpomože ih. Tako g. 1625 poslà u Srbiju Petra Masarića Nadbiskupa Barenskoga, g. 1661 Frana Svimirovića Nadbiskupa Achridanskoga u Bosnu, a kasnjie u Srbiju i Bugarsku, g. 1701 vrloga Vinka Zmajevića u Srbiju i Arbaniju, i. t. d. Što ovi muževi radiše za podporiti kršćane i duh kršćanski, koliko se brinuše za braniti puk od nasrtanja Turáka i protivne braće Starovieraca, koju utiehu udahnuše i koju pokriepu duhovniem i telesniem potrebam te duhovničtva te pučanstva podadoše, nemareć za pogiblju svoga života ni štedeći truda, dokazuju diela sborna i listine razlike i izprave koje iz nokata od vremena biše začuvana. A nalog svieh njih bi ne samo sa svojom dielotvornosti opravit što im bi moguće za blagostanje kršćána, nego još obaviestiti S. Stolicu o svieh njihovieh požudah i potreba, ako bi mogla ona dogotoviti ono što njima bijaše trudno. U jednom listu* g. 1630 pravoviernieh iz Trnove na S. Skupštinu za razplodjene viere, ovako oni govore o Masariću: *Došav u ovi grad po naredbi i poslaničtvu S. Skupštine, i proglasiv da mu je od S. Oca bilo naloženo da ih pohodi, i udeli im proštenje svieh grieha, priloži i ovo, da puk isreće i pouzdano izjavi ako što veće želi od S. Oca; štogod on uzmobude učinit za njihovo dobro i korist, sve će dovoljno uradit.* Svinimirović g. 1662 oprie se zahtievanjem i podniži oholast Patriarke iztočnoga u Ipeku, koj branjaše silovito Latinima službu božju, i ho-

tijaše učinit odvisne od svojeh samovólja Malobraćane u Bosni. (Farl. VIII. 203. IV. 82.) Ali pred sviem stoje zasluge Vinka Zmajevića za crkvu i narod, naročito u sboru narodnom koga on skupi g. 1706 i kojega naredbe kakonoti važne za vierozakon i skladnost i uljudnost kršćansku biše veoma priporučene od Velikoga Benedikta XIV. 1744 (Bull. Bened. XIV. t. I. 734 ed. Ven.) Pisma koje ovi Papa često šaljaše na Biskupe u Turskoj sviedoče nam njegovu brigu nedospietnu za viečnu i vremenitu pomoć našega naroda, za prosvietu duhovničtva, za ukinutje rázpra, i slog jednodušni. A da izidu na vidjelo sva pisma koja se hrane u Arkivu od Propagande, koja bi svietlost obasjala našu poviestnicu, i sve zasluge S. Stolice prama nami! I zavod Ilirički u Loretu za djaka Dalmatinskieh i Bosanskieh liepo je sviedočanstvo ljubavi i nastojanja S. Crkve za nas. Oni zavod podao je narodu malone sve velike ljudi koji su ostavili ime svietlo za sobom.

XIII. Liturgja Slavenska.

Svatkomu je poznato da je Liturgja Slavenska imala početak po S. Metodiju u njegovoj Nadbiskupiji od Moravske i Panonije oko god. 870 (glag. kl. p. XIII.) Nakon malo Biskupi niemački uzdigoše velike tužbe kod S. Stolice proti Metodiju cieč njegove viere i postupanja, i cieč rečene liturdje; radi česa Ivan VIII. prizove ga u Rim da se opravda. Tuj on došavši, medju iniem točkami tako vrlo pokazà S.u Otcu korist slovinske liturgje za razplodjenja viere i prosviete krčćanske medju Panoncima, da Ivan VIII. ne samo (880) podà mu vlast da službu božju naškiem jezikom dovršiva, neg postane njegov pokrovitelj i zatočnik kad ne prem kasnjie niemačko duhovničstvo opet se proti njemu uznemiri. *Slova Slovinska* veli Papa u pismu na Vojvodu

Moravskoga, *negda iznadjena po Costantinu mudroznancu, da s' njima božje fale budu zvečiti pristojno ... s' pravom falimo, i zapoviedamo da se istiem jezikom slava i diela G. N. Isukrsta budu proglasiti ... Niti zaisto smeta vieri ili nauku pievati Mise istiem slovinskiem jezikom, ili štiti sveto Evangelje i štenja božja Novoga i Staroga Zavieta dobro prenesena i istumačena (interpretata) ili pievati sve ostale božje ure (divina officia psallere) erbo koje učinio tri poglavita jezika ... on je i sve ostale tvorio na falu i slavu svoju.* (Posl. 247 na Svetop.)

Na ovu čest uzigrà srce sviem Slovinom, i poželiše odmah biti nje udionici. Nakon malo dakle Liturdja Slovinska prostriese po Hrvatskoj, po Dalmaciji, i po Srbiji (Šafarik, Glagol., 1858 str. 13, Assem. IV. 408, Farl. IV. 212. Ginzel, Kiril und Metod. s. 116) medju katolicima, a uslied njih uvedoše ju kasnjie i kod sebe kršćani iztočnoga vieroizpoviedanja u Bulgariju, odkle paka razprostrani se po Moškoviji (Kopit. in Miklošić' s Slav. Bibliot.) U Dalmaciji ju nalazimo vele iz rana, pokli Nikola iz Raba (1222) spominje njeki glagoljski psaltir od dobe Nadbiskupa Splietskoga Božidara 880—890 (Šafarik, Glag. 13, Ass. IV. 442); pak ona pruži ovde žile tako na duboko, da ni današnji dan nije izkoriepljena: i to neg zafali ne inomu neg S. Stolici. Svak možebiti to nevieruje, ali će se uvieriti po ovemu što ćemo dokazati.

X. stol. nahodimo veliku bunu sbog ove liturgje. Dalmacija primorska većiem dielom bijaše još naseljena od davnieh naselbína Rimskieh, kod kojieh gospodovaše latinština u poslih svietovnieh i crkovnieh, a medju njima razpršani simo tamo Hrvati. Sad Grgur Biskup Ninski Hrvat s' povodom narodnosti pružaše svoju vlast po biskupijah primorskih, osobito da bi redio svećenike koji bi po onieh miestih obsluživali glagoljsku liturgju. Nije se za čuditi da tim načinom uznemiri cielo duhovničtvo i pučanstvo, i pribavi protivnike Glagoljici. Isti kralj Hrvatski Tamislav i Vojvoda Srbski Mihajlo skupa s' Nadbiskupom Splietskiem Ivanom

primoliše Papu Ivana X. da on razdrieši ovo pitanje, i uviežba ih u pravom nauku kršćanskoga postupka. Na njihove molbe Papa poslà Biskupa Jakinskoga i Palestrinskoga, koji (925) skupiše crkovni sbor u Splietu, u kom bi odlučeno da nitko ne smije S. Misu slovinski izgovorati, nu ako li ne bude dovoljno svećeníka vieštieh latinskoga jezika, da se poruči na S. Stolicu, pak da će ona odpuštiti Slovenskiem Svećenikom da budu glagoljski misaliti. *)

Kako drugdje rekosmo poso ne umiri se oviem putem, er Biskup Ninski pozvà se na sudaličte S. Stolice, koja uslied toga odgodì X Canon sbora, a potvrdjujući ostale naredì obiem strankam da dodju glavom a Rim, da se pravedno može osuditi. Ovako bo glasi Papino pismo na Ivana Nadbiskupa Splietskoga: *Primivši vaše knjige nijesmo odmakli da iztražimo; ali pokli bijaše u njih izrečena privelika nezadovoljnost (maxima impressa erat obmurmuratio) nastojalismo ovo odgoditi (suspendere), za da ili ti s' Grgurom ili jedan od vašieh Biskúpa Suffraganéa došavši pred nas sve po redu nam izjave, da postupajući po putu od pravde, možemo narediti medju vami sve što je pravo. Od ostalieh poglávja paka davamo vam na znanje; da, s' ovom jedinom iznimkom, što god su naši poslanici sborno skupa s' vama odredili, sve je od nas potvrdjeno*, i. t. d. koja sviest i koja blagoća u S. Stolici!

Na koj način stvar bi osudjena u Rimu, neimamo dokáza; ali za stavno bi su sadovoljeniem jedne i druge strane, pokli liturdja Glagoljska, kako je očito po sliedecieh

---

*) *Pazi. Ut nullus Episcopus nostrae Provinciae audeat in quolibet gradu Slavinica lingua promovere, tamen in Clericatu et Monacatu Deo deservire. Nec in sua Ecclesia sinat eum missas facere, praeter si necessitatem Sacerdotum haberet per supplicationem a Rom. Pontif. licentiam ei sacerdotalis ministerii tribuat. Can. X. in act. Conc.*

dokazah, bi zadržana, a Biskupi primorski za cielo stoljetje i pol ne podignuše ikakve tužbe. Nijesu se dakle oni upravo opriečivali Liturgji, nego iniem zahtievanjim koje podigoše se sbog Liturgje. Za to stvar opet probudi se god. 1068, i opet biše zabranjene Mise glagoljske u sboru Splietskomu rec. god. pod Mainardom poslanikom Alexandra II., i konačno u trećem sboru pod Ivanom Kardenalom poslanikom istoga Pape: i to cieč nesviesti istieh Slavéna koji nemareći za pravilo zakona crkovnieh pružahu se obiestno, kako Arkidjakon kaže u pogl. XVI, po tudjieh biskupijah redeć svećenike, posvečujući crkve; i davahu povod tužbam biskúpa i možebiti mletačke vlade onda ustanovljene u primorskoj Dalmaciji; te probudjivahu u S. Stolici strah da uz gred Liturgje ne ražeže se veliki skizam u državi. Za nesreću priloži se i ovo, da nesnanje bi onda tako razprostranjeno u Dalmaciji, da javno mnjenje držaše Slovene za Gote, i uslied toga odgojene u krivovierstvu Arianskomu, (Ginzel str. 122); S.a Metodija i glagoljicu mnjenjaše s' Ulfilom i njegoviem pismom. Koliko sviestno dakle Ivan X. bijaše priporučio Hrvatom da učine poučavati svoju diecu u knjigah i znanostih Latinskieh. (V.
Na Protiv oni sadovoljni s' Azbukvicom, ostaše u neznanju.

Koje čudo dakle da Alexandro II., ako je viera izviestju Arkidjakonovu, kad mu se prikazahu poklisari Hrvatski proseći za liturdju Slovinsku, t. j. po njihovu mnjenu Gotičku, Papa odgovori: *Znajite, sinci, da se spominjem da sam veće krati čuo to što Goti prose, ali cieč Ariána iznašaoca ove književnosti ne smiem, kako ni moji predčastnici, dopustiti im da u svojiem jeziku budu dovršivati božja svetotajstva.* Arkidj. p. XVI. I to veće bilo je za čekat da Papa tako odgovori, pokli u isto doba ili malo prije bio je zabranio Gotima Arianima u Španjolskoj njihovu liturdju mozarabičku. (V. Ginzel. 122.)

Kako stvar bi namirena iza smrti Alexandrove, upravo nezna se. Ja cienim da S. Stolica kasnjie bolje ubavie-

štena od izvora Glagoljice, odpušti od strogosti Alexandrove, pismo Inočencia IV. (1248) na Biskupa Senjskoga koj spadaše na Nadbiskupiju Splietsku sviedoči da ova Liturgja bijaše davno u porabi i onde i po svoj Slavonskoj; a sbori Splietski pod Gerardom (1075) i Gebizonom (1076) poslanicima Grgura VII. o njoi ni rieči ne priglavjuju. Nebi li ovi Papa koj zabrani istu Liturgju u Českoj (l. VII ep. 2 ad Vratist. Boh. Ducem) bio se iznova opriečio da ne proklica u Dalmaciji, da bi bio vidio da je to razložito i spasonosno? Da, riet će tkogod, zašto u Dalmaciji inačie nego u Českoj? Na to odgovora Kard. Bona u svom dielu *Rerum liturg.* l. 1. c. IX, i Kard. Ozio u dvogovoru *de Sacro vernacule legendo;* nije bo isti razlog za uvesti gdjegod novi obicaj, i za dopuštiti ga onde gdje je davno uveden i u svojieh pravih ustanovljen, svedjer kad nije pod ikakviem obzirom pogiban. Zato baš Inočencio odvaži se potvrditi ti običaj oviem riečima, na Biskupa Senjskoga: *Tvoja molbenica nama predana zadržaše da u Slavoniji jest osobito slovo, kojem duhovništvo rečene zemlje, tvrdeć da dohodi od S. Jeronima, služi se u božjeh svetotajstvih. Radi česa da se s' njima složiš i nasliedueš običaj zemlje u kojoj si Biskup, prosio si u nas dopuštenje da budeš dovršivati svetotajstva po tom slovu (secundum dictam litteram). Dakle mi promotreć da jezik stvari, a ne stvar jeziku je podložna, vlastim ovoga pisma podajemo ti prošeno dopuštenje u onieh jedino stranah u kojieh je običaj tako obsluživati, samo da smisal ne bude pokvaren od različnosti slova. Iz Liona, IV. Kol. Travnja g. V.* (1248).

Od onda podigne glavu Glagoljica, dobivši od Rimskieh Glavára ne samo odobrenje neg i zaštitu: i za to kad Frano Barbaro Mlečić u državnom sboru od Aquileje g. 1596 izjavi požudu da se malo po malo odstrani Glagoljica, *Biskupi Iliričkoga kraja, gdje je u porabi Breviar i Misal u iliričkom jeziku, neka nastoje da te knjige po učeniem i bogoljubniem ljudima viještiem toga jezika budu pomnjivo prividjene i popravljene. Ali bilo bi za željet da nastojanjem Biskúpa*

Iliričkieh malo po malo uvede se u porabu Breviar Rimski s' Misalom rimskiem, i Obrednikom Svetotajstva, i. t. d., ni Dalmatinci ni Rimska Stolica ne prionuše na njegovu želju. Poznato je koliko Urban VIII., Inočencio X., i Benedikt XIV. brinuše se za popraviti i izdati tiskom od Propagande Breviar i Misal Glagoljski, i uzdržat ga u cielom životu po parokiah Dalmatinskieh. U njihovieh poveljah priobčenieh na čelu Misala i Breviara oni se pozivlju na povlasticu Ivana VIII. udieljenu Ilirom (Litt. Apost. Urb. VIII. 29. Apr. 1631, Innoc. X. 22. Febr. 1648, Const. Bened. XIV., 18. kol. Sept. 1754) i oglašuju svoju odluku i svoju težnju za podržat je u pristonoj cieni i životu. Ako njihovo nastojanje za popraviti i povratiti na izvornu čistoću Glagoljicu, ne otide im posve za rukom, to se ima predati ne zadovoljnomu biću naše jezikoslovne književnosti i maloj vieštini ondašnjieh književnika u izvorih Glagoljice. Ali ipak pogrieške jezikoslovne u Breviaru i Misalu nijesu niti premnoge, ni take da bi nahudile smislu izvornomu, i u tem obsiru Glagoljica vele je bolja neg kirilica. U Glagoljici, kako kaže Šafarik (Glagol. 1858 Prog. str. 27) pričinjena su samo njeka gibanja u riečih i kojagod rieč postarana, ali nigda ciele izreke (frasi), niti je pokvaren izvorni smisal, kako očito dogodilo se davno u pismih kirilskieh.

A za spraviti bolje okolnosti Glagoljskom književnosti, mudri Benedikt XIV. podapre naše mlado duhovničtvo u njezinu izučenju, te g. 1742 ustanovi učionu Slovenske knjizevnosti u Zavodu od Propagande u Rimu, odredivši za učitelja slavnoga Sovića. (Kop. Gl. kl. p. XVIII.) Tiem primierima potaknuti i uslobodjeni Biskupi Dalmatinski postaviše svu pomlju za napredak Glagoljice. Jur g. 1688 u sboru Splietskomu bijahu pokazali svoju revnost u tom predmetu: *Pokli osobitom i primilostivom povlasticom S. M. Crkve S.a Liturgja dovršuje se iliričkim jezikom, privelika ima biti ponmlja za dobro naučiti i učiti isti jezik, i. t. d. Can 24;* i

bijahu prihitili odvažna sredstva za poučavanje glagoljskieh popóva.

I pak sliedećega stoljetja neumrli Zmajević i Karaman, Nadbiskupi Zadarski, Kadčić i Biza Nadbiskupi Splietski skrbiše se za isti posao. U Farlatu III. 561 i. d. čitaju se razlika pisma Benedikta XIV. i S. skupštine od Propagande na Pačifika Bizu u kojieh Papa i S. Skupština raduju se s' njime cieč dobra uspieha Sieminišta Glagoljskoga u Omiši, i potiču ga da bude sve to više nastojat na njegovo upravljanje.

Za našieh vreména izza kako duh Glagoljice bijaše nješto zadriemio, opet se probudjuje i oživlja s' pomladjenom snagom, i podporen i ovi put od S. Stolice spravlja nove slave i viencė Crkvi Slavenskoj.

SADRŽAJ.

3186187661